

ESTETİK ÜZERİNE

schiller

kaknüs
deneme

ESTETİK ÜZERİNE

SCHILLER

Türkçesi
Doç. Dr. MELAHAT ÖZGÜ

FRIEDRICH VON SCHILLER

(1759-1805)

Alman yazar. Stuttgart'ta hukuk ve tıp öğrenimi gördü. Lirik şiirlerle başladığı yazın yaşamında *Haydutlar* (Die Rauber) adlı dramıyla ünlendi (1782). Oyunun temsili büyük başarı kazandı. O sıralarda cerrah olan Schiller, kendisini kollayan dükün, bu eser yüzünden aleyhine dönmesi üzerine Stuttgart'tan ayrıldı. Leipzig ve Dresden'e gitti. Orada yeni dramlar yazdı: *Fiesko'nun Genua'ya Yemini* (1783), *Hile ve Aşk* (1784), *Don Carlos* (1787). 1789'da lena Üniversitesi'ne tarih profesörü oldu. Bu sırada Kant felsefesinin etkisinde bazı denemeler yazdı. 1794'te Goethe ile aralarında başlayan dostluk sonucunda Weimar'a yerleşti. Bu dönemde yazdığı şiirlerle Goethe ile birlikte Alman şiirine şaheserler kazandırdı. Sonradan yazdığı oyunlarda tarihî şahsiyetlerin düşüncelerini dile getirdi.

kaknûs yayınları: 61
deneme serisi: 4

ısbn: 975-6963-59-X

I. basım
ekim, 1999
istanbul

orijinal adı:
ûber die âsthetische erziehung des menschen, in einer reihe von briefen
kitabın adı: *estetik üzerine*
yazarı: *schiller*

editôr: serkan özburun
türkçesi: melahat özgü
dizgi&çiç düzen: betûl biliktü
kapak düzeni: mustafa saldamlı&kaknûs ajans
kapak&çiç baskı: aymat
cilt: dilek mücellit

kaknûs yayınları
kızkulesi kültür merkezi
selman ağa mah. selami aliefendi cad. no: 11, üsküdar, istanbul
tel: (0 216) 341 08 65 - 492 59 75
faks: (0 216) 334 61 48

Önsöz Yerine*

Estetik Üzerine'nin Tarihçesi

*Körner'e***...
20 Temmuz 1793

*"Güzelliği inceleyen yazılarıma artık başlıyorum. Bunları mektuplar hâlinde Prens Augustenburg'a**** *göndereceğim. Onunla esasen bu konu üzerinde yazışmaktayım. Kendisine herkesin önünde saygımı göstermek borcumdur. Bu gibi gösterilere karşı da kayıtsız kalmayacağımdan eminim. Yazılarımı böyle bir kılığa bürümekte çok kârım olacak: bir here serbest ve görüşme şeklindeki işleyiş tarzını kendime aynı zamanda ödev yapıyorum; sonra peşin hükümlerden haberimin olmaması da bir kazanç oluyor; çünkü böyle bir adama, bu türlü mektuplarda bunların söylenmesine izin verilemez."*

* Önsöz olarak vermemiz gereken *Estetik Üzerine*'nin tarihçesini, müellifin kendi ifadesiyle ortaya koymayı daha uygun bulduk. Bunun için bu mektuplar hakkında, Schiller'in başka mektuplarından seçilmiş parçaları dilimize çevirdik.

** Christian Gottfried Körner (1765-1831), Schiller'in çok yakın arkadaşı.

*** Holstein-Augustenburg; Alman hükümdarları arasında en açık fikirli ve sanatsever bir düka idi.

Schiller'in, mektuplarının gerçekleştirmek için çalıştığı plânı en açık olarak, burada büyük bir kısmını tercüme ettiğimiz şu mektubu aydınlatır:

Körner'e...
3 Şubat 1794

"Birkaç hafta içinde belki sana estetik mektupların bir kısmını kopya ederek göndereceğim. Güzellik kavramını daha hiç işlemedim; henüz bu noktaya da gelmedim, çünkü herşeyden önce güzel duyguların bütün kültür ile olan ilgisi ve insanın estetik terbiyesi üzerine umumi bir görüş vermek istedim. Yapraklarımın ilk sahifelerindeki malzeme kısaca "Sanatçılar" adlı şiirimden alınmış ve felsefe bakımından işlenmiştir. Ben, şeklin güzelliği üzerinde pek belli olmayan kavramları, onun düşüncelerde ve hareketlerdeki kullanışının sınırlarını düzeltmek, peşin hükümlerin sebeplerini araştırmak ve her birini ortadan kaldırmak üzerinde çok söylenmiş, fakat hep bir taraflı hücum ve bir taraflı müdafaa edilmiş güzellik konusunu temize çıkartmak istedim. Bu gayeye eriştiğimi sanıyorum. Eseri büyük bir ciddiyetle işleyerek ileride yapılacak olan bütün itirazlara karşı, güzelin çevresini emniyet altına aldım. Güzelin insanın üzerinde olan tesirinden, teorilerinden güzelin hükmü ile meydana gelişi üzerindeki tesirlerine geçtim ve herşeyden önce güzellik teorisinden neler beklenebileceğini, bilhassa meydana gelecek olan sanat bakımından neler vaat ettiğini araştırdım. Bu da pek tabiî olarak orijinal güzelliğin hiçbir teoriye bağlanmayan dehadan meydana geldiğine götürdü. İşte şimdi bu noktadayım; deha kavramı ile de bir türlü anlaşamıyorum. Kant'ın, salt hükmün tenkidinde buna ait çok ehemmiyetli işaretler var. Fakat henüz hiçbiri tatmin edici mahiyette değildir. Sana belki ileride fikirlerimin özünü kısaca bildirmek için vakit bulurum.*

* *Die Künstler*, 1789. Şiirdeki esas fikir; insan ancak güzellik ile hakikat ve iyiliğe erişebilir.

Eğer deha, meyveleriyle kurallar veriyorsa, ilim bu kuralları toplayabilir, birbirleriyle kıyaslayabilir, sonunda da daha umumi ve tek bir esas kural içine sokulup sokulamayacağını deneyebilir. Yalnız ilim, tecrübeden hareket ettiğinden, üzerinde ampirik ilimlerin sınırlı otoritesi vardır. O, asla müspet bir şekilde genişletmez, ancak hâlleri anlayışlı bir şekilde taklide doğru götürür. Sanatta bütün genişlemeler dehadan gelmelidir; tenkit sadece yanlış yapmamak için ikaz eder. Burada ampirik ilimlerden beklenen şeyleri, kendi esaslarından çıkarmayı fırsat biliyorum; güzellik ilminin nasıl meydana geldiği tarzından da, ne başarabileceğini göstermek istiyorum.

Böylece, herşeyden önce güzelliğin hangi metotla kurulması gerekiyorsa onu tayin edeceğim, sonra da alanını ve sınırlarını çizeceğim.

Bu tarzda hazırlandıktan sonra güzelin kendisine geleceğim, hem de önce güzel sanat kavramını iki esas kısma ayırmakla işe başlayacağım. Aslında, bunların birbirine karıştırılması tenkitlerde karışıklıklar doğurmuştur. Bu iki esas kısmın birincisi sanattır, ikincisi ise güzel sanattır. Sanat olarak güzel sanat, estetik kurallarla karıştırılmaması gereken teknik kurallara boyun eğer. Güzel sanatların her verimi daima, nesneye bağlı bir gayenin işidir; bundaki güzellik de sadece işlemenin vasfıdır. Nesneye bağlı gaye, mekanik sanatların tayin edici kuralları gibi kendilerini kolaylıkla tayin ettiren muayyen kurallara tâbidirler; fakat bu kuralları tetkik etmek, güzel sanatın bir eserine ancak hakikati, (eğer tabiatın bir taklidi olacaksa) yahut (arşitektonik eserlerdeki gibi bir tabiat verimine uygun olmayıp, sadece fikre uygun olacaksa) nesneye uygun gayeliliği, kullanışlığı kazandırabilir. Fakat insan çok defa, sadece bu teknik mükemmeliyet üzerinde hüküm verdiği hâlde, zevk üzerine hüküm veriyorum zanneder. Güzel kavramının içine sadece hakikate ve kullanışlılığa ait vasıfların alınması bundan ileri gelmektedir. Fakat teknik olan, estetik olandan, hususi olanın (güzel sanatın) kavramı da tür (sadece sanat) kavramından ayrılacak olursa, insan ancak o zaman güzellik kurallarını keşfettirecek yol üzerinde bulunur.

Ve ben işte bu yol üzerinde güzelliğin salt kavramını (fakat tabiatıyla sadece ampirik otoritesi olanı) bulursam, bununla bütün

güzel sanatların ilk esas kuralını –güzel sanatlar olarak- elde etmiş olurum. Demek oluyor ki, ben güzelliğin bu salt kavramını alarak yine tecrübeye götürüyorum ve bunu mümkün temsillerin çeşitli türleriyle kıyaslıyorum; bundan da, güzel sanatlardan her birinin kendilerine has ana kurallarını elde ediyorum. Geriye de sadece bu ayrı ayrı sanatların teorileri üzerinde ne dereceye kadar durulacağı meselesi kalıyor.

Sanatların kendisini ben önce umumi olarak gayelerine göre ayırıyorum; çünkü bu türlü ayırma ancak umumi kuralları tayin eder. Onları sonra malzemesine ve şekline göre hususileştiriyorum, çünkü bundan ancak hususi kurallar çıkar. Demek oluyor ki, sanatlar umumi olarak önce ihtiyacı karşılayan sanatlar ve hür sanatlar diye iki bölüme ayrılıyor. İhtiyacı karşılayan sanatlar diye ben, nesneleri madde bakımından kullanmak için işlenen ve nesnenin şeklini kullanış tarzı tayin eden sanatlara diyorum. Fakat bütün şekillerde bir parçacık güzellik de bulunur, çünkü hiçbiri kendi gayeleriyle muhayyileye asla bir yer bırakmayacak kadar keskin bir şekilde tayin edilmiş değildir. Bundan tek bir el işçiliği de müstesna olamaz. İhtiyacı karşılayan bütün sanatlarda, zevkin hükmüne de hiç olmazsa azıcık bir yer bırakıldığından, umumi olarak bakıldığı vakit hür sanatlar alanında bunları da anmak yerinde olur. İhtiyacı karşılayan sanatlar ya eşyayı, ya fikirleri, yahut da hareketleri işlerler. Eşya ile en geniş anlamda, mimari meşgul olur. Eşya içine bütün kullanılacak âletler, giyilecek elbiseler ve etrafa yerleştirilebilecek şeyler; fikirlerle söz söyleme yetisi, hareketlerle de güzel yaşayış tarzı kasdolunur. Hiçbir bölüm istisnasız olamadığı gibi, burada da yine istisnalar bulacaksınız. Arşitektonik bir sanatçının olduğu gibi, bir hatibin ve hareket eden bir insanın da muayyen hâllerde, salt estetik gayeleri vardır. İşte o zaman asıl bunların meyveleri güzel sanatların sınıfına girer. Meselâ tapınakların, zafer anıtlarının vb. güzel mimarileri böyledir; vazolar vb. Güzel oda süsleri de aynı şekilde... Dans sanatının, sahne sanatının ve eğlencelerinin gayeleri sadece estetiktir.

Hür sanatlar diye ben, serbest bir görüş ile sadece hayran etme gayesini güden sanatlara (geniş anlamda güzel sanatlara) diyorum.

Fakat her güzel sanat eseri, daima iki gaye güder. Bu iki gayenin birbirine karşı aldığı duruma güzel sanatların ikinci derecedeki bölümleri dayanır. Her güzel sanat eserinin kendisini belirttiği ve aynı zamanda da kendisine bir vücut verdiği nesneye bağlı bir gayesi vardır. Bir heykeltraş insanı taklit etmek ister; bir musikişinas, ruh hareketlerini şekille ifade etmek ister; şair ise aynı şeyi madde ile yapmaya çalışır. Fakat her güzel sanatın aynı zamanda, nesneye bağlı bir gayesi vardır (bu gaye, en asil bir gaye olduğu hâlde, daima herkesten saklanır). Heykeltraş nesneye bağlı gaye ile (güzel ile) benim zevkimi tatmin eder; yalnız bu nesneye bağlı gaye işte onu güzel sanatçı yapar.

Şimdi, nesneye bağlı gayenin varlığı sadece şahsa bağlı gaye için midir, yoksa şahsa (güzelliğe) bağlı olmayarak mı sanatçıyı ilgilendirir? meselesi kalıyor. Sonuncu hâlde maddeye bağlı bir gaye değil, estetik bir gaye olmalıdır; çünkü aksi takdirde eserlerinin hür sanatlardan sayılması gerekirdi.

İşte sanatların, herşeyi sadece güzelliği hedef alan güzel sanatlara (en dar anlamda) bir de harekete getirici sanatlara ayrılması bundan ileri gelmektedir. Bu tarz bölüm üzerinde sana ben bir başka zaman hesap vereceğim."

Fakat ampirik yolda salt güzelliği kazanmak sadece plân hâlinde kalmıştır. Schiller, Augustenburg'a yadığı mektupları yayınlamak için tekrar ele aldığı zaman, Wilhelm von Humboldt ile münasebetinin, Kant'ın yazılarına yeniden dalışının ve Fichte'nin akidelerinin tesiri altında kaldı; bu da şairin ampirik yolu bırakıp, hedefine teori yolu ile erişmeyi aramasına sebep oldu. Fakat güzellik prensibini a priori gelişmede aramak kararına bilhassa Goethe ile olan münasabeti tesir etti.* Körner'e 1 Eylül ve 25 Ekim 1794 de yazdığı mektupta da görüşlerinin tamamıyla değiştiğini gayet açık gösteren yerler vardır. 3 Şubat 1794'te yazdığı bir mektupta ise şu satırları okuyoruz.

* Goethe'ye yazdığı 31 Ağustos, 7 ve 29 Eylül 1794 tarihli mektupları. Sonra Goethe'nin Schiller'e yazdığı 1 Ekim 1794 ve Goethejahrbuch'daki tarihsiz mektup XVI. 1794.

"Güzellik üzerine elde ettiğim sonuçlar, birbirleriyle çok iyi uygunluklar gösteriyorlar. Bizim ile, bizim gibilerin arasında, başka zamanlar, duyuşlarda olduğu gibi esas kurallarda da oldukça uygunluk olduğu hâlde, yanlış anlaşılmaların ancak varılmayan güzelliğin sırf ampirik bir kavramına dayandığımızdan ileri geldiğine artık inanıyorum; çünkü mutlak olarak her türlü tasavvurlarımızı tecrübe ile karşıt bir hâlde buluyorduk; çünkü tecrübe güzellik fikrini asla temsil etmez: umumiyetle güzel olarak duyduğumuz şey de aslında hiç güzel değildir. Güzel, bir tecrübe kavramı değil, daha çok bir hükümdür ve mutlak nesneye bağlıdır; fakat duygu ve akıl için sadece gerekli bir ödevdir. Gerçek tecrübe de umumiyetle yerine getirilmeden kalır ve bir nesne, istediği kadar güzel olsun, ya ileri atılan akıl onu bir an için mükemmel birşey, yahut da ileri atılan duygu onu bir an için hoş birşey yapar."

Goethe'ye...
20 Ekim 1794

"Artık Horen'leri sahneye çıkarıyorum ve size, birinci sayıya girmek üzere, Prens için yazılmış mektupların ilkini gönderiyorum. Bu sayı, eğer birkaç yaprak istisna edilise, şüphesiz sizin ve benim yazılarımla dolacaktır. Herder'den de bu sayı için kısa bir yazı elde edebilirsek çok memnun olacağım. Gerçi bunda müellifler bir çeşitlilik göstermeyecek, fakat kanunların çeşitliliği, öyle sanıyorum ki, yetecektir. Eminim, bunu siz de böyle bulacaksınız.*

*Horen'lerle ilk defa ortaya çıkmam, hiç olmazsa halktan captatio benevolentiae için değildir.** Fakat bu konuyu daha ihtiyatla işleyemezdim; bunda sizin de benimle aynı fikirde olacağınızdan eminim. Öteki parçalarda da aynı fikirde olmanızı isterdim; çünkü itiraf edeyim ki, benim gerçek ve kesin hükmüm bu mektuplardadır. Şimdiye kadar politikanın tiksindirici hâlle-*

* Horen: Yunanca "saatler" demektir; zamanı temsil eden kadın Tanrılardır. Schiller 1794-1797 yılları arasında çıkardığı dergiye bu adı vermişti.

** Lütfu avlamak için değildir.

ri üzerinde asla kalemimi yürütememiştim. Bu mektuplarda söylediğim şeyler de sadece, bu alanda bir daha söz söylememek içindir. Fakat içinde öne sürdüğüm fikirlerin lüzumsuz olduğunu sanmıyorum. Dünyayı kavradığımız âletler ile kullandığımız hücum ve müdafaa silâhlarımız arasında bir fark olmakla beraber, hedefimizin müşterek olduğunu sanıyorum. Siz bu mektuplarda kendi portrenizi bulacaksınız; bunun altına da adınızı, eğer, düşünen okuyucuların duygularına tesir etmekten nefret etmemiş olsaydım, seve seve koyardım. Hükmü sizin için değerli olabilecek hiç kimse, biliyorum, konumu iyi kavradığımı ve yeter derecede isabetli işlediğimi inkâr etmeyecektir."

Körner'e...
5 Ocak 1795

"Burada okuyacaklarından bütün plânımı görebilir ve kontrol edebilirsin. Bundan hiç şüphesiz çok memnun olacağım, çünkü bu sistemi bir arada tutan bu türlü birliği şimdiye kadar asla kafamda meydana getirmemiştim. İtiraf da edeyim: İspatlarımı yenilmez addediyorum. Bunun için çok ciddi olarak hücum et ve zayıf noktalarımı bulmaya çalış. Her hücumun işime yarayacak ve fikirlerimin duruluğunu bir kat daha artıracaktır."

Bu estetik mektupların, hüküm vermeye yetisi olanlar üzerinde yaptıkları tesirlerden birkaç yankı:

Goethe'den Schiller'e...
26 Ekim 1794

"Bana gönderilmiş olan el yazısını büyük bir zevkle okudum. Hepsini bir nefeste yuttum. Tıpkı çok lezzetli ve tabiatımıza uygun bir içkinin daha dilimize dokunur dokunmaz, aşağıya kayarak, sinirlerimizi okşaması ve ferahlatıcı tesirini göstermesi gibi, bu mektuplar da üzerimde öyle hoşa giden ve iyi gelen bir tesir gösterdi. Esasen başka türlü de olamazdı! Çünkü çok uzun bir zamandan beri duyduğum, kısmen yaşadığım, kısmen de yaşamak istediğim şey-

leri bu kadar birbirine bağlı ve asil bir şekilde önümde buluyorum. Meyer de bunlara çok sevindi ve onun temiz, yanılmaz bakışı beni teyit etti."*

Körner de (11 Ocak 1795) bu konu üzerinde asla bu kadar memnun edici bir şey okumamıştı.

* Heinrich Meyer (1760-1832) devrin tanınmış arkeologlarından; Goethe ile olan mektupları ün almıştır.

Estetik ve Terbiye Üzerine Mektuplar

Birinci Mektup

Güzellik ve sanat üzerindeki araştırmalarımın sonucunu bir sıra mektupla bildirmeme izin vermek lûtfunda bulunmuşsunuz. Girişdiğim bu işin ne kadar çetin fakat aynı zamanda da ne kadar çekici ve şerefli olduğunu tamamıyla duyuyorum. Size söylemek istediğim şey, biz insanların saadetimizin büyük bir kısmına doğrudan doğruya, yaradılışımızdaki insan asilliğine de oldukça yakından ilişik bir konu üzerindedir. Çok defa hem akla, hem de duyguya baş vurmak zorunda kalacak olan bu araştırmalarımla güzellik davasını öyle bir kalbin önüne sereceğim ki, güzelliği bütün kudretiyle sezdiği, onu elde etmek istediği için, vazifenin en ağır kısmını kendi üzerine alacaktır.

Benim bir lûtuf olarak dilediğimi, büyüklük edip bana bir vazife diye veriyor, ben sadece eğilimlerime uyduğum hâlde, siz bana bir hizmet etmiş görünmek şerefini bağışlıyorsunuz. Araştırmalarımda serbest olmamı emrediyorsunuz; bu benim için baş

eğeceğim bir zor değil, zaten bir ihtiyaçtır. Terimlere alışık değilim; fakat buna rağmen onları fena kullanmakla zevksizliğe düşeceğimi ummuyorum. Zengin bir dünya görgüsünden, kitaplardan değil, hep aynı şekilde geçen kendi hayatımdan edindiğim düşünceler nereden geldiklerini gizlemeyeceklerdir; onlarda bazı yanlışlar olabilir fakat asla bir yöne saplanıp kalmayacaklardır; belki cılızlıklarından çökeceklerdir fakat onları asla otoriter ve yabancı kuvvetler korumayacaktır.

İleri süreceğim düşüncelerin çoğu, gerçi Kant'ın prensiplerine dayanmaktadır; bunu sizden saklayacak değilim. Fakat bu araştırmalar size herhangi bir felsefe sistemini hatırlatacak olursa, bunu Kant'ın prensiplerinden değil, benim güçsüzlüğümden bilmelisiniz. Hayır, hürriyetinize tesir etmek istemem. Temel edineceğim olayları bana sizin duygularınız sezdirecek; uyulması gereken kanunları sizin serbestçe düşünme gücünüz gösterecektir.

Kant sisteminin pratik kısmını yöneten fikirler üzerinde ancak felsefeciler ikiye ayrılırlar; yoksa, bunu gösterebileceğimi -çekinmeden söylüyorum- öteki insanlar her zaman anlamışlardır. O fikirleri, felsefe dilinde büründükleri şekillerden soyarsanız, her birinin, halk aklının yüz yıllardır kullandığı birer sözden ibaret olduğunu görürsünüz. İnsanlar şuur bağımsızlığına ermeden önce, tabiatın onlara göz kulak olsun diye bağışladığı ahlâk içtepisinin birer verisinden başka birşey değildir. Fakat gerçeği akıl için aydınlatan o şekiller, duygu için karartıverir; çünkü akıl, iç duygu konusunu kendine mal etmek istediği zaman, ne yazık ki önce parçalamak zorunda kalıyor. Kimyager gibi filozof da, bağları ancak ayırmakla buluyor; hür tabiatın yarattıklarını sanat işkencesinden geçirip öyle anlıyor. Bir an için görünüp geçeni yakalamak için onu kuralların zincirine vuracak, tabiatın güzel vücudunu kavramlara bölecek, sonra da kelimelerin kurduğu o cılız iskelet içinde yaşayan ruhunu saklayacaktır. Böyle çıkarılmış bir örnekte, tabiat duygusu bulunmazsa, tahlilcinin raporunda gerçek, kendini andırmayan bir hâl ile belirirse buna artık şaşılır mı?

Araştırmalarımda asıl konu akla yaklaştırılmak istenirken duygulardan uzaklaşılırsa lütuf edip bunu hoş görün. Akıl alanında ahlâk denemeleri için hatıra gelen şeyler elbette güzellik denilen görünüş için de hatıra gelecektir. Güzelliğin bütün büyüsü bir sır içinde olmasından doğar; parçalarını birbirine birleştiren bağların kaldırılmasıyla varlığı da ortadan kaldırılmış olur.

İkinci Mektup

Lütfettiğiniz serbestlikle, sizi güzel sanatlar alanında oyalayacak yerde, dikkatinizi başka bir yöne çevirip oraya bakmanıza çalışsam daha iyi etmiş olmaz mıyım? İnsanı, ahlâk olayları böyle yakından ilgilendirdiği; filozofça araştırmalar, sanat eserlerinin en olgununu, yani siyasette hürriyeti kurmayı ısrarla buyurduğu bu günlerde, estetik âleminin konularını derlemeye kalkışmanın sırası mıdır?

Ben başka bir yüzyılda yaşayıp başka bir yüzyıl için çalışmayı istemezdim. İnsan, bir devletin yurttaşı olduğu gibi, zamanının da yurttaşıdır; içinde yaşadığı çevrenin âdetlerinden, onun alışık olduğu şeylerden ayrılması yakışmıyorsa, evet hatta yasaksa, çalışacağı alanı seçerken zamanının neler istediğini, nelerden hoşlandığını da gözönünde tutmak neden boynunun borcu olmasın?

Fakat onları gözönünde tutmak hiç de sanata elverişli gözükmüyor. Hiç olmazsa benim araştırmalarımın konusu olan sanatlar için elverişli değil. Olayların akışı, zamanın ruhunu, idealin kuracağı sanattan git gide daha fazla uzaklaştırmak tehlikesini gösteren bir yolda sürüklemektedir. Sanat gerçekler âlemini bırakmalı, cesaret gösterip gündelik ihtiyaçları aşmalıdır; çünkü o hürriyetin evlâdıdır, kurallarını maddenin çektiği darlıklardan değil, ruhların geniş isteklerinden almaya çalışır. Şimdi ise ihtiyaç hüküm sürüyor, çökmüş insanlığı, amansız boyunduruğu altına alıyor. Zamanın taptığı şey menfaattir: her kuvvet ona yaran-

sın, her istidat onu övüp göklere çıkarsın isteniyor. Sanatın ruh alanında gördüğü hizmetlerin o kaba terazide hiçbir ağırlığı olmuyor. Bir yerden kuvvet, yardım bulamayan sanat, zamanın gürültülü pazar yerinden uzaklaşmakta, felsefe araştırmaları ruhu bile hayal diyarının bir ilinden sonra bir ilini daha koparıp kendine mal etmekte, böylece ilmin sınırları genişledikçe sanatın sınırları daralmaktadır.

Dünya işlerine bakanlar gibi filozof da gözlerini ümitlerle dolu siyaset alanına dikmiş; insanlığın alınyazısı orada çizileceğe benziyor. Bütün insanlık için olan böyle bir konuşmaya girmemek, insan toplulukların iyiliğine aldırışsızlığı, azara değer bir aldırışsızlığı meydana vurmak değil midir? Gerek özü, gerekse varacağı sonu bakımından bu büyük dava kendine insan diyen varlığı her ne kadar kavrıyorsa, nasıl görüldüğü de, kendi başına düşünmeyi bilen herkesi o kadar ilgilendirmelidir. Şimdiye kadar cevabı; "hak kuvvetindir" diye verilen bir soru artık salt aklın (reine vernunft) hakemliğine sunuluyor; insanlık bütünün ortasındaymış gibi düşünüp duymasını ve kişiliğini insanoğulluğuna yükseltmesini bilen herkes de kendini o mahkemenin üyelerinden saymalıdır; bir insan olduğu, dünya işlerinde payı bulunduğu için bir yandan da davacıdır, o davanın kendine de yakından uzaktan elbette dokunacağını bilmelidir. O büyük hak davasında verilecek hüküm yalnız onun işi üzerine değildir; onun kuracağı kanunlar üzerine verilecektir. Mademki akıllı bir varlıktır, o kanunları kurmaya gücü de yeter, hakkı da vardır.

Böyle bir konuda, sizin gibi hem fikir işlerinde aydın, hem de devlet işlerinde hür düşünceli bir kimse ile birlikte araştırmalara girişmek; varacağım sonucu sizin gibi kendini insanlığın iyiliğine coşkunca adamış bir kalbe açmak, beni elbette çeker. İnsan topluluğunda sizin yerinizle benim yerim birbirinden bu kadar ayrı iken, gerçekler âleminin gerekleri bizi birbirimizden bu kadar uzaklaştırırken, peşin hükümlere kapılmayan düşüncenizle fikir alanında sizin de o sonuca vardığınızı görmek benim için ne

beklenmedik, ne hoş birşey olur! Kalbimin bu isteğine uyarak güzelliği hürriyetin önüne geçirirsem, bunu yalnız eğilimlerime bağışlattırmayacağımı, haklı olduğumu temel kurallarla da gösterebileceğimi umuyorum. Bu kanunun zamanın ihtiyacına değil, ancak zevkine aykırı düştüğünü -hürriyete götüren yol, ancak estetik yol olduğundan- o siyaset davasını fiille halletmek için işe güzellik bilgisiyle başlamak gerektiğini size de kabul ettireceğimi sanıyorum. Fakat bunu göstermeden önce, siyaset âleminde bir düzen kurulurken, aklın kendini yönetmek için dayandığı prensiplerin neler olduğunu hatırlatmam gerekir.

Üçüncü Mektup

Tabiatın gözünde insan, öteki yarattıklarından başka değildir: Hür bir zekâ olarak işini kendi görebilmesinden önce tabiat onun yerine işler. Fakat işte onu insan yapan şey de bununla kalmayıp, zekâsı belirmeden önce, tabiat gereğiyle attığı adımlardan aklıyla geri dönmek; ihtiyacın doğurduğu eseri serbestçe seçtiği bir esere çevirmek; madde zaruretini ahlâk zaruretine yükseltmek vergisidir.

O, salt duygu hayatından, uykusundan silkinir, bir insan olduğunu anlar, çevresine göz gezdirir, bakar ki bir devletin içindedir. İsteklerinin baskısı, daha kendisi serbestçe seçmeden onu oraya yerleştirmiş; o kendisini aklın kanunlarıyla yönetmeye başlamadan ihtiyaç onu çıplak tabiat kanunlarına göre yönetmiştir. Fakat, ancak kendi özünün buyruğu ile doğmuş, o buyruğa göre kurulmuş öyle bir devletten insan, ahlâkbilir bir varlık olarak memnun olmaz, olamaz da; olabilseydi, kendi için çok fena olurdu! Birçok işlerde olduğu gibi, meselâ beden aşkının isteklerindeki bayağılığı ahlâkla giderip, güzellikle asilleştirdiği gibi, bu işte de kör gerekliliğin hakimiyetinden, insan olmanın verdiği hakla silkinir. Böylece yetişkinlik çağında çocukluğunu, bir düzen vererek yeniden yaşar; zihinde gerçi hiçbir görgüsüne dayan-

mayan, yalnız aklının başka türlü olamaz diye belirttiği bir tabiat hâli kurar; zihninde kurduğu bu hâl ona, gerçek tabiat hâlinde bilmediği bir gayeyi verir ve gerçekte yapamadığı seçimi yaptırır: Sanki yeni baştan başlayarak bağımsızlık hâlini aydın bir kanaat ve hür bir kararla bırakır, antlaşmaların hüküm sürdüğü yerde hâli kabul eder. Yalnız kör keyfini bilen tabiat, eserini istediği kadar sanatlı sağlam kursun, haddini aşıp onu istediği kadar ileriye sürsün, görünüşte istediği kadar saygıdeğerliğe bürünsün, insan bunlara hiç olmamış diye bakabilir; çünkü kör kuvvetlerin eserinde, hürriyete baş eğdirecek hiçbir kudret yoktur; aklın şuurlu bir varlık olarak gösterdiği herşey baş eğecektir. Erişkin bir ulusun, tabiat vergisi devleti, ahlâka göre kurulmuş bir devlet yapmak için girıştiği denemeler işte bundan doğar, buna dayanır.

Tabiat vergisi devlet (yapısı, aslında kanunlardan değil, ancak kuvvetlerden çıkan her siyaset kurumuna böyle denebilir) kendisini salt kanunlara göre yönetmek isteyen ahlâk insanına aykırı gelmektedir; fakat kuvvetleri kullanayım diye sade, bu yüzden kanunlara uymuş madde insanı için tamdır. Şu var ki, madde insanı gerçek, ahlâk insanı ise davalıdır. O hâlde akıl, tabiat vergisi devleti ortadan kaldırınca (yerine kendininkini kurmak istiyorsa onu kaldırmak zorundadır), madde insanının, gerçek insanın yerine, ahlâkın davalı insanını; varolan insan topluluğun yerine de (ahlâk bakımından zorunlu da olsa) gene ancak zihinde yaşayan olabilir bir insan topluluğu koymaya cesaret ediyor demektir. Akıl, insandan öyle birşeyi alıyor ki, bu insanda gerçekten vardır, onun yerine de belki edinebileceği, edinmesi gerekli olanı gösteriyor; insana fazla güvenseydi, elinden kendisinde bulunmayan, bulanmaması varlığına zarar vermeyecek bir insanlık uğuruna, hiç şüphesiz insanlığının da şartı olan canlı varlıklar vasıtalarını bile koparırdı. İnsan iradesiyle kanuna daha sarılmadan aklı, ayakları altından tabiat iskemlesini çekmiş olurdu.

Demek ki asıl şu nokta düşünülmelidir: Zihin âleminde ahlâka göre insan topluluğu kavramı kurulduğu sırada, tabiat toplumu, zamanda bir an ortadan kalkmış olmalı, insanın varlığı, haysiyeti uğruna tehlikeye düşmemelidir. Saatçi, tamir etmek için eline aldığı saatin çarklarını durdurur; fakat devlet, o canlı saat, işlerken tamir edilmek ister; asıl hüner, dönen çarkı çalışırken değiştirivermektir. O hâlde insan topluluğunun sürmesi için onu, oradan kaldırmak istediğimiz tabiat vergisi devleti bağımsız kılacak bir destek kılmalıyız.

Bu desteği, özünü düşünür, zorba bir varlık olan insan topluluğunun, yaşatmaktan çok yıkmaya doğru giden insanın tabiat karakterinde bulamayız; ahlâk karakteri ise koşulan şartlara göre, kendiliğinden yoktur, sonradan kurulur, hürdür hiçbir zaman da gözükmez; ona tesir edemez, ona tamamıyla güvenemez; demek ki onda da pek bulamayız. Bunun için asıl gereken, tabiat karakterinden sade keyfe göre hareketi, ahlâk karakterinden de hürriyeti ayırmaktır; asıl gereken, birincisini maddeden daha çok uzaklaştırıp ötekini yaklaştırmaktır; ta ki her ikisiyle ilgili üçüncü bir karakter doğup salt kuvvetlerin hakimiyetinden kanunların hakimiyetine, ahlâk karakterinin gelişimine engel olmasın, aksine gözükmeyen ahlâklığın âdeta elle tutulur bir dayanak sayacağı bir yol açsın.

Dördüncü Mektup

Muhakkak olan birşey varsa, o da ahlâk prensiplerine uygun olarak, devleti ancak bu çeşit karakteri üstün olan bir halk yenileyebilir. Yenilenen devleti de ancak bu türlü karakteri olan bir halk yaşatabilir. Ahlâk bakımından bir devlet kurulurken, ahlâk kanunlarına, müessir kuvvetler diye bakılır ve hür irade, herşeyin bir ihtiyaçla ısrarla birbirlerine bağlandıkları sebepler alanına alınır. Fakat insan iradesinin bağlandığı şartların daima bir tesadüf eseri olduğunu ve yalnız mutlak varlık için madde

zaruretinin ahlâk zaruretiyle birleştiğini biliyoruz. Şu hâlde ahlâk hareketlerine tabiî hareketler gibi bakılması gerekiyorsa, o zaman bu hareketler tabiî olmalı ve içtepileri ile neticesi bir ahlâk karakteri alacak olan bir harekete doğru götürülmelidir. Fakat insanın iradesi, vazife ile eğilim arasında tamamıyla hürdür; onun bu üstünlük hakkına da asla maddeye bağlı bir ihtiyaç uzanmamalıdır. Eğer o bu seçme kudretini muhafaza edecek ve kuvvetlerin sebeplerle biribirine bağlandıkları yerde kendisine güvenilecek bir organ olacaksa, bu ancak görünüş âlemindeki o harekete getirici iki kuvvetin tamamıyla birbirine müsavi, şekilleri ayrı olmakla beraber, isteklerinin maddesinin aynı kalmasıyla mümkündür. Şu hâlde uluslararası bir kanunun meydana gelebilmesi için içtepilerinin aklı ile yeter derecede uyması gerekir.

Her ferdin, içinde kabiliyetine ve kaderine göre temiz ve ideal bir insan taşıdığı söylenebilir. Varlığının büyük vazifesi de, bütün değişmelerde onun değişmeyen bütününe uygun kalmasıdır.* Kendisini az veya çok her şahısta gösteren bu ideal insan, devlet tarafından temsil edilir; insanlardaki çeşitliliği gidermeye çalışan nesneye bağlı ve aynı zamanda da dinamik bir şekil; fakat zamanda yaşayan insan ile fikirde yaşayan insanın birleşmesi üzerinde iki şekil düşünülebilir. Devletin kendini fertlerde göstermesi de yine iki şekilde belirir: ya ideal insan ampirik insanı ezer, yani devlet fertleri ortadan kaldırır; yahut da fert devlet olur, yani zamanda yaşayan insan fikirde yaşayana yükselerek asilleşir.

Gerçi, ahlâk bakımından tek taraflı değerlendirmede bu fark ortadan kalkar; çünkü akıl, mutlak kanunun değerini elde

* Burada, son günlerde yayınlanan, dostum Fichte'nin "*Alimin Alınyazısı Üzerinde Dersler*" adlı yazısına dayanıyorum. Bu yazıda bu tezin çok açık ve bu bakımdan hiç denenmemiş bir açıklaması vardır.

etti mi tatmin edilmiştir; fakat şekil ile beraber muhtevanın da sayıldığı ve canlı duyguların rol oynadığı antropolojik değerlendirmede bu fark o kadar fazla göz önünde bulundurulur. Gerçi akıl, birlik ister, tabiat ise çeşitlilik; ve insanda her iki kanun hak iddia eder. Birincisinin kanunu kandırılamayan bir şuur, ikincisinin kanunu ise yatıştırılamayan bir duygu ile içine oyulmuştur. Bu sebepten eğer ahlâk karakteri yalnızca tabiat vergisi karakterini feda etmek suretiyle yaşayabiliyorsa, bu her zaman için noksan bir terbiyeye işaret edecektir. Aynı şekilde, birliği ancak çeşitliliğini kaldırmak suretiyle temin edebilen bir devlet yasası da henüz çok noksandır. Devlet, fertlerde yalnız nesneye ve umuma bağlı karaktere değil, aynı zamanda şahsına ait öz karaktere de saygı göstermeli; örf ve âdetlerin görünmeyen beldesini kurarken, görünüşler diyarındaki varlıkları da oradan çıkartmamalıdır.

İşçi, gayelerine şekil vermek üzere şekilsiz maddeyi eline aldığı zaman, onu zorlayacağım diye düşünmez; çünkü işlediği tabiat, aslında saygıya değer birşey değildir; onu ilgilendiren şey de parçalar için bütün değil, bütün için parçalardır. Sanatçı da aynı maddeyi eline aldığı zaman, onu zorlayacağım diye düşünmez. Onu zorlar, yalnız zorladığını göstermez. İşlediği maddeye de o da işçiden daha fazla saygı göstermez; fakat maddenin hürriyetini koruyan gözü, maddeye müsamaha ediyormuş gibi aldatmaya çalışır. İnsanı malzeme diye alan ve aynı zamanda ona şekil vermeyi kendine vazife edinen terbiye ve siyaset sanatçısında ise vaziyet tamamıyla başka türlüdür. Burada gaye yine maddenin kendisidir ve bütün ancak parçalara yaradığından parçaların bütüne uymasına müsaade edilir. Devlet adamı, malzemesine, sanatçının malzemesine karşı gösterdiği saygıdan çok daha başka türlü bir saygı ile yaklaşacak ve yalnız öze bağlı olarak değil, duygularda aldatıcı bir tesir uyandırmak için değil, nesneye bağlı olarak, iç varlığı için onun öz ve şahsiyet tarafını koruyacaktır.

Fakat işte bu sebepten devletin kendi kendine ve kendi için şekillenecek bir kurum olması, ancak parçaların bütün fikrine uydukları nisbette gerçekleşebilir. Devlet yurttaşlarının kalbinde temiz ve nesneye bağlı insanlığı temsile yardım ettiğinden, yurttaşlarıyla olan münasebeti, bunların kendi kendileriyle olan münasebetin aynı olmasına dikkat edecek ve onların öze bağlı insanlıklarını da, ancak bu insanlık nesneye bağlı insanlığa asilleştiği derecede saygı gösterebilecektir. Eğer iç insan, kendi ile uyuşmuşsa, hareketleri en yüksek derecede umumileşmesine rağmen, yine öz karakterini kurtarır, devlet de yalnız onun asil içtepisinin tefsircisi, içindeki kanunların daha açık bir formülü olur. Buna karşı halkın karakterinde, öze bağlı insan ile nesneye bağlı insanın arasında yine, ikincinin yenmesi, ancak birincinin ezilmesiyle mümkün olabilecek kadar karşıt bir hâlde ise, o zaman, devlet de yurttaşlarına karşı kanunu bütün şiddetiyle tatbik eder ve kurbanı olmamak için, kendine bu derece düşman olan bir ferdi hiç çekinmeden ezmek zorunda kalır.

Fakat insan kendisiyle iki şekilde karşıt bir hâlde bulunabilir: Eğer duyguları prensiplerine hakimse bir vahşi gibi; prensipleri duygularını parçalıyorsa bir barbar gibi. Vahşi, sanatı küçümser ve mutlak emirvericisi olarak tabiatı tanır. Barbar, tabiatla alay eder ve onu şerefsiz kılar, fakat çok defa da, vahşiden çok daha aşağı olarak, kölesinin kölesi olmakta devam eder. Aydın insan tabiatı kendisine dost kılar ve ancak zorbalığını düzenlemekle hürriyetine saygı gösterir.

O hâlde akıl, maddeye bağlı insan topluluğuna ahlâk birliği getirirken, tabiatın çeşitliliğini gidermeyecektir. Tabiat, insan topluluğunun ahlâk bünyesinde çeşitliliğini göstermeye çalışırken, ahlâk birliğini parçalamayacaktır. Yenen şekil, yeknesaklıktan olduğu kadar, karışıklıktan da aynı derecede uzaktadır. Demek oluyor ki, karakter bütünlüğünü, zorgulu bir devleti, hür bir devletle değiştirebilecek güçlü ve yararlı olması gereken bir halkta aramalıdır.

Beşinci Mektup

Zamanın ve bugünkü olayların bize gösterdikleri karakter bu mudur? Bu geniş tabloda, dikkatimi derhal, en göze çarpan nesneye çeviriyorum.

Doğrudur, fikirlere saygı kalkmıştır; zorbalık maskesini çıkarmıştır; elinde hâlâ kuvvet varsa da artık onunla şeref kazanamaz; insan uzun süren gafletten ve kendi hayallerinden uyanmıştır. Kuvvetli bir rey çoğunluğuyla varlığının şartı olan haklarının yerine getirilmesini ister. Fakat yalnız istemekle de kalmaz; ötede beride, fikrine göre haksız olarak esirgenen şeyleri zorla almaya kalkışır. Tabiat vergisi devletin binası sarsılmakta, çürümüş temelleri çökmektedir. Kanunu tahta çıkartmak, nihayet insanı insan olduğu için saymak ve gerçek hürriyeti siyaset birliğinin temeli yapmak için maddeye bağlı imkân verilmiş görünüyor. Boş ümit! Ahlâk imkânı eksiktir; cömert an, karşısında anlayışsız bir nesil bulmaktadır.

İnsan kendisini hareketleriyle resmeder; fakat zamanımızı gösteren dramda, acaba hangi şekli almaktadır? Bir tarafta vahşet, öbür tarafta gevşeklik: insan gerilmesinin iki kutbu, ikisi de aynı zaman içinde birleşmiş.

Aşağı sınıflarda, hem de çoğunda, bağları çözülmesiyle serbest kalan ve idare edilmeyen bir hırsla hayvanca tatmin edilmeye koşan kaba, başıboş içtepiler kendilerini gösterir. O hâlde nesneye bağlı insanlığın belki devlet üzerinde şikâyet etmeye hakkı vardı. Öze bağlı insanlık ise, kendi kurumlarına saygı göstermek zorundadır. Devleti, varlığını koruması gerektiği müddetçe insanoğlunun şerefini gözü görmezse onu azarlamalı mı? Henüz daha şekil verici bir kuvvet düşünülemezken, şiddet kullanarak ayırdığı ve bağlarla bağladığı için acele ettiğinden ona çıkışmalı mı? Yıkılması hakkını bulmasıdır. Dağılan insan toplulukları, yukarıya, organik hayata yükselmeye çalışacak yerde, ilk unsur hâline düşmektedir.

Öte taraftan, medenîleşmiş sınıflar, gevşek hâlleri ve bozuk karakterleri ile daha düşük bir manzara gösterirler, hem burada kaynak kültürün kendisi olduğundan, daha çok isyan uyandırır. Hangi filozofun söylediğini hatırlamıyorum, yenilerden miydi, eskilerden miydi? "En çirkin şey, yıkıcı olan asalettir" demişti. Fakat bunun ahlâkta da böyle olduğu anlaşılacaktır. Tabiatın çocuğu, yolundan çıkınca, bir çılgın; medeniyetin çocuğu ise bir sefil olur. Aydın sınıfların pek de haksız olmayarak övdükleri aklın ışığı, umumiyetle duyulur, tesirleriyle asilleştirmekten çok kanunlarla bozukluğu tesbit eder. Biz tabiatı, onun ahlâk alanındaki zorunu görmek için gerçek alanda inkâr ediyoruz ve tesirlerine karşı koyarken esas kurallarımızı yine ondan alıyoruz. Âdetlerimizin ince tarafı affedebilecek ilk reyini maddeye bağlı ahlâk alanında son kesin reyini vermek için kullanmaz. En ince insan topluluğunun arasında hodgamlık, sistemini kurmuştur ve içinde uyabileceğimiz bir kalp bulamadan, insan topluluklarının bütün hastalıklarını ve zorbalıklarını görürüz. Serbest hükmümüzü onun zorba hükmüne, duygumuzu onun gülünç âdetlerine, irademizi onun baştan çıkarmalarına tâbi kılarız, yalnız zorbalığımızı onun mukaddes haklarına karşı koyarız. Mağrur kanaat, kaba tabiat insanının içinde daha çok defa sempati ile çarptığı hâlde, devlet adamının kalbini sıkıştırır; sanki yanan bir şehirden, herkes yalnız kendi dünya malını mahvolmaktan kurtarmaya çalışıyor. Ancak duyarlık kaldırılmakla, yanılmalardan korunulacağı sanılır ve hayalciyi çok defa iyileştirecek şekilde terbiye eden alay, aynı kuvvetle, hiç çekinmeden, en asil duyguyu bile incitir. Kültür, bizi hürriyete kavuşturmaktan çok uzak, içimizde geliştirdiği her kuvvetle yeni bir ihtiyaç daha doğurur: Maddeye bağlı hayatın bağları günden güne daha büyük bir korku ile birbirine bağlanır; öyle ki, bu bağları kaybetmek korkusu, iyileştirecek olan ateşli içtepiyi bile boğar ve pasif başeğdiriciliğin kanunları, hayatın en üstün bilgeliği sayılır. Böylece zaman ruhunun, aksilik ile kaba-

lık, huysuzluk ile çıplak tabiat, boş inanlarla ahlâka inançsızlık arasında bocaladığı görülür; onu ara sıra şuurlaştıran yine fenanın muvazenesidir.

Altıncı Mektup

Bu tarifimle zamanımız için fazla ileri gitmiş olmuyor muyum? Fakat ben bu sistemi değil, daha çok onun bir başka şeklini bekliyorum: Bununla çok şey ispat ettiğimi söyleyeceksiniz sanıyorum. Gerçi bu tablo, bugünün insanlığına benziyor, diyeceksiniz, fakat umumiyetle medeniyetin içinde bulunan bütün milletlere benzemektedir; çünkü hepsi, hiç farksız, akılla tabiata dönmeden safsata ile ondan ayrılıyorlar.

Zamanın karakterine biraz dikkat edilecek olursa, bugünkü insanlığın şekli, o zamanki, bilhassa eski Yunanlılar devrine ait insanlık arasındaki karşıt, bizi hayrete düşürür. Her türlü salt tabiat karşısında pek haklı olarak terbiyeyi ve incelemeyi değerlendirmemiz bizi, bizim gibi fedakârlık yapmadan, sanatın bütün çekiciliği ve bilgeliğin bütün şerefiyle birleşen Yunan tabiatı karşısında övündüremez. Yunanlılar bizi, sadece bugüne yabancı olan sadelikleriyle utandırmıyorlar, onlar aynı zamanda rakibimizdir. Evet, çok defa da örf ve âdetlerimizin bayağı taraflarını kapatmak için faydalandığımız örneklerdir. Hem şekil, hem de muhteva ile doldurursak; hem felsefe, hem de terbiye verirsek; hem ince, hem de enerjik kılarsak, hülyalarla dolu gençliğin olgun bir akıl ile mükemmel bir insan tipi meydana getirdiğini görürüz.

Ruh kuvvetlerin o güzel uyanış devrelerinde, akıl ile ruhun henüz kesin olarak benimsedikleri birşeyleri yoktu; çünkü henüz daha mallarını düşmanca paylaşmak ve üzerilerine damgalarını vurdurtmak için bir geçimsizlik onları kışkırtmamıştı. Şiir henüz daha zekâ ile yarışa çıkmamıştı. Kurgu (spekulation) da henüz sivri buluşlarla kendini düşürmemişti. Her ikisi de ih-

tiyaç hâlinde, rollerini değiştirebilirdi; çünkü her biri, kendine göre hakikati sayıyordu. Akıl ne kadar yükselirse yükselsin, arkasından daima maddeyi istekle çekiyor, onu ne kadar ince ve kesin olarak ayırıyorsa da asla parçalamıyordu. Gerçi o, insan tabiatını da unsurlarına ayırıyor ve her birini büyüterek o güzel tanrıların çevresine atıyor, fakat hiçbir zaman parçalayarak değil, aksine parçaları birbirine değişik şekillerde bağlamak suretiyle; çünkü hiçbir tanrıda bütün bir insanlık eksik değildir. Bugünün insanlarında, yani bizlerde bu ne kadar başkadır! Bizde de nev'in hayali büyütülerek fertlerin arasında dağıtılmıştır, fakat nev'in bütününü bir araya getirebilmek için fertten ferde koşup her birine ayrı ayrı sormayı gerektirecek çeşitli bir karışıklık içinde değil, parçalar hâlinde. İnsan nerede ise ruh bilgininin ruh kuvvetlerini, tasavvurda ayırdığı gibi, tatbikatta da ayrılır diye iddea etmeye ayaklandırılacak. Biz yalnız teker teker şahısların değil, bütün insan sınıflarının kabiliyetlerinden ancak bir kısmının geliştirdiklerini görüyoruz. Hâlbuki öbür kısımları büyüyememiş nebatlarda olduğu gibi ancak renksiz izlerle işaret edilmiştir.

Bütün hâlinde bakıldığında ben bugünkü neslin üstünlüğünü inkâr etmiyorum; akıl terazisiyle de geçmişin en iyi nesliyle tartılacak olursa, ağır basacağı muhakkaktır; fakat savaş, sık kitleler hâlinde olmalı ve bütün kendini bütünle ölçmelidir. Hangi modern insan, halk kitlesinin arasından çıkar da insanlığın değeri için bir Atinalı ile göğüs göğüse çarpışır?

Acaba nev'in lehine, fertlerin aleyhine olan bu münasebet nereden gelmektedir? Neden bir Yunanlının, zamanını temsil edebilecek bir vasfı oluyor da, bugünün insanlarından birine bu cesaret verilmiyor? Çünkü ona herşeyi birleştiren tabiat, buna ise herşeyi ayıran akıl şeklini vermektedir.

Modern insanlara bu yarayı açan medeniyetin kendisidir. Bir taraftan geniş tecrübe ve keskin düşünce ilimleri; öbür taraftan da devletlerin karışık mekanizması, sınıfların ve işlerin bir-

birinden şiddetle ayrılmasını ihtiyaç gösterir göstermez insan tabiatının iç düzenini de bozdu ve öldürücü savaşlar, ahenkli kuvvetleri ikiye böldü. Sezici ve kurucu akıl, şimdi birbirine düşman olarak iki cepheye ayrıldı; her biri, alanlarının sınırlarını kimseye güvenmeden, kıskançlıkla korumaya başladı. Hükmünü böyle dar ve muayyen bir alanda geçiren insan, içinde kendine bir efendilik verdi, bu da içindeki öbür yetkilerini ezmekten başka bir şey yapmıyordu. Bir tarafta çekici hayal kuvvetleri, aklın güç hâlle kurduğu şeyleri yıkarken, öbür tarafta soyut fikir, kalbi ısıtacak ve muhayyileyi alevlendirecek ateşi içinde söndürüyordu.

Hükümetin yeni ruhu, insanın içinde sanatın ve bilginin meydana getirmeye başladığı bu sarsıntıyı tamamladı ve umumileştirdi. Hiç şüphe yok ki ilk cumhurlukların ömürlerinin ilk basit âdet ve münasebetlerden fazla sürmesi beklenemezdi. Fakat maddeye bağlı hayatın daha yüksek bir derecesine ulaşacağı yerde, bayağı ve kaba bir mekanikliğe düştü. Fertlerin bağımsız yaşadıkları ve ihtiyaç anında bütünle birleşebildikleri bu polip tabiatlı Yunan devleti, yerini şimdi, parçalanma neticesinde sonsuz, fakat cansız kısımların, bütünün içinde mekanik bir hayat sürdükleri sanatça yapılmış bir iş cihazına vermiştir. Devlet ve kilise, kanunlar ve âdetler şimdi birbirinden koparılmakta; zevk işten, vasıta gayeden; çalışma ise mükafâttan ayrılmaktadır. Daima bütünün küçük bir parçasına bağlı olarak, insan kendisini ancak bir parça olarak yetiştirir, kulağının dibinde daima döndürdüğü çarkın yeknesak gürültüsü ile asla varlığındaki ahengi geliştiremez ve tabiatındaki insanlığı kuvvetlendireceği yerde, sadece işinin ve ilminin bir kopyası olur. Fakat ayrı ayrı parçaları bütüne bağlayan bu zayıf ve yarım iştirak bile kendilerini gönüllü olarak verdirten şekillerden değil, (çünkü hürriyetlerine bu kadar suni ve ışıktan korkan bir cihaz nasıl emanet edilebilir?) aksine, şüpheli davranılarak serbest görüşlerini bağlayan sıkı yazılı talimattan gelmektedir. Ölü harfler

canlı aklın yerini alır ve işlek hafıza, deha ve duygudan daha iyi idare eder.

Eğer umumi fikirler, insanı memuriyetle ölçerse; eğer halkının bir ferdinde yalnız hafızayı, öbüründe yalnız aklı, bir üçüncüsünde ise yalnız mekanik becerikliliği sayarsa; birinde karaktere bakmayarak yalnız bilgiye dayanır, öbüründe muntazam bir ruh, kurala uygun bir hareketin yanında en karanlık akla göz yumarsa aynı zamanda bu tek yoldaki becerikliliğinin, ferdin gevşediği zaman kaybettiği kadar kazanmasını isterse o zaman, içindeki bu şeref ve fayda veren yetkiyi beslemek için değerlerini ihmal etmesine hayret edilir mi? Biz gerçi kuvvetli dehanın faaliyetini memuriyetinin sınırları içine sokmadığını biliyoruz; fakat orta derecede bir yetki, kendi mesleğine de esasen az olan kuvvetini harcar. Mesleğine halel getirmeden, zevki için kendisine bir zaman ayırabilmesi için de hiç şüphe yok ki alelâde bir kafası olmaması gerekir. Üstelik kuvvetleri verilen emirleri aşınca, yahut bir deha adamının yüksek ruh akisleri memuriyetine rakip çıkınca, o adam, çok ender olarak devletin gözündedir. Devlet kendisine hizmet edene başlı başına sahip olmak için adamını bir Urania Venüs'ünden çok daha kolaylıkla bir Cytherea Venüs'ü ile paylaşacak kadar kıskançtır (bu hususta da ona kim hak vermez?).

Böylece fertlerin maddeye bağlı hayatı, yavaş yavaş, bütünün soyutluğu, cılız varlığını sürdürmesi için mahvedilir ve devlet, fertlerine karşı daima, duygu onu hiçbir yerde bulamadığı için, yabancı kalır. Eğer devlet, fertlerin çeşitliliğini sınıflara ayırmak suretiyle azaltmak ve insanlığı temsil suretiyle ikinci elden almak zorunda kalıyorsa, idareciler bunu salt aklın yaptığı suni şeylerle karıştırarak sonunda onu büsbütün gözden kaybeder. Kanunlar, idare edenlere de fazla birşey söylemediğinden onları soğukkanlılıkla karşılamaktan başka bir şey yapamazlar. Nihayet, devletin hiç gevşetmediği bu bağdan, müspet insan topluluğu yorgunluktan (çoktan beri, birçok Avrupa devletinin alınyazısı gibi) ahlâkın tabiat hâline düşer; burada resmî kuvvet ancak bir parti daha

meydana getirir: Onu zorlayandan nefret edilir, kaçınılır ve ancak onsuz da yaşanabilir diyene saygı gösterilir.

Kendisini içten ve dıştan sıkan bu iki kuvvet altında insanlık, aldığından daha başka bir türlü yol alabilir miydi? Kurucu ruh, fikirler diyarında, asla değeri düşmeyecek olan mülk peşinde koşarken madde dünyasında bir yabancı olacak ve şekil uğruna maddeyi kaybedecekti. Maddeden ibaret yeknesak bir çevre içinde kapanmış ve burada, çok daha fazla olarak şekillerde donmuş iç ruhu ise, serbest bütünün gözleri önünden çekildiğini ve aynı zamanda kendi çevresinin fakirleştiğini görecekti. Birincisi nasıl gerçek olanı anlaşabilir bir hâle sokmak ve tasavvurlarının şahsa bağlı şartlarım eşyanın varlığı için muayyen kanunlara yükseltmek istiyorsa, ikincisi her tecrübeyi umumiyetle, hususi bir tecrübeye göre değerlendirmeye ve işinin kurallarını hiç fark gözetmeden, her işe tatbik etmeye çalışır. Biri boş bir nezaketin, öbürü de dar bir ukalâlığın kurbanı olur; çünkü o ayrı ayrı kısımlar için çok yüksek, bu da bütün için çok alçaktır. Fakat ruhun bu yolda yürümesi, yalnız bilgi ve yaratıcılık bakımından değil, aynı zamanda duyguları ve hareketleri için de aleyhine olur. Ruh duyarlılığının derece bakımından canlılığına, yayım bakımından da muhayyile kuvvetinin zenginliğine bağlı olduğunu biliyoruz. Fakat inceleme kudretinin üstünlüğü kaçınılmaz bir şekilde muhayyilenin kudretini ve ateşini elinden alacak, maddeden ibaret daha dar bir çerçeve, zenginliğini kaybettirecektir. Bunun için soyut düşünenin soğuk bir kalbi vardır, çünkü o, bütünüyle tesir eden intibaları parçalar. İş adamının da ekseriyetle dar bir kalbi vardır; çünkü onun muhayyile kuvveti, mesleğinin yeknasak çevresi içine kapanmıştır, yabancı tasavvur tarzlarına uyamaz.

Yürüdüğüm yolda, şüphesiz tabiatın bahşetmiş olduğu müspet imkânları değil zamanın bozuk hareketlerini ve bunun kaynaklarını ortaya çıkarmak zorundayım. Fakat size memnunlukla itiraf etmeliyim ki, mahiyetlerinin bu kadar parçalanması, fertle-

rin her ne kadar aleyhine oluyorsa da, insanlık başka türlü ilerleyemezdi. Yunan insanlığının görünmesi, hiç şüphe yok ki en yüksek merhale idi; burada o ne durabilir, ne de daha yükseğe çıkabilirdi. Duramazdı; çünkü akıl, ihtiyat malzemesiyle kendisini duygu ve hayalden ayırmak, açık bir bilgiye doğru yürümek zorunda idi. Yükseğe de çıkamazdı; çünkü ancak muayyen derecede bir açıklık, muayyen bir bolluk ve sıcaklıkla birleşebilirdi. Yunanlılar bu dereceye erişmişlerdi; daha yükseğe çıkmak istedikleri zaman da bizim gibi, mahiyetlerinin bütünlüğünü bırakmak ve gerçeği ayrı ayrı yollardan aramak zorunda idiler.

İnsanın içindeki değişik yetkileri değiştirmek için, her birini karşı karşıya koymaktan başka çare yoktur. Kuvvetlerin bu birbirine olan karşıtlığı kültürün büyük âletidir; ama yalnız âleti; çünkü bu karşıtlık sürdüğü müddetçe, kültür yolu üzerindeyiz. Yalnız bu sebepten, insanın içindeki kuvvetlerin yarılması ve ayrı kanunlara göre hareket etmesi yüzünden eşyanın gerçeği ile mücadeleye girişir ve kayıtsız bir şekilde görünüşe dayanan müşterek duyguyu, maddenin içine girmesi için zorlar. Salt akıl duyu âleminde üstün bir hâl almak, ampirik akıl da onu tecrübenin şartlarına bağlı kılmakla meşgulken, her iki çevrelerini doldururlar. Bir taraftan muhayyile kuvveti istediği gibi dünya düzenini çözmeye cesaret ederken, öbür taraftan akıl, bilgenin en yüksek kaynaklarına çıkmaya, muhayyileye karşı koymak için ihtiyacın kanununu yardıma çağırmaya çalışır.

Kuvvetler karşılaşırken bir taraflılık, ferdi kesin olarak yanıltırsa da, nev'i gerçeğe götürür. Yalnız bununla, ruhumuzun bütün enerjisini tek bir mihrak noktası etrafında toplamak ve bütün varlığımızı tek bir kuvvet içine almakla biz, bu tek kuvvete aynı zamanda bir kanat takmış, onu suni bir şekilde, tabiatın kendisine koymuş olduğu sınırları fazlasıyla aşmaya sevketmiş oluyoruz. İnsanlar bir bütün olarak göz önünde tutulunca, tabiatın onlara vermiş olduğu görme yetkisiyle, bir teleskopun, bir astronoma gösterdiği Jüpiter'in bir peykini görmeyecekleri gibi, düşünce kuvve-

tiyle de hiçbir zaman, eğer akıl, ayrı ayrı bu iş için yaratılmış şahıslarda, kendisini ayırmamış, aynı zamanda bütün maddeden kurtarmamış ve emekli bir soyutlulukla mutlakı görmeye çalışmamış olsaydı, sonsuzluğu incelemeyecek, salt aklın bir tenkidini yapamayacaktı. Fakat böyle salt akılda ve salt görünüşte çözülen ruh, mantığın sıkı bağlarını, şiir kuvvetinin serbest akışını ve eşyanın şahsiyetini sadık ve saf bir zihniyetle kavramaya çalışabilecek mi? Burada tabiat, evrensel dehaya da, kendisinin aşamayacağı bir şuur çiziyor; gerçek felsefenin başlıca vazifesi, yanılmalara karşı tedbirler almak olduğu müddetçe kurban verecektir.

O hâlde, insan kuvvetlerini böyle ayrı ayrı terbiye etmekle, dünya için ne kazanılırsa kazanılsın, inkâr edilmeyecek birşey varsa o da, fertlerin, bu dünya gayesinin bedduası altında inledikleridir. Gerçi, beden hareketleriyle atletik bir vücut terbiye edilir, fakat güzellik ancak uzuvların serbest ve eşit oyunlarıyla kazanılır. Aynıyla ayrı ayrı ruh kuvvetlerinin gerginliği de gerçi tabiatın üstünde insanlar yaratabilir, fakat mesut ve tam insanı ancak eşit heyecanlar meydana getirir. İnsanın tabiatını terbiye etmek için böyle bir fedakârlığa ihtiyaç göstermiş olsaydı, o zaman acaba geçmiş ve gelecek çağlarla aramızdaki münasebet ne olurdu? Biz insanlığın kölesi olurduk, binlerce yıl, onun için en aşağı işleri görürdük ve kavrulan tabiatımız bu yararlığın utandırıcı izlerini taşırdı, bunları da hep sonraki neslin rahat bir tembellik içinde ahlâk sağlığını beklemesi ve içinde insanlığı serbest bir şekilde geliştirmesi için yapardık!

Fakat insanın alınyazısı, herhangi bir gaye için kendisini ihmal etmek olabilir mi? Hiç tabiat bizden, kendi gayesini tahakkuk ettirmek için, aklın bize çizmiş olduğu bir mükemmelliği çalabilir mi? O hâlde ayrı ayrı kuvvetlerin terbiyesi, bütünün feda edilmesini şart koşar demek yanlıştır; yahut tabiatın kanunu bunun için her ne kadar çalışsa da sanatın içimizde parçalamış olduğu bu bütünlüğü daha yüksek bir sanat ile yine bütünlemek elimizde olmalıdır.

Yedinci Mektup

Bu iş acaba devletten beklenilebilir mi? İmkânsız; çünkü o, bugünkü şekliyle fenalığa sebep olmuştur. Aklın, zihinde idrak ettiği devlet, daha iyi bir insanlık kuracağı yerde, önce kendi bu insanlık üzerine kurulmalıdır ve böylece şimdiye kadarki araştırmaların beni bir müddet için uzaklaştırmış oldukları noktaya tekrar getirdiler. Bugünün devleti, ahlâk bakımından düzeltmek için gereken o insanlığın şeklini değil, onun tamamıyla aksini göstermektedir. Eğer koymuş olduğum esaslar doğru ise, tecrübeler de gerçeği teyit ediyorsa, o zaman devleti değiştirmek için yapılacak her teşebbüs, insanın içindeki karşıtlar kaldırılıncaya ve tabiatı, kendi kendisinin sanatçısı olması ve aklın siyaset yaratıcılığından gerçeği elde etmesi için yeter derecede gelişinceye kadar sırasızdır, bunun için bir ümit beslemek de çılgınlıktır.

Tabiat bize madde yaratıcılığında, ahlâk yaratıcılığında yürünmesi gereken yolu çizmektedir. Tabiat asla, iptidaî insan topluluklarında, basit kuvvetlerin çarpışması sona ermeden, maddeye bağlı insanı asilleştirmeye kalkışmaz. Aynı tarzda, ahlâka bağlı insanda da önce onun madde ile çarpışması, kör içtepilerin çarpışması yatıştırılmış ve çeşitliliği artırmaya kalkışmadan içindeki kaba karşıtların giderilmiş olması gerekir. Öte taraftan karakterinin bağımsızlığı elde edilmiş ve yabancı zorunlu şekillere bağlılık, içindeki çeşitlilik, zihinde bir birliğe bağışlanmadan, yerini terbiye görmüş bir hürriyete vermiş olmalıdır. Tabiat insanına, iradesini kanunsuz, fena kullandığı yerde hürriyet vermemeli, medenî insana da, hürriyetini istediği kadar az kullansın, onun hür hükmünü kendisine bırakmalı. Serbest esaslar, eğer kaynaşmakta olan bir kuvvetin üzerine gelir ve aslında haddinden fazla kuvvetli bir tabiata kuvvet verirse, o zaman bütüne ihanet edilmiş olur. Eğer uygunluk kanunu, aslında varolan zaaf ve tabiî engellere bağlanır ve içten gelen hareketin, kendine has olanın parla-

yan son kıvılcımını söndürürse, o zaman ferde karşı zulüm yapılmış olur.

O hâlde herşeyden önce zamanın karakteri kendisini bu şerefsizlikten kurtaracak, bir taraftan tabiatın kör zorundan sıyrılacak, öte taraftan da sadeliğine, gerçekliğine ve olgunluğuna geri dönecektir. Bu öyle bir vazifedir ki, bütün bir asır için yeter. Arada, bunu memnunlukla söyleyebilirim, bazı tecrübelerde muvaffak olunabilinir; fakat bununla bütünde birşey iyileştirilmiş olmayacak ve hareketlerdeki karşıtlar daima kanunların birliğine karşı gelecektir. Dünyanın öbür kıtalarında, zencilerin şahsındaki insanlığına saygı gösterilecek, Avrupadaki bir düşünenin şahsında ise insanlık aşağı görülecektir. Eski esaslar kalacak, fakat asrın kıyafetlerine bürünecek, felsefe ise, kilisenin kullandığı baskıya kendi adını verecektir. Başlangıçta daima bir düşman gibi görünen hürriyetten korkarak, insan kendisini, orada daha rahat bir kölelik hayatı verecek olan kilisenin kolları arasına atacak, burada da şaşkın bir perişanlıkla sürüklenerek, tabiatın vahşi kucağına yuvarlanacaktır. İnsanlığın herşeyine hakim olan kör kuvvetin araya girip, sözde prensiplerine savaşını bayağı bir yumruk savaşma çevirinceye kadar yağmacılık, insanın zayıf tabiatına, isyan ise, onun şeref duygusuna dayanacaktır.

Sekizinci Mektup

O hâlde felsefe cesareti kırılarak bu alandan ümitsiz bir hâlde çekilmeli mi? Şeklin üstünlüğü başka yönlere de yayılırken, varlıkların en mühimi olan felsefe, kendini şekilsiz tesadüfe bırakmalı mı? Kör kuvvetlerin mücadelesi siyasi dünyada hep böyle sürmeli mi? İnsan topluluklarının kanunları bu canavar hodbinliği hiç yenmemeli mi?

Asla! Akıl, kendi silâhlarına karşı koyan bu kaba kuvvetle doğrudan doğruya çarpışmaya kalkışmaz. Nitekim *İlyada*'daki Satürn'ün oğlu da korkunç savaş meydanına çarpışmak için ken-

disi inmemiştir. Fakat o, çarpışanlar arasında en şereflisini seçer ve Zeus'un, yeğenini süslediği gibi, onu Tanrı silâhlarıyla kuşatır, üstün kudretiyle neticeyi karşılaştırır.

Akıl kanunu bulup koyunca, yapabileceğini yapmış olur. Tatbikini cesur irade ve canlı duygu yapacaktır. Eğer hakikat, kuvvetlerle savaştan muzaffer çıkacaksa, önce kendisinin kuvvet olması ve görünüşler diyarında kendine önder olarak içtepiyi alması gerekir; çünkü içtepiler, duyu alanında harekete getiren biricik kuvvetlerdir; eğer şimdiye kadar hakikat muzaffer olmamışsa, suç bu zaferi ilân edemeyen akılda değil, kendisini bu kudrete karşı kapalı bulunduran kalpte ve onun adına harekete geçmeyen içtepidedir.

Felsefe ile tecrübenin aydınlatışlarına, ışığa rağmen, peşin hükümlerin hâlâ umumi bir şekilde hakim olması, zihinlerin hâlâ karanlık olması nedendir? Devir aydınlanmıştır, yani hiç olmazsa pratik esaslarımızı düzeltmek için yetecek kadar bilgi elde edilmiş ve herkese yayılmıştır. Serbest araştırma ruhu hakikatin yolunu uzun zaman kapamış olan hayal kavramlarını dağıtarak, üzerine taassup ve riya kurulan tahtı temelinden sarsmıştır. Akıl ise, kendisini, aldatıcı duyulardan ve safsatadan kurtarmış; başlangıçta bize akıldan yüz çevirten felsefe bile yüksek sesle ısrar ederek bizi tekrar tabiatın kucağına geri çağırmaktadır. O hâlde hâlâ barbar kalmamıza sebep nedir?

Şu hâlde, eşyada değil, insanların ruhlarında, hakikati, her ne kadar aydınlık olursa olsun, kavratmayan, ne kadar kandırırsa kandırsın, kabul ettirmeyen birşey olmalı. Bunu ihtiyar bir bilgebaş duymuş ve şu çok anlamlı sözle ifade etmiştir: *Sapere aude.*

Bilge olmak için yiğitlik göster. Tabiatın gevşekliğini olduğu gibi, kalbin korkaklığını anlamaya karşı koyan engelleri yıkmak için büyük bir yiğitlik gerekir. Antik mitoloji boş yere bilge Tanrısını bütün techizatıyla Jüpiter'in başından çıkartmaz; çünkü bu Tanrının ilk hareketi savaşçı bir harekettir. Esasen daha doğarken de tatlı rahatlarından rahatsız edilmek istemeyen duyularla çetin

bir şekilde savaşmak zorundadır. İnsanların büyük bir kısmı birçok çetin çarpışmalarla yanılmaları ortadan kaldıracak yerde, ihtiyaçla çarpışmaktan o kadar fazla yoruluyor ve sinirleniyor ki, artık yanılmalarla bir daha yeni ve şiddetli bir şekilde çarpışmıyor. Düşünmenin ağır yorgunluğunu aldatabilirse memnun kavramlarını seve seve başkalarına idare ettirir. Şayet içinde daha yüksek ihtiyaçlar harekete gelirse, o zaman tatmin için aç bir inançla devletin ve kilisenin hazır bulundurduğu şekillere sarılır. Eğer bu bahtsız insanlar, merhametimizi çekiyorlarsa bir şansla ihtiyaç boyunduruğundan kurtulmuş, fakat bu kurtuluş uğruna hürriyetlerini feda etmiş olanları pek haklı olarak küçümseriz. Bunlar, herşeyin daha canlı duyulduğu ve hayalin serbest olarak istediği şekiller meydana getireceği yerde, hülyalarının çekici göz kamaştırıcılığını gideren hakikatin ışıkları yerine, karanlık kavramlarının donuk ışığını tercih ederler. Ve işte, düşman olan bilgi ışığının üzerine parlaması gereken bu hülyalar üzerine onlar saadetlerinin temelini kurdular; ve hakikat onlara kendilerince değeri olan herşeyi ellerinden almakla başladığı için bu kadar pahalıya mı mal olacaktı? Bilgeliği sevmek için, kendilerinin bilge olmaları gerekirdi: Bu öyle bir hakikattir ki, çok eskiden felsefeye adını koyan bunu duymuştu.

O hâlde, akıl ışıklarının ancak karakteri aydınlattığı nispette saygı kazanması yetmez. O, bir dereceye kadar da karakterden gelir; çünkü akla giden yolun kalpten açılması gerekir. Şu hâlde, zamanın en büyük ihtiyacı duygu yetisinin gelişmesidir; ve yalnız iyileşmiş bir görüşü hayatta tatbik eden bir vasıta olduğundan değil, aynı zamanda görüşü kendisi mükemmelleşmeye teşvik ettiğinden...

Dokuzuncu Mektup

Fakat burada acaba bir çevre yok mudur? Teorik kültür, pratik kültürü meydana getirecek ve pratik kültür de teorik kültü-

rün şartı olmayacak mı? Siyaset alanında her türlü düzeltmeler karakteri asilleştirmeden başlamalı fakat barbar bir devlet kurallarının tesiri altında bulunan bir karater nasıl asilleşebilir? Demek oluyor ki, insan bu gaye için devletin vermediği bir âlet aramalı ve her bakımdan bozuk siyasetin içinde temiz ve saf kalan kaynakları meydana çıkarmalı.

İşte bu ana kadar yaptığım tetkiklerle varmak istediğim noktaya ancak şimdi gelebildim. Bu âlet güzel sanattır; bu kaynaklar, ölmez örnekleriyle önümüze serilirler.

Sanat, ilim gibi müspet olan ve insanların gelenekle getirdikleri herşeyden serbesttir. Her ikisi de insanların zorundan tamamıyla uzaktır. Siyasetin kanun koyucusu, alanlarını sınırlandırabilir, fakat içinde hüküm süremez. Hakikati seveni o, küçümseyebilir, fakat bu yüzden hakikat ortadan kalkmaz. O, sanatçıyı alçaltabilir, fakat sanatı sahteleştiremez. Gerçi her ikisinin de, ilim ve sanatın zaman ruhuna eğilmesi ve yaratıcı zevkin hüküm verecek olandan kanununu alması kadar tabiî birşey yoktur. Karakterin haşin olduğu ve sertleştiği yerde, ilmin kendi sınırlarını dikkatle beklediğini ve sanatın, kuralların ağır bağları içine girdiğini görürüz. Karakterin gevşediği ve eridiği yerde, ilim hoşa gitmeye, sanat ise eğlendirmeye gayret eder. Filozoflar ve sanatçılar asırlardan beri hakikati ve güzelliği, insanlığın derinliklerinde aramakla meşgul görünüyorlar. Filozoflar bu uğurda boğuluyorlar, sanatçılar ise tükenmeyen hayat kudretleriyle çarpışarak zaferle yükseliyorlar.

Sanatçı gerçi zamanının çocuğudur, fakat aynı zamanda da, onun talebesi olması ve hatta ondan himaye görmesi kendi için fenadır. İyiliği seven bir tanrı, memedeki çocuğu, zamanında annesinin göğsünden almalı ve onu daha iyi bir devrin sütüyle besleyerek, uzakta kalmış olan Yunan kültürü içine sokarak, onun ergin ve olgun bir hâle gelmesini beklemelidir. Olgunlaştığı zaman o, yabancı bir şahıs asrına bakacak; fakat görünüşü ile övünmek için değil, Agamemnon'un oğlu gibi, titizlikle düzeltmek

için. Gerçi o malzemesini gününden alacaktır; fakat şekli, daha asil bir zamandan, varlığın mutlak, değişmeyen birliğinden alacaktır. Oradan tanrı, tabiatının temiz havasından güzelin kaynağı çıkar, altında bozuk nesillerin ve zamanların kaynaştıkları bulanık girdaplardan zarar görmeden akar. Keyfi, malzemeyi asilleştirdiği gibi şerefsiz de kılabilir, fakat duru şekil, keyfine bağlı değildir. İlk asrın Romalı eri, hükümdarın önünde çoktan diz çöktüğü hâlde, heykeller hâlâ dik durmaktadır Tanrılar çoktandır yalnız güldürmeye yaradıkları hâlde, tapmaklar hâlâ gözlerde kutsîliklerini kaybetmemişlerdir; bir Neron'un, bir Commodus'un rezaletlerine kılıfını veren binanın asil üslûbu onları utandırıyordu. İnsanlık şerefini kaybetti fakat sanat onu kurtardı ve değerli taşlar içinde sakladı. Hakikat yanılmalar içinde yaşamakta devam etmektedir, kopyası da aslının yerini tutacaktır. Asil sanat, asil tabiattan daha çok yaşadığı gibi, hayranlık uyandırmakta da ruhları terbiye ederek ve aydınlatarak onun önünden gider. Hakikat zafer ışıklarını kalplerin derinliklerine göndermeden, şiir kudreti onun şualarını yakalar ve insanlığın zirveleri, ovada hâlâ rutubetli gece hüküm sürse de parlayacaktır.

Fakat sanatçı, dört tarafını çeviren zamanının bozukluklarından kendini nasıl koruyabilir; hele hükümlerini küçümserse! O, aşağıya, ihtiyaçlara değil, yukarıya şerefine ve kanuna baksın. İzlerini çabucak bırakmak isteyen boş gayretten doğan cılız zamanı mutlak bir ölçü ile ölçmek isteyen sabırsız hayranlık ruhundan kurtulmuş olarak o, hakikatin çevresini, buranın usûl ve âdetini bilen akla bıraksın. Fakat kendisi mümkünün gerekli olanla birleşmesinden, ideal olanı meydana getirmeye çalışsın. Bunu o, hayal ve hakikat ile göstersin, muhayyile kuvvetinin oyunlarını ciddi hareketleriyle ortaya koysun; her türlü maddeye bağlı ve ruh şekilleri içinde belirtmeye çalışsın, sonra da usulcacık akıp giden sonsuz zamanın içine atsın.

Fakat hayalinde bu ideal alevlenen her ruha, o ideali şekilsiz bir madde vasıtasıyla temsil etmek, yahut da kuru bir kelime ka-

lıbına sokmak ve zamanın sadık ellerine teslim için huzurlu bir yaratıcılık ve sabırlı büyük bir feraset verilmemiştir. Bu sakin yol için fazla coşkun ve tanrı tarafından verilmiş olan şekil verme içtepisi (bildungstrieb), çoğunlukla doğrudan doğruya gündelik faal hayatın içine atılır ve iç âleminin şekilsiz malzemesine şekil vermeye çalışır. Nev'in felâketi daima duyan insanda kuvvetli akisler bulur. Çok daha kuvvetle ona, nev'in şerefsiz bir hâle düştüğünü haber verir. O, insanda heyecan alevlendirir ve böylece kabaran istekler, bu kuvvetli ruhları sabırsızlandırarak çalıştırır. Fakat insan, iç âlemdeki bu düzensizliklerin mantığını mı bozar, yoksa daha çok hodbinliğini mi kırar? Bunu o, hiç kendi kendine sormuş mudur? Eğer daha bilmiyorsa, muayyen ve çabuk olmasını istediği gayelere doğru acele yürüyüşten anlayacaktır. Salt ahlâk, mutlak olana doğru çevrilmiştir. Onun için zaman yoktur, gelişmek zorunda kalınca da gelecek onun için bugün olur. Sınırsız bir akıl önünde, yön aynı zamanda mükemmeliyettir ve yola çıkılır çıkılmaz katedilmiş demektir.

Eğer genç dostum hakikat ve güzellik, benden asrın mukavemetine karşı içindeki içtepiyi nasıl tatmin edebileceğini sorarsa, buna cevap olarak, üzerinde tesir yaptığımız dünyaya, iyiye doğru bir yön ver, derim; çünkü o zaman ancak zamanın sakin ve ahenkli akışı gelişim temin eder. Bu yönü siz ona, eğer göstererek, düşüncelerini, ihtiyaç ve sönmez olanı, içtepilerinin birer nesnesi yaparsanız, verdiniz, demektir. Çılgınlığın ve zorbalığın yapısı yıkılacaktır, yıkılmalıdır, siz onun eğildiğine kanaat getirdiğiniz anda yıkılmıştır; fakat o, yalnız insanın dışında değil, içinde de yıkılmalıdır. Ruhunun çekingen sessizliğinde siz muzafferiyete kavuşacak olan realiteyi yetiştirin, onu içinden bütün güzelliği ile çıkarın, öyle ki önünde yalnız akıl eğilmesin, duygu da onun heyecanını seve seve duysun. Örnek olarak vermen gereken bir eseri, gerçekten almaman için, kalbinde ideal bir insan topluluğunun varolduğuna kanaat getirinceye kadar onların şüpheli topuluklarına girme. Sen asrınla yaşa, fakat onun eseri olma;

asırdaşların için çalış, fakat onlar seni takdir ettikleri için değil, onların ihtiyaçlarını tatmin için çalış. Suçlarını paylaşmadan, asil bir tevekkülle, cezalarını paylaş ve gönüllü olarak vazgeçemeyecekleri, fena kullandıkları boyunduruğun altına gir. Zevklerini küçümseyen sarsılmaz cesaretin onların acılarına, korkaklığından dolayı teslim olmadığını gösterecektir. Eğer onlara tesir etmek istiyorsan, nasıl olmaları gerektiğini düşün, eğer onlar, seni kendileri için hareket etmeye zorluyorsa, onların nasıl olduklarını düşün. Alkışlanmalarını şereflerinde ara, değersizliklerini ise bahtlarına ver; o zaman ancak asaletin onlarda da bir asalet uyandırır ve şerefsizlikleri seni, gayenden vazgeçirtmez. Ortaya koyacağın esasların ciddiyeti onları senden ürkütüp kaçırmaz; eğer uzaklaştırıyorsa, oyunda buna tahammül edebilirler. Zevkleri kalplerinden daha saftır; korkak kaçağı da sen zevklerinden yakalamalısın. Onların kanunlarını yok yere reddedebilirsin; fakat başıboş hâllerine şekil verici elini uzatmalısın. Sen onların eğlencelerinden zorbalığı, ciddiyetsizliği, kabalığı gider, o zaman hiç farkına varmadan, hareketlerinden ve sonunda zihinlerinden de bunları uzaklaştırabilirsin. Onları nerede bulursan asil, büyük, ruh ile dolu şekillerle kuşat, olgunluğun sembolleriyle etraflarını çevir, sonunda ışık hakikati, sanat da tabiatı yenecektir.

Onuncu Mektup

Demek ki siz bu noktada benimle aynı fikirdesiniz; önceki mektuplarımın muhtevasından da insanın alınyazısından birbirine zıt iki yoldan uzaklaşabileceğine, devrimizin gerçekten birbirine iki aykırı yoldan yürüdüğüne, birinde hamlığın, öbüründe de gevşekliğin ve yanılmanın kurbanı olduğuna inandınız. Devrimiz bu yanılmalardan güzellik ile geri çevrilmelidir. Fakat güzellik kültürü birbirine aykırı bozukluklara aynı zamanda nasıl çare bulabilir ve birbirine karşıt vasıfları kendinde nasıl birleştirebilir? O, tabiatı vahşice zapt edebilir mi? Tabiatı gevşetebilir

mi? Onu bir barbarda serbest bırakabilir mi? Eğer gerçekten hiçbirini yapmıyorsa, insanlığı geliştirmek gibi büyük bir iş, makul bir şekilde ondan nasıl beklenebilir?

Gerçi gelişmiş olan güzellik duygusu âdetleri inceltir, hükmü gına gelecek derecede işitilmiştir; hem öyle ki, bunun için artık yeni bir delile ihtiyaç yokmuş gibi gelir. Terbiye görmüş bir zevkle, umumiyetle incelmiş bir zevk, bir akıl açıklığı, bir duygu hareketliliği, hürriyet hatta tavır ve hareketin şerefi kasdedilir; terbiye görmemiş zevkle de bunların tamamıyla aksi... Oldukça büyük bir itimatla eski çağ, güzellik duygusunun en yüksek derecede geliştiği milletlerin ve aksine, güzelliğe karşıduygusuzluklarını kaba, yahut haşin bir karakter ile ödeyen kısmen vahşi, kısmen barbar kavimlerin örneklerine dayanılmaktadır. Bununla beraber düşünen kafaların akıllarına, ara sıra, ya olanı inkâr etmek, yahut da son suçlarından şüphe etmek gelir. Onlar kültürce geri kalmış olan kavimlerde ayıplanan vahşeti öyle çok fena bulmadıkları gibi, kültürlü insanlarda takdir edilen incelik üzerinde de öyle pek müspet düşünmezler. Daha eski çağlarda bile, güzellik kültürüne bir hayır işi diye bakmayarak muhayyile sanatlarının, insan topluluklarına girmesini men etmek isteyen adamlar vardı.

Ben burada, inceliği temsil eden kadın tanrıların lütuflarına mazhar olamadıkları için, onları küçümseyenlerden bahsetmiyorum. Onlar ki, elde ettiren yorgunluktan ve el ile tutulabilen faydadan başka bir kıymet ölçüsü bilmezler, hâl böyleyken iç ve dış insanda zevkin sessiz çalışmasını nasıl takdir edebilirler? Güzellik kültürünün tesadüf eseri olarak gördüğü zararlar karşısında, onun asıl faydalarını nasıl görebilirler? Şekilsiz insan, sözlerdeki her türlü sevimliliği kandırma; görüşmelerdeki her türlü inceliği, yapmacık; hareketlerdeki her türlü nezaketi ve büyüklüğü, gayretkeşlik ve gösteriş diye küçümser. O, inceliği temsil eden kadın tanrıların koruduğu kimseleri, sosyal bir adam olarak bütün toplulukları neşelendirdiği; iş adamı olarak bütün fikirleri kendi

maksadına çevirdiği; yazar olarak, belki bütün asra ruhunu verdiği için affedemez. Hâlbuki kendisi çalışmanın kurbanı olduğu hâlde, bütün bilgisine rağmen, kimsenin dikkatini üzerine çekmediği gibi, bir taşı bile yerinden oynatamaz. Şekilsiz insan, şekilli olandan hoş görünmenin dahiyane sırrını asla öğrenmeyeceğinden, özünden çok görünüşe tapan insan bozukluklarına acımaktan başka birşey yapamayacaktır.

Fakat güzelliğin tesirlerine karşı koyarak ve tecrübelerden elde ettikleri kuvvetli delillerle donanmış olarak güzelliğin aleyhinde bazı dikkate değer sesler de yükselmektedir. Bunlar "güzelin iyi ellerde, takdire değer gayeler için kullanılabildiği inkâr götürmez" demektedirler; "fakat onun karakterinde de fena ellerde, bunun tamamıyla aksini yaptırmayacak, güzelliğin ruhlar üzerindeki tesirini yanıltmak ve haksızlık etmek için kullandırmayacak hiçbir şey yoktur. Zevk, muhtevaya değil, ancak şekle ehemmiyet verdiğinden, ruha gerçeği tamamıyla ihmal ve hakikat ile ahlâkı, çekici bir kisve içinde kurban ettiren tehlikeli bir yön verir. Eşya arasındaki gerçek farklar ortadan kalkar ve kıymetini ancak görünüş tayin eder." Her biri de sözlerine şöyle devam eder: "Güzelliğin kandırıcı kuvveti nice yetkili insanları ciddi ve yorucu işlerden uzaklaştırır, hiç yoksa, onları üstün körü çalışmaya doğru götürür! Bazı sakat düşünenler gibi, onlar bu yüzden halk kurumlarıyla birleşemezler. Birleşemezler, çünkü şairler hayallerinde öyle bir âlem kurarlar ki, burada herşey başka türlüdür, hiçbir fikir hükümlerini bağlamaz, hiçbir sanat, tabiatı ezmez. Acılar, şairlerin tablolarında en parlak renklerle parladıkları ve kanunlarıyla vazifelerle çarpışarak ancak alana hakim olabildiklerinden birçok tehlikeli fikir yürütmeye başladılar. Hakikatin hüküm sürdüğü yerde, şimdi güzelin çevresine kanunlar koymasından ve ancak liyakata dayanması gereken saygı yerine, dış tesirin sayılmasından insan toplulukları ne kazanmıştır? Doğrudur, şimdi, görünüşte hoş bir tesir bırakan ve insan topluluklarında bir kıymet alan bütün meziyetlerin çiçek gibi açıldığı

görülür; fakat buna karşılık olarak da bütün aykırılıklar hüküm sürer ve güzel bir kılıf içinde, tahammül edilir bir hâlde taşkınlıklar dalgalanır. Gerçekten de, sanatların geliştiği ve zevkin hakim olduğu devirlerde, insanlığın sükut ettiğini, halkta çoğunlukla estetik kültürün siyasi hürriyet ve burjuva sınıfına yaraşan hususiyetlerle; güzel âdetlerin, iyi âdetlerle; görünüşün hakikatle el ele yürüdüğünü gösterecek tek bir misal dahi bulunamaması insanı düşündürüyor.

Atina ve Isparta'nın, bağımsız oldukları ve saygının esas teşkilat kanunlarının temeline yaradığı süreçte, zevk henüz daha olgunlaşmamıştı; sanat ise henüz daha çocukluk devrinde idi; güzelliğin ruhlara hakim olması için de, henüz daha çok şey eksikti. Gerçi şiir sanatı yükseklerde uçmuştu, fakat ancak dehanın kanatlarıyla; biz bu dehanın vahşete çok yakın ve karanlıkta parlamak isteyen, bu yüzden de devrin zevkinin lehine olmaktan ziyade, aleyhine parlayan bir ışık olduğunu biliyoruz. Perikles ve İskender ile sanatın altın devri gelip zevkin hakimiyeti daha umumi bir şekilde yayılınca, Yunanistan'ın kuvveti ve hürriyeti elinden gider; belagat, hakikati sahteleştirir; bilge, Sokrates'in ağzında, fazilet de Phocion'un hayatında aynı hakikati küçümser. Romalılar, hep biliyoruz. Yunan sanatı, onların sert karakterini yontmadan önce, burjuva harplerinde kuvvetlerini tüketmek ve doğu memleketlerinin parıltısı içinde, kahramanlıklarını kaybederek muzaffer bir hanedanın boyunduruğu altında eğilmek zorunda idiler. Araplara da, kültür şafağı, savaşçı ruhların enerjisi, Abbasilerin asası altında gevşeyinceye kadar sökmemiştir. Modern İtalya'da, güzel sanatlar, Lombardiyalıların mükemmel birlikleri parçalanmadan, Floransa, Medicilere tâbi olmadan ve bütün o mert şehirlerde bağımsız zihniyet şerefsiz bir teslim olmaya meydan vermeden önce kendini göstermemiştir. İncelmeleri aynı tarzda, bağımsızlıklarını kaybetmek suretiyle artan daha modern milletlerden misaller vermeye hemen hiç lüzum yoktur. Gözlerimizi geçmiş zamanın neresine çevirirsek çevirelim, her

yerde zevkin ve hürriyetin birbirinden kaçtığını ve güzelliğin ancak kahramanlık meziyetlerinin mahvoluşu ile hakim olduğunu görürüz.

Buna rağmen umumiyetle estetik kültürün satın alındığı karakterin bilhassa bu enerjisi, insanın içinde büyük ve mükemmel olan herşeyin en kuvvetli zembereğidir; bunun noksanlığını da ne kadar büyük olursa olsun, başka hiçbir kuvvet gideremez. Güzelliğin tesiri üzerinde şimdiye kadarki tecrübelerin öğrettiklerine dayanılacak olursa, insanın gerçek kültürü için bu kadar tehlikeli olan duyguları terbiye etmeye asla kalkışılmaz; incelemenin her türlü faydalarına rağmen kedisini onun gevşetici tesirine kaptırmış görmektense, kaba ve sert olmak tehlikesini göze alarak güzelliğin eritici kuvvetinin noksanlığını tercih eder. Fakat belki de, bu gibi davayı bir mahkeme tecrübesi çözecek değildir; onun belgelerine önem vermeden önce de, bahis mevzuu olan güzellik ile, bu misallerin aksini gösterdikleri güzelliğin aynı olduğu üzerinde kanaat getirilmiş olması gerekir. Fakat bu, tecrübeden başka bir kaynağı olan bir güzellik kavramını şart koşar; çünkü burada, tecrübede güzel denen şeyin adını hakkıyla taşıyıp taşımadığını ortaya koyacaktır.

Güzelliğin bu salt akıl kavramı (reine vernunftbegriff), eğer böylesi varsa, çünkü gerçek hiçbir hâlden çıkartılmayıp daha çok hükmümüzü her gerçekte düzeltip idare ettiğinden soyut yoldan aranmalı, duyulara ve akla uyan tabiat imkânlarından çıkarılabilmelidir. Bir kelime ile güzelliğin kendisi, insanlığın gereken şartı olarak gösterilmelidir. Şu hâlde biz kendimizi insanlığın bu salt kavramına yükselteceğiz, tecrübe de bize yalnız ayrı ayrı insanların, ayrı hâllerini gösterip asla insanlığın kendisini göstermediğinden, biz bunlardan şahsa bağlı ve değişen görünüş tarzlarından mutlak ve kalacak olanı keşfetmeye, rastladığı her türlü engellerden sıyrılarak varlıklarının gereken şartlarını yenmeye çalışacağız. Gerçi bu aklı aşan yol (transzendentale weg) bizi bir müddet, samimi görünüşler çevresinden ve eşyanın canlı hâlin-

den uzaklaştıracak, soyut kavramların çıplak alanına bırakacaktır fakat biz, artık hiçbir şeyin sarsmayacağı bilmenin (erkenntnis) sağlam bir temelini elde etmeye çalışıyoruz; gerçeğin dışına çıkmaya cesaret edemeyen de asla hakikati elde tutamayacaktır.

Onbirinci Mektup

Soyut fikir, mümkün olduğu kadar yükselince son iki kavrama erişir. Öyle ki, bunların önünde durmak ve sınırlarını tanımak zorunda kalır. O, insanda hiç değişmeyen ile durmadan değişen bir şey ayırır. Değişmeyene şahıs (person), değişene de durum (zustand) der.

Zorunlu varlıkta bir ve aynı şey diye düşündüğümüz şahıs ve durum ben ve ben'in durumu sonlunun içinde sonsuz iki şeydir. Şahıs değişmediği hâlde, durum değişir. Durum değiştiği hâlde, ben değişmez. Biz, sükûnetten harekete, alâkadan alâkasızlığa, uygunluktan uygunsuzluğa geçeriz; fakat sonunda biz yine biziz ve değişmeyen şey, doğrudan doğruya bizden olandır. Ancak mutlak ben'de, şahsiyet ile birlikte onun durumu da değişmez, çünkü onlar ben'den akar. Tanrı olan herşey, varolduğu için vardır. Bunun sonucu olarak onun herşeyi de ölmezdir; çünkü kendi ölmezdir.

Ölümlü bir yaratık olan insanda, şahsı ve durumu değişik olduğundan, ne durum şahıs üzerine, ne de şahıs durum üzerine kurulur. Sonuncusu mümkün olsaydı, şahsın değişmesi; birincisi mümkün olsaydı, durumun değişmemesi gerekirdi. Demek oluyor ki, ya şahsiyetin, yahut da sonluluğun kalkması gerekiyor. Biz, düşündüğümüz, istediğimiz ve duyduğumuz için var değiliz; varolduğumuz için de düşünüyor, istiyor ve duyuyor değiliz; biz varolduğumuz için varız. Dışımızda daha başka şeyler olduğu için duyuyor, düşünüyor ve istiyoruz.

Şu hâlde insan kendi kendinin sebebi olmalı, çünkü değişmeyen değişiklikten gelemez; böylece biz, herşeyden önce mut-

lak fikri, kendi üzerine kurulmuş bir varlığı, yani hürriyeti (freiheit) elde etmiş oluyoruz. Durumun bir sebebi olmalıdır; bu mademki şahıstan gelmiyor, yani mutlak değildir, o hâlde önce meydana gelmesi gerekir; ve böylece biz ikinci olarak, bağımsız varlığın, yahut oluşun şartını, zamanı (zeit) elde etmiş oluyoruz. "Zaman bütün oluşun şartıdır" cümlesi uygun bir cümledir; çünkü "sonuç, bir şeyin meydana gelmesini şart kılar" demekten başka birşey söylememektedir.

Hiç değişmeyen ve kendini yalnız ben'de (ich) gösteren şahıs, bir oluş devri geçiremez, zaman içinde başlayamaz, çünkü aksine, zamanın onun içinde başlaması, değişen bir şeyin esasını değişmeyen bir şeyin teşkil etmesi gerekir. Eğer bir değişme olacaksa, bir şey değişecektir, şu hâlde bu bir şey daha şimdiden kendi olamaz. Biz, çiçek açar ve solar dediğimiz zaman, çiçeği bu değişme hâlinde değişmez bir şey yapıyoruz ve ona, kendisinde bu iki hâlin göründüğü bir şahsiyet veriyoruz. İnsanın oluş hâlinde bulunuşu, buna bir itiraz değildir, çünkü insan yalnız şahıs değil, muayyen bir hâlin içinde bir şahıstır. Fakat bütün durum, bütün sınırlı varlıklar, zaman içinde meydana gelirler, insanın da, bir fenomen olarak salt zekâ onda ölmez olmasına rağmen, bir başlangıcı olmalıdır. Bir zaman içine girmeden, yani bir oluş devri geçirmeden insan asla muayyen bir varlık hâline gelemez. Onun şahsiyeti gerçi o yetkiyi gösterebilir, fakat gerçekte varolamaz. Ancak tasavvurlarının sonucu ile, değişmeyen ben, kendine görünür.

Şu hâlde insan önce, harekete getiren maddeyi, yahut da kendisinden en yüksek zekâyı yaratan gerçeği alacaktır (empfangen); hem de bunu idrak yolu ile, kendisinin dışında, zaman ve mekân dahilinde değişen bu maddeye, asla değişmeyen ben yoldaşlık eder; bütün değişmelerde, daima kendi kalmak, bütün idrakleri fark etmek, yani mütecanis bir bilgi sahibi olmak ve her görünüş tarzını, zaman içinde, bütün zamanlar için kanun hükmüne getirmek, makul tabiatı tarafından kendine verilmiş bir talimattır. Yalnız değişmek suretiyle insan varoluyor. Yalnız değiş-

mez olarak kaldığından o varoluyor. Buna göre kemal içinde tasavvur edilen insan, değişen dalgalar içinde, her zaman için aynı kalan değişmez bir birlik gibidir.

Sonsuz bir varlık, bir tanrı, bir oluş devri geçiremezse de, kendinde bulunan ve Tanrı'ya özgü ilân alâmetleri, mutlak iktidarı bildirmek (mümkün olanın gerçeği) ve görünüşlerin mutlak birliğini temin etmek (her gerçek olanın gerektiği) istediğini kendine sonsuz vazife bilen bir eğilime Tanrı adını vermek gerekiyor. Tanrı olmak yetkisini insan hiç itiraz etmeden kendi şahsiyetinde, içinde taşır. Onu Tanrıya götüren yol, eğer buna bir yol demek caiz ise, çünkü hiçbir zaman hedefe vardırmaz, şahsın edindiği duyulardadır.

İnsanın şahsiyeti, başlı başına ve maddeye bağlı unsurlardan serbest olarak tetkik edildiğinde, sadece mümkün sonsuz bir yetkinin ifadesini verir; o bakmadığı ve duymadığı müddetçe de, şekilden ve boş kudretten başka birşey değildir. Duyuları başlı başına ve ruhun çalışmasından uzak olarak tetkik edildiğinde de, şahsiyetsiz sadece şekil olan insanı madde yapar, fakat hiçbir zaman maddeyi onunla birleştirmez. İnsan sadece duyduğu, sadece istediği ve sadece ihtiraslarıyla hareket ettiği müddetçe bir âlemden başka birşey değildir; âlem adı altında da biz sadece zamanın şekilsiz muhtevasını anlarız. Gerçi yetkisini tesirli kuvvet yapan onun yalnız duyularıdır, fakat tesirini kendine mal eden de onun yalnız şahsiyetidir. Şu hâlde insan, yalnız âlem olmamak için, maddeye şekil verecek, yalnız şekil olmamak için de, içinde taşıdığı yetkiyi gerçekleştirecektir. O, şekli, zamanı yaratmakla, değişmeyenin karşısına değişikliği, kendi benliğinin geçmez birliğin karşısına da dünyanın çeşitliliğini dikmekle gerçekleştirir. O, maddeye, zamanı kaldırmak, değişmeyeni, değişenin içine koymak ve dünyanın çeşitliliğine, benliğinin birliğine tâbi kılmakla şekil verir.

Bundan dolayı insandan biribirine karşıt iki şey istenilir, duygu ve aklm temelini kuran iki kanun; birincisi, mutlak gerçe-

ğe nüfuz eder: Bu sadece şekil olanı âlem yapacak ve yetkilerin hepsini meydana çıkaracaktır. İkincisi ise, mutlak şekle nüfuz eder: Bu da sadece âlem olanı içinde boğacak ve değişikliklerin hepsini biribirine uyduracaktır. Başka bir deyişle; içe ait olan herşeyi maddeleştirecek, madde olan herşeye de şekil verecektir. Her iki ödevin en yüksek derecede yerine getirildiği tasavvur edilirse, benim hareket ettiğim noktaya, Tanrı kavramına varılmış olur.

Onikinci Mektup

Bu iki vazifeyi yerine getirmek; içimizdeki kaçınılmaz olanı gerçekleştirmek ve dışımızdaki gerçeği kaçınılmaz kanunlara bağlamak üzere birbirine karşıt iki kuvvet tarafından itilmekteyiz. Bu kuvvetler, kendi nesnelerini gerçekleştirmek için bizi tepilerinden, onlara çok yerinde olarak içtepi (trieb) denir. Maddeye bağlı içtepi (sinnlicher trieb) adını vermek istediğim bu içtepilerin birincisi, insanın maddeye bağlı varlığından, yahut da maddeye bağlı tabiatından gelir; insana maddeyi vermektedir, onu zamanın sınırları içine oturtmak, madde yapmaya çalışmaktadır: Böyle olmazsa insanın, maddeyi duyuran ve kendisinden, değişmez olandan ayıran hür bir etkinliği olması gerekir. Fakat burada, madde bir değişmeden, yahut zamanı dolduran bir gerçekten başka birşey değildir. Bununla beraber bu maddeye bağlı içtepi, değişmenin oluşunu, zamanda bir muhteva bulunmasını ister. Sadece doldurulmuş zamanın bu durumuna duygu denilir ve maddeye bağlı varlık yalnız bununla kendisini gösterir.

Zaman içinde olan herşey arka arkaya meydana geldiğinden, aslında bir şey olmakta, ötekileri ise bu bir şeyden ayrılmaktadır. Bir âletin ses veren bir teline dokunulunca, diğer tellerin verebileceği mümkün seslerden yalnız bu bir tanesi gerçektir. İnsan hâlde olanı yaşarken, yaşamanın mümkün sonsuz imkânları arasında varlığın yalnız bir tarzına bağlıdır. Şu hâlde içtepinin kesin olarak hüküm sürdüğü yerde kaçınılmaz belli sınırlar vardır. İn-

san bu durum içinde bir büyüklük ölçüsünden, zamanı dolduran bir andan başka bir şey değildir. Yahut o kendi değildir, çünkü şahsiyeti, duygusu ona hakim olduğu ve zaman kendisini sürüklediği müddetçe ortada yoktur.*

İnsanda ölünceye kadar bu içtepi vardır. Şekiller yalnız madde ile, mutlak olan şeyler de yalnız sınırlarla görüldüğünden, sonunda bütün insanlığın bağlandığı içtepinin maddeye bağlı içtepi olması çok tabiîdir. Fakat insan yetilerini yalnız bu içtepi uyandırdığı ve geliştirdiği hâlde, olgunluğa eriştirmesini imkânsızlaştıran da gene odur. Maddeye bağlı içtepi yükseklere çıkmak için çırpınan ruhu kuvvetli bağlarla madde dünyasına bağlar ve sonsuzluğa doğru, hür olarak gitmekte olan soyut fikri, zamanın sınırları içine çevirir. Gerçi fikir bu içtepiden bir an kaçabilir; kuvvetli irade de onun isteklerine göğüs gerebilir; fakat çok sürmeden ezilen tabiat gerçek varlığa, bilgilerimizin muhtevasına ve hareketlerimizin gayesine nüfuz etmek için hakkını arar.

Şekil içtepisi (bildungstrieb) denilebilen bu içtepilerin ikincisi, insanın mutlak varlığından, yahut makul tabiatından gelir ve insanı hür kılmaya, çeşitli görünüşlerin arasında ahenk temin etmeye, her türlü durum değişikliği içinde şahsiyeti kaybettirmeye çalışır. Sonuncusu mutlak ve ayrılmaz bir ölçü olarak kendi kendisiyle asla karşıt bir hâle düşmeyeceğinden, hepimiz, her za-

* Dilde, duygunun hakimiyeti altındaki bu şahsiyetsizlik durumunun çok isabetli bir tabiri vardır. Çığırından çıkmak (ausser sich sein), benliğinin dışına çıkmak. Bu tabir şiddetle duyulduğu ve bu durumun uzun bir müddet devam ederek kendini belirttiği yerde meydana geldiğinden, insan ancak fazla hassasiyet gösterdiği zaman çığırından çıkar. Bu durumdan geri dönerek makul olmaya da aynıyla pek doğru olarak, kendine gelmek (in sich gehen) denilir; kendi benliğine geri dönmek, şahsını yine bulmak demektir. Bayılan bir kimse için, çığırından çıktı, demeyiz; kendini kaybetti, deriz. Benliği alınmış, demektir; çünkü o artık kendinde değildir. Bundan dolayı, baygınlıktan ayılan sadece, kendinde olur (bei sich); bu esnada pekâlâ çığırından da çıkmış bulunabilir.

man için kendimiz olduğumuzdan, şahsiyet iddiasında bulunan içtepi asla her zaman istemesi gereken şeyden başka birşey istemeyecektir. Şu hâlde şekil içtepisinin şimdi verdiği hüküm her zaman için olacak, her zaman için verdiği hüküm de şimdi olacaktır. Şekil içtepisi bununla gelecek bütün zamanları içine almış oluyor; bu da zamanı kaldırmak gibi birşey oluyorsa da, gerçekte yalnız değişikliği kaldırmakta, gerçeğin gerekli ve sonu gelmez olmasını, sonu gelmez ve gerekli olanın da gerçek olmasını istemektedir. Başka deyişle: O, gerçeği, hakkı korur.

Eğer maddeye bağlı içtepi yalnız hâller yaratıyorsa, şekil içtepisi kanunlar koyar ve bu kanunlar, bilgi bahis mevzuu olduğu zaman her hüküm için, hareket bahis mevzuu olduğu zaman, her irade içindir. Yeter ki, biz bir konuyu tanıyalım, şahsiyetimizin bir durumuna öze bağlı bir değer verelim, yahut bilgilerimizden hareket ederek öze bağlı olanı, durumumuzu tayine sebep gösterelim.

Her iki hâlde de biz bu durumu, zamanın zorundan çıkarır, onu bütün insanlar ve bütün zamanlar için gerçekleştirir yani umumi ve gerekli kılarız. Duygu, yalnız şu şahıs veya bu an için gerçektir, diyebilir. Fakat bu andaki duygunun verdiği hükmü bozabilecek başka bir an, başka bir şahıs gelebilir. Fakat akıl bir defa bu budur, dedi mi, her zaman için, ölmezlik için verilmiş bir hüküm olur. Bu hükmün değerine, bütün değişmelere karşı koyan şahsiyeti kefil olmaktadır. Duygu yalnız; bu senin şahsın ve şimdiki ihtiyacın için iyidir, diyebilir; fakat senin şahsın, şimdiki ihtiyacın değişecek ve şimdi yan yana istediğin şeyden sen sonraları nefret edeceksin. Fakat ahlâk duygusu bu olmalıdır, dedi mi, her zaman için, ölmezlik için hüküm vermiş olur; sen gerçeği gerçek olduğu için itiraf edersen, hakkı da hak uğruna gözetirsen, o zaman tek bir hâli, bütün hâller için kanun yapmış, hayatındaki bir anı, ölmez kılmış olursun.

Şu hâlde şekil içtepisinin hüküm sürdüğü ve içimizde maddenin yaşadığı yerde en çok varolmak şuuru gelişir. Orada bütün sınırlar silinir; insan, cılız fikrin kendisini darlaştırdığı büyüklük

ölçüsü ile bütün görüşmeler âlemini içine alan bir fikir birliğine yükselir. Biz bu ameliyede artık zamanın içinde değiliz, aksine zaman bütün sonu gelmeyen safhalarıyla bizim içimizdedir. Biz artık fert değil, tür'üz; bütün ruhların hükümleri, bizim ruhumuzla ifade edilmekte, bütün kalplerin seçtiği şeyler, bizim hareketlerimizle gösterilmektedir.

Onüçüncü Mektup

İlk bakışta, biri değişiklik öteki de değişmezlik istediklerinden, bu iki içtepinin eğilimi birbirine çok karşıt gibi görünür. Fakat buna rağmen insanlık kavramını dolduran bu iki içtepidir. Her ikisini de verebilecek üçüncü bir esas içtepi (grundtrieb) kavramı düşünülemez. Öyle ise biz, bu esas ve birbirine tamamıyla karşıt olan iki içtepi ile kaldırılmış görünen insan tabiatındaki birliği nasıl temin edeceğiz?

Doğrudur, eğilimleri birbirine karşıttır. Fakat şuna da işaret etmek gerekir: Karşıtlık konularında değildir. Birbirine rastlamayan şeyler çarpışamazlar. Maddeye bağlı içtepi gerçi değişiklik ister, fakat bu değişikliğin şahıs ve onun alanı üzerinde de olmasını, esas kaidelerde de bir değişiklik yapılmasını şart koşmaz. Şekil içtepisi birlik ve değişmezlik üzerinde ısrar eder fakat şahısla birlikte durumun da değişmemesini istemez, duygularda bir değişiklik olmasın demez. Şu hâlde onlar, tabiaten birbirinin karşıtı değildirler; onlara Demon gibi bakıldığında öyle görünürlerse de aslında tabiatı dikkate almadıklarından böyle görünürler ve bu esnada da kendi kendilerini anlamazlar ve çevrelerini şaşırtırlar.

(Açıklama: Her iki içtepinin iptidaî ve gerekli bir antagonizm'i vardır, denilir denilmez, insanda birliği muhafaza edebilmek için maddeye bağlı içtepiyi mutlak surette makul olana tâbi kılmaktan başka çare yoktur. Fakat bundan ahenk değil, ancak yeknesaklık meydana gelir; insan da her zaman için parçalanmış olarak kalmakta devam eder. Tâbi olmak hiç şüphesiz gerekir, fakat karşılıklı tâbi olunacaktır; çünkü sınırlar asla mutlakı kuramazlarsa da, hürriyet asla za-

mana bağlı olamazsa da durum zaman içinde hürriyete bağlı olamaz. O halde her iki prensip, birbirine tâbi ve birbirine bağlıdır, yani karşılıklı tesir içindedirler: Şekilsiz madde olamaz, maddesiz de şekil olamaz. (Bu karşılıklı tesir kavramını –wechselwirkung- ve bunun ehemmiyetini çok mükemmel olarak Fichte'nin *Bütün İlim Bilgisinin Esası* -Leipzig 1794; Grudlage der gesamten Wissencchaftslehre- adlı yazısında incelenmiş buluyoruz.) Zihin aleminde şahsın durumu nedir? Bunu tabiatıyla bilmiyoruz; fakat onun madde almadan zaman içinde kendisini gösteremeyeceğini çok iyi biliyoruz. O hâlde bu âlemde, madde sadece şeklin altında değil, aynı zamanda şeklin yanında ve şekle bağlı olmadan birşey tayin edebilecektir. Demek ki duygunun, akıl alanında hiçbir şeye hüküm vermemesi gerektiği kadar, aklın da duygu alanında herhangi bir şeye hüküm vermeye kalkışmaması gerekir. Esasen her ikisine de ayrı ayrı alan vermekle, birini ötekinden ayırıyor ve her birine, aleyhlerinde olmakla beraber aşılabilecek bir sınır çiziyoruz.

Her şeyin muhtevasından şekli kurtarmak ve tesadüflere bağlı olanlardan gerekli olanları ayrı tutmak isteyen aşkın bir felsefede (transzendental-philosophie) insan kolaylıkla, maddeyi bir engel diye düşünür ve duyuyu, hususiyle bu işte yolun üzerinde bulunduğundan, akıl ile kaçınılmaz bir karşıt hâlinde tasavvur eder. Gerçi böyle bir tasavvur tarzı asla Kant sisteminin ruhunda yoktur, fakat kelimenin kendisinde pekâlâ bulunabilir.)

Bunları korumak ve her içtepinin sınırını çizmek kültür'ün ödevidir, kültür, her iki içtepiye de aynı derecede hak verecek ve yalnız şekil içtepisine, maddeye bağlı içtepiye karşı değil; maddeye bağlı içtepiye de şekil içtepisine karşı göğüs gerdirecektir. O hâlde kültürün ödevi ikidir: Birincisi, duyguları hürriyetin karışmasına karşı korumak; ikincisi, şahsiyeti duyguların zoruna karşı emin kılmak. Birincisine duyguyu, ikincisine de aklı terbiye etmek suretiyle erişilir.

Dünya, zaman içinde yayılmış bir şey, bir değişiklik olduğundan, insanı dünya ile birleştirecek olan yetinin en mükemmel şekli, mümkün en büyük değişiklik, bir yayılma olacaktır. Şahıs, değişiklik içinde de değişmez birşey olduğundan, değişikliğe karşı koyacak olan yetinin en mükemmel şekli, mümkün en büyük bağımsızlık ve şiddet olacaktır. Duyarlık ne kadar çok taraflı geli-

şir, ne kadar hareketli olur ve görünüşlere ne kadar çok yer verirse, insan da o kadar çok dünya kavrar, kendinde o kadar çok yeti geliştirir. Şahsiyet ne kadar çok kuvvet ve derinlik, akıl da ne kadar çok hürriyet elde ederse, insan o kadar çok dünya anlar, kendi dışında o kadar çok şekil yaratır. O hâlde onun kültürü; birincisi, duyurucu kudretine dünya ile çok temas temin ettirecek ve duygu alanında pasifliği son haddine çıkaracaktır; ikincisi, tayin edici kudrete, duyurucu kudretten tamamıyla bağımsızlığını elde ettirecek ve akıl alanında çalışmayı son mertebesine çıkaracaktır. Bu vasıfların birleştikleri yerde insan, bütün varlığı ile en büyük bağımsızlığı ve hürriyeti birleştirecek ve kendini dış dünya içinde kaybetmeyip, onu sonsuz görünüşleri ile kendi içine çekecek, aklının birliğine bağlayacaktır.

İnsan bu münasabeti tersine çevirebilir ve bununla kuvvetlerini iki tarzda yok edebilir: Ya aktif kuvvetin şiddetini pasifin üzerine üzerine geçirir; o zaman maddeye bağlı içtepi şekil içtepisinden daha önce davranıp duyurucu kudretini, tayin edici kudrete sokar; yahut da pasif olan yayılmayı, aktif olana verir; o zaman şekil içtepisi, maddeye bağlı içtepinin önüne geçer, duyurucu kudretin yerini de tayin edici kudret alır. Birinci hâlde insan hiçbir zaman kendi olamaz; ikinci hâlde ise, asla başka bir şey olamaz, bunun için de hiçbiri olamaz, yani sıfır olur.

(Açıklama: Duyguların düşüncelerimiz ve hareketlerimiz üzerine olan fena tesiri herkesin dikkatini kolaylıkla çeker; fakat pek çok vuku bulduğu ve aynı derecede mühim olduğu hâlde bilgimizin, tavır ve hareketimizin üzerine olan aklın fena tesiri o kadar kolaylıkla görünmez. Bunun için müsaade edin de, buraya ait olan hâllerin yığını içinden yalnız iki tanesini, görüş ve duyuşun önüne geçen düşünme ve irade kuvvetini meydana getirecek olan hâlleri hatırlatayım.

Tabiat ilimlerimizin bu kadar yavaş adım atmalarındaki başlıca sebep pek açık olarak teolojik hükümlere karşı olan umumi ve hemen hemen yenilmesi mümkün olmayan bağlılıktır. Bunlar, mürekkep bir hâlde kullanıldığında tayin edici yetki, alıcının yerine geçer. Tabiat uzuvlarımıza istediği kadar kuvvet ve çoğunlukla dokunsun, onun bütün değişikliği bizim için kaybolur; çünkü biz onda, içine koduğumuzdan başka bir şey aramayız, onun üzerimize, dışarıdan içimize girmesine müsaade etmeyiz; daha çok sabırsızlıkla, peşin davranan

aklımızla onun üzerine, içimizden dışarıya çıkmaya çalışırız. Sonra, asırlar içinden biri, sakin, saf ve açık duyularla gelerek yaklaşır ve bundan dolayı, dalgınlığımız arasında unuttuğumuz bir sürü görünüşlere rastlarsa, bu kadar çok gözlerin, bu kadar canlı bir aydınlıkta bunları fark edememiş olmalarına son derece şaşarız. Ahengi meydana getirecek olan sesleri bir araya toplamadan, zamanından önce ahengi temine çalışmak, düşünce kuvvetinin muhakkak surette emretmesi gerekmeyen bir alanda zorbalıkla hüküm sürmesi, bu kadar çok düşünen kafaların, ilmin ilerlemesi için verimsiz kalmasına sebeptir. Şekil almayan duyuların, yahut da muhteva beklemeyen aklın, bilgilerimizin genişlemesi için daha çok zarar verip vermediklerini söylemek güçtür.

Aynıyla, pratik insanseverliğimizin, daha çok ihtiraslarımızın şiddetiyle mi, yoksa esas kurallarımızın sertliğiyle mi, duyularımızın mı, yoksa aklımızın hodbinliğiyle mi bulandırılıp soğutulduğunu tayin etmek çok güçtür. Kendimizden sempatik, yardımsever ve çalışkan bir insan yapabilmek için, duygu ve karakterimizi birbiriyle birleştirmeli, aynıyla, tecrübe elde etmemiz için de, açık duyularımız aklımızın enerjisi ile birleşmelidir. Esas kurallarımız ne kadar takdire değer olursa olsun, eğer yabancı tabiatları sadık ve gerçek bir şekilde üzerimize almak, yabancı durumları benimsemek, yabancı duyguları kendi duygularımız yapmak için yetkimiz eksik ise, başkalarına karşı nasıl müsamahakâr, iyi ve insan olabiliriz? Fakat bu yetki, aldığımız terbiyede olduğu gibi, kendimize kendimiz verdiğimiz terbiyede de aynı ölçüde ihtirasların kudretini kırmaya ve karakteri, kurallarla tespit etmeye çalışıldığında ezilir. Duygunun galeyanı esnasında kurallarına sadık kalmak güç olduğundan, daha kolay bir çareye başvurulmuştur: Duyguları körletmek suretiyle karakter emin bir hâle getirilir; çünkü pek tabiî olarak silâhları alınmış bir düşman karşısında sükun bulmak, cesur ve mücehhez bir düşmana hakim olmaktan çok daha kolaydır. Bu ameliyede, sonra büyük bir kısımda, bir insana şekil vermek denen şey de vardır; hem de kelimenin tam anlamıyla, insanın sadece dışı değil, içi de işleniyor demektir. Böylece şekil almış olan insan tabiatıyla, ham tabiat olmaktan ve bir böylesi görünmekten emin olacaktır; fakat o aynı zamanda, tabiatın bütün duygularına karşı esas kurallarla techiz edilmiş olacaktır ve dış insanlık olduğu kadar iç insanlık da ona aynı derecede az yardım edebilecektir.

İnsanlar ve insanlar için harekete geldiğimiz hâllerin esası olarak bütün ciddiyetiyle mükemmeliyetin ideali alındığında, o çok fena bir şekilde kullanılmış olur. Biri hayranlığa, öbürü de sertliğe ve soğuklu-

ğa götürür. İnsan pek tabiî olarak kendi sosyal ödevlerini, yardımımızı isteyen gerçek insanı zihinde herhâlde kendi kendine yardım edebilen ideal insanın yerine koyunca son derece kolaylaştırır ve kendine karşı sıkı davranmak, başkalarına karşı yumuşak davranmakla birleşirse, gerçek mükemmel karakteri meydana getirir. Fakat çoğun olarak başkalarına karşı yumuşak olan insan kendine karşı da yumuşak ve kendine karşı sert olan bir insan, başkalarına karşı da serttir. Kendine karşı yumuşak ve başkalarına karşı sert olan karakter, en küçümsenecek karakterdir.)

Eğer maddeye bağlı içtepi, tayin edici bir içtepi ise, o zaman fikir, kanun koyucu olur ve eğer dünya şahsı ezerse, aynı hâl içinde kudret meydana gelir gelmez, nesne olmaktan vazgeçer. İnsan, zamanın muhtevası olur olmaz artık kendi değildir ve bunun sonucu olarak bir muhtevası da yoktur; onun şahsiyetiyle durumu da ortadan kalkmıştır, çünkü her ikisi de karşılıklı birbirlerinin yerlerini alabilen kavramlardır. Çünkü değişiklik değişmezliği, sınırlı gerçek ise sınırsızlığı ister. Şekil içtepisi duyurucu, yani düşündürücü kudretten daha önce davranıp şahsı dünyaya bağlarsa, o zaman şahıs nesnenin yerine geçmek için işe başlar başlamaz hür kuvvet, şahıs olmaktan çıkar; çünkü değişmezin değişikliğe ve mutlak gerçeğin de kendini belirtmek için sınırlanmaya ihtiyacı vardır. İnsan sadece şekilden ibaret olunca, artık şekil diye ortada bir şey kalmaz, durum ile beraber ortadan şahıs da kalkar. Bir cümle ile; yalnız hür olduğu nisbette gerçek kendisinin dışındadır ve onu idrak eder. İnsan idrake muktedir olduğu nispette de, gerçek onun içindedir, kendisi de düşünen bir varlıktır.

O hâlde her iki içtepi, madde ve şekil içtepisini enerji olarak düşünürsek, her birinin gevşek bırakılmaya ihtiyaçları olacaktır. Bu gevşeme, her iki içtepinin birbirlerinin alanlarına, şekil içtepisinin kanun koyucu, maddeye bağlı içtepinin de duyurucu alana girmemeleri için gereklidir. Fakat maddeye bağlı içtepinin gevşemesi hiçbir zaman maddeye bağlı bir iktidarsızlığın tesiri ve her yerde hakir görülen duyguların bir duygusuzluğu değildir. Bu gevşeme, ahlâk kuvvetiyle madde kuvvetine düzen veren,

tesirlerin kuvvetiyle üste çıkmak için derinliğinden fedakârlık eden hür bir hakaret ve şahsın bir işi olmalıdır. Karakter mizacın sınırlarını tayin etmeli; çünkü duyanlar ancak ruh için fedakârlık edebilirler. Şekil içtepisinin gevşekliği de, insanlığı alçaltacak, ruh iktidarsızlığı, düşünce yahut iradenin gevşekliği olmamalıdır. Onun güvenerek dayanabileceği kaynak zengin bir duygu alanı olmalıdır. Duyarlığın kendisi ise muzaffer kuvvetleriyle ruhun, önceden işe başlayarak almak istediği alanlarını müdafaa edecektir. Bir cümle ile; maddeye bağlı içtepi şahsiyeti; şekil içtepisi de duyarlığı, yahut da tabiatı gerekli sınırları içinde tutacaktır.

Ondördüncü Mektup

Artık her iki içtepi arasında böyle karşılıklı bir tesir kavramına eriştik. Burada birinin tesiri, aynı zamanda ötekinin tesirini de meydana getirmekte ve sınırlandırmakta, her biri de başlı başına ötekinin işlemesiyle kendini göstermektedir.

Her iki içtepinin bu karşılıklı münasebeti gerçi insanın ancak olgunluğa eriştiği zaman çözülebileceği, aklın bir vazifesidir; kelimenin öz anlamıyla insanlığın idaresidir. Bununla beraber, zamanla yavaş yavaş yaklaşabileceği ve asla erişemeyeceği bir sonsuzluktur. İnsan, gerçeğin pahasına şekli, şeklin pahasına da gerçeği değil, daha çok mutlak varlığı muayyen bir şeyle, muayyen varlığı da sonsuz bir şeyle aramalıdır. İnsan şahıs olduğu için kendisinde bir dünya yaratmalı ve kendisinde bir dünya bulunduğu için bir şahıs olmalıdır. O, bilgi için duymalı ve duyduğu için bilmelidir. İnsanın varlığı bu fikre gerçekten uyuyorsa, yani kelimenin tam anlamıyla insan ise hiçbir zaman bu iki içtepinin birini tamamıyla, yahut da önce birini, sonra ötekini tatmine muvaffak olmayacaktır. Çünkü o, duyduğu müddetçe bir şahıs, yahut kendisinin mutlak varlığıdır; düşündüğü müddetçe de zaman içindeki varlığı, yahut durumu bir sır olarak kalacaktır. Fakat ona bu iki şeyi birden tecrübe ettirecek, aynı zamanda hürri-

yetini şuuruna çıkartacak, varlığını duyurtacak, kendisini madde olarak duyuracak, hem de ruh olarak tanımasını öğretecek hâller olsaydı, o zaman o bu hâllerde ve yalnız bunlarda, insanlığın tam bir görüşünü elde edecek ve kendisine bu görüşü temin eden konu da, onun için gerçekleşmiş bir sembol olacak, bundan dolayı da (buna ancak zamanın bütünlüğü içinde erişebildiğinden) sonsuzluğu temsil etmeye yarayacaktı.

Bu türlü hâllerin tatbik edilebileceği farzedilecek olursa, o zaman bunlar insanın içinde yeni bir içtepi uyandırır. Bunun için de diğer ikisi de hep beraber tesirini gösterdiklerinden her biri, ayrı ayrı tetkik edildiklerinde, bir diğerinin aksi olacak ve haklı olarak bu üçüncü, yeni bir içtepi değerini alacaktır. Maddeye bağlı içtepi, değişiklik olmasını, zamanın bir muhtevası olmasını ister. Şekil içtepisi zamanın kaldırılmasını, değişiklik olmamasını ister. Şu hâlde her iki içtepinin birlikte tesir ettikleri içtepi - ona şimdiki hâlde, adını gerçekleştirinceye kadar, oyun içtepisi (spieltrieb) dememe izin verin- oyun içtepisi, zamanı zaman içinde kaldırmaya, oluşu mutlak varlık ile değişikliği değişmezlik ile birleştirmeye çalışacaktır.

Maddeye bağlı içtepi tayin edilmek, nesnesini almak ister; şekil içtepisi, kendi tayin etmek, nesnesini yaratmak ister; şu hâlde oyun içtepisi kendi yaratmış gibi alacak ve almak istediği gibi yaratmaya çalışacaktır.

Maddeye bağlı içtepi, şahıstan bütün bağımsızlığı ve hürriyeti, şekil içtepisi ise kendininkinden bütün bağlılığı, bütün tesiri ayırır. Fakat hürriyeti ayırmak, madde tesirini ayırmak bir iç ihtiyaçtır. Şu hâlde her iki içtepi, biri tabiat kanunları, öteki de akıl kanunları ile ruhu zorlamaktadır. Her ikisinin birbirine bağlı olarak birlikte tesir ettikleri oyun içtepisi ise ruhu hem ahlâk, hem de madde bakımından zorlayacaktır; şu hâlde, bütün tesadüfleri kaldırdığından, bütün zorlamaları da kaldıracak ve insana hem madde, hem de ahlâk bakımından hürriyet verecektir. Küçümsememize lâyık olan sevgi ile sarılacak olursak, tabiatın zorunu duyarız. Saydığımız birisine düşman olursak, gayet acı olarak aklın

zorunu duyarız. Fakat o kimse aynı zamanda, hem sevgimizi, hem de saygımızı kazanırsa, o zaman duygunun ve aklın zoru ortadan kalkar ve biz onu sevmeye, yani sevgimiz ile saygımızla oynamaya başlarız.

Bundan başka maddeye bağlı içtepi, madde yolundan; şekil içtepisi de ahlâk yolundan bizi zorlarken, biri şekil verme yetkimizi, öteki de madde yaratıcılığımızı tesadüfe bırakmaktadır; yani saadetimizin olgunluğumuzla, yahut olgunluğumuzun saadetimizle uygun olup olmaması bir tesadüf eseri olur. Oyun içtepisi, her ikisini de tesadüfe bıraktığından, ihtiyaç ile tesadüf de ortadan kalktığından, tesadüfi her iki içtepi kaldıracak ve bununla maddeye şekil verecek, şekli de gerçekleştirecektir. Aynıyla, duygulardan ve tesirlerden dinamik tesirini almakla, onu aklın fikirleriyle uygun bir hâle getirecek ve aklın kanunlarından da, ahlâk zorunu almakla, onu duyuların menfaatiyle barıştıracaktır.

Onbeşinci Mektup

Ben sizi, pek hoşa gitmeyen bir yolda yürütüyorum. Fakat buna rağmen, istenilen gayeye gittikçe daha fazla yaklaşmaktayız. Beni birkaç adım daha takip ederseniz, önümüzde o nispette serbest bir ufuk açılacak, varacağımız neşeli manzara, belki bu yoldaki zahmetimize değecektir.

Maddeye bağlı içtepinin nesnesi umumi bir kavramla ifade edildiğinde, geniş anlamıyla hayat (leben) adını alır. Bu öyle bir kavramdır ki, bütün madde varlığını ve içinde yaşanılan anı, duyularla ifade eder. Şekil içtepisinin nesnesi de, umumi bir kavramla ifade edildiğinde, şekil (gestalt) adını alır. Gerçek anlamında olduğu gibi, mecaz anlamında da bu böyledir. Bu da öyle bir kavramdır ki, eşyanın bütün şekillerini ve onların fikirlerle olan bütün münasebetlerini içine alır. O hâlde oyun içtepisinin nesnesi, umumi bir şema içinde tasarlandığında, canlı şekil (lebende gestalt) adını alacaktır. Bu öyle bir anlamdır ki, bütün görünüş-

lerin estetik şekillerini, tek kelime ile güzel olan herşeyi (schönheit) ifadeye yarar.

Bu aydınlatışla, eğer bir aydınlatış ise, güzellik ne canlı varlıkların bütün alanlarına uzanır, ne de bu alanda kapalı kalır. Bir mermer blok, cansız olmasına ve öyle kalmasına rağmen, mimarın ve heykeltraşın elinde canlı bir şekil olabilir; insan canlı ve şekli olmasına rağmen, canlı şekil olabilmesi için, şeklinin cam ve canının şekli olması gerekir. Biz onun yalnız şekli üzerinde düşündüğümüz müddetçe o cansızdır, yani soyuttur. Onun yalnız canını duyduğumuz müddetçe de şekilsizdir, yani sırf tesirdir. Ancak şekil duygularımızda yaşadığı ve canlılığı aklımızda şekil aldığı müddetçe canlı bir şekildir. Güzel diye hüküm verdiğimiz herşey için de bu böyledir.

Fakat, birleştikleri zaman güzeli meydana getirecek olan kısımların birer birer söylenebilmesiyle asla güzelin gelişmesi aydınlatılmış olmaz; bunun için, umumiyetle karşılıklı bütün tesirlerde olduğu gibi, sonu olanla, sonu olmayan arasındaki keşfedilmeden kalan bu birleşmenin kendisini kavramak gerekir. Akıl, aklı aşan sebepler dolayısıyla, şekil içtepisiyle maddeye bağlı içtepi arasında bir beraberlik, yani oyun içtepisi olmasını ister; çünkü gerçeğin birliği ancak şekil ile, tesadüf ihtiyaçla, pasifliğin birliği ise hürriyetle insanlık kavramını tamamlar. Akıl bunu istemek zorundadır, çünkü akıldır ve özü icabı olgunlaşmaya ve bütün sınırları kaldırmaya çalışır; fakat herhangi bir içtepi, yalnız başlıbaşına çalışırsa, o zaman insan tabiatını noksan bırakır ve içini darlaştırır. Bu sebepten akıl; insanlık olsun, der demez, güzellik olsun, diyen bir kanunu ortaya koymuş oluyor. Tecrübe bize bunun bir güzellik olup olmadığını söyleyebilir; söyler söylemez de biz, insanlığın varlığını öğreniriz. Fakat, güzelliğin nasıl olabileceğini ve insanlığın nasıl mümkün olduğunu, bize ne akıl, ne de tecrübe öğretebilir.

İnsan, biliyoruz, ne tamamıyla madde ne de tamamıyla ruhtur. Onun kullandığı birşey olarak güzellik, ne büyük bir dikkatle tecrübenin delillerine dayanan kuvvetli müşahitlerin ileri sür-

dükleri, devrin zevki de değerini düşürmek istediği gibi sadece hayattır; ne de tecrübeden çok uzaklaşan, teorilerle uğraşan bilgelerin veya sanatın ihtiyacından dolayı fazla aydınlatmaya girişen filozof sanatçıların hükümleri gibi sadece şekil olabilir:* O, her iki içtepinin yani oyun içtepisinin nesnesidir. Bu ismin sıhhatini bir tesadüf eseri olarak ne şahıs, ne de nesne, içten ve dıştan ihtiyaç göstermediği hâlde ancak oyun kelimesi dil bakımından ispat etmektedir. Ruh güzeli seyrederken, kanun ile ihtiyacın tam ortasında bulunup ikiye bölündüğünden, birinin olduğu gibi ötekinin de zorundan sıyrılmıştır. Maddeye bağlı içtepinin olduğu gibi, şekil içtepisinin de istekleri ciddidir; çünkü bilgi bahsinde, biri eşyanın gerçeğine, öteki de onun ihtiyacına dayanmaktadır; çünkü hareket esnasında, biricisi canlı olanı devam ettirmeye, ikincisi de şerefi korumaya çalışır. O hâlde her ikisi de hakikate ve mükemmelliğe çevrilmiştir. Fakat hayat, içine şeref karışır karışmaz, daha sadeleşir, eğilim de onu çekince artık vazife ağır gelmez. Aynıyla ruh şeklin hakikatine, ihtiyacın kanununa rastlar rastlamaz, eşyanın gerçeğini, madde hakikatini daha serbest ve daha sakin olarak kavrar; soyut fikre de saf görüş yoldaşlık edince, zorlandığını duymaz. Tek kelime ile; hayat, fikirlerle birleşince, her gerçek ciddiyetini kaybeder, çünkü küçülür ve duygu ile bir araya gelince de gereken ciddiyetini bırakır, çünkü hafifler.

Fakat siz de bana herhâlde çoktan itiraz etmek istiyorsunuz: Güzellik sadece bir oyun yapılmakla, değeri düşürülmüş ve ezelden beri oyun adını almış abes nesnelerle bir tutulmuş olmuyor mu? Kültürün bir âleti diye bakılan güzelliği bir salt oyuna irca

* Burke *Yüce ve Güzel Kavramının Aslı* hakkındaki yazısında güzeli sadece hayat yapar. Bildiğime göre de bu nesne üzerinde itiraflarını söyleyen her dogmatik sistemin taraftarı da onu sadece şekil yapar: Sanatçılar arasında Raphael Mengs, resimde zevk üzerindeki düşüncelerinde -başkalarını artık anmaya değmez- herşeyde olduğu gibi bu parçada da tenkit felsefesi ampirizm'i prensiplere, teoriciliği de tecrübeye geri çevirmek için yol açmıştır.

etmek, onun makullüğüne ve şerefine karşı gelmiyor mu? Zevki tamamıyla dışarıda bırakmakla, ancak beraberce varolabilen oyunu sadece güzelliğe inhisar ettirmek, onun tecrübeliğine aykırı gelmiyor mu?

Yalnız insanın, bulunabileceği bütün durumlar arasında, onu dolduran, iki türlü tabiatını beraberce geliştiren, bilhassa oyun ve yalnız oyun olduğunu bildikten sonra, salt oyun da ne demek oluyor? Görüşünüze göre sizin eşyayı darlaştırmak dediğiniz şeye ben, kendi görüşüme göre delillerle ispat ettiğim gibi, genişleme adını veriyorum. O hâlde ben sizin dediğinizin tamamıyla aksini söylemiş oluyorum: İnsan yalnız hoşa gideni, iyi olanı mükemmel olanı ciddiye alır; fakat güzellikle oynar. Biz burada tabiatıyla, gerçek hayatta oynanan umumiyetle sadece cisimlere dayanan oyunları hatırlayacak değiliz. Burada bahis mevzuu olan güzelliği de biz gerçek hayatta beyhude yere ararız. Varolan gerçek güzellik, varolan gerçek oyun içtepisine lâyıktır; aklın koyduğu güzellik ideali ise, insanın bütün oyunlarında göz önünde bulundurması gereken içtepisinin idealine de verilmiştir.

Bir insanın güzellik ideali, onun oyun içtepisini tatmin ettiği yolda aranılırsa, hiç aldanılmaz. Eski Yunan kavimlerinin Olimpiyat'lardaki oyunlarda kan akıtılmaksızın, kuvvet, sürat, çeviklik, yarış için çarpışmalardan ve asil bir şekilde cereyan eden yeti oyunlarından hoşlanmaları, Roma halkının ise glâdyatörlerin kanlı boğuşmalarından, yahut bunların Libyalı düşmanlarını yere sermelerinden zevk almaları bize neden bir Venüs'ün, bir Juno'nun, bir Apoll'un ideal şekillerini Roma'da değil de, Yunanistan'da aramak gerektiğini aydınlatır.* Ama şimdi akıl konuşmak-

* Eğer (modern dünyada kalmak için) Londra'daki yarışları, Madrid'deki boğa dövüşlerini, eski Paris'in sahnelerini, Venedik'in gondol yarışlarını, Viyana'daki hayvan azdırmaları ve Roma'daki Korso'nun neşeli güzel hayatını karşılaştıracak olursak, bu değişik kavimlerin zevklerini araştırmak güç olmayacaktır. Bu aralıkta bu değişik memleketlerin halk oyunları esasında yeknesaklık yüksek tabakanın oyunları arasında olduğundan çok daha azdır; bu da kolaylıkla aydınlatılabilir.

tadır: Güzel yalnız hayat değil, yalnız şekil değil, canlı şekil, yani güzellik olmalıdır. O, insana mutlak şekilciliğin ve mutlak gerçekliğin çift kanununu, mutlak gerçeği emreder. Bununla beraber ifadesi şudur: İnsan güzellik ile yalnız olmalı ve yalnız güzellik ile oynamalı.

Çünkü, sonunda birden söylemek için, insan, kelimenin tam anlamıyla ancak insan olduğu zaman oynar va ancak oynadığı zaman tam bir insandır. Şu anda birbirine karşıt gibi görünen bu cümle, eğer onu daha belli bir şekilde, birden, vazifenin ve alınyazısının iki türlü ciddiyetine tatbik edebilseydik, büyük ve derin bir anlam alırdı; O, sizi temin ederim, estetik sanatın ve daha güç olan hayat sanatının temelini teşkil edecektir. Fakat bu cümle, yalnız ilimde beklenmedik bir cümledir; sanatta ve eski Yunanlıların en asil üstatlarının duygularında çoktan yaşamaktadır; yalnız şu farkla ki, onlar yeryüzünde yapılması gereken şeyleri Olympos'da yaptırırlar. Hakikat izlerinde yürüyerek, ciddiyeti ve ölümlerin yanaklarını çöktüren çalışmayı, manasız yüzleri örten gelip geçici neşeyi kutsal tanrıların alnından siler, her zaman için memurları, her gayenin, her ödevin, her kederin bağlarından kurtarır, tembelliği ve lakayıtlığı, tanrılık mevkiine, gıpta edilecek bir alınyazısı seviyesine çıkarır: En serbest ve en yüksek varlık için sadece daha insanca bir isim. Tabiat kanunlarının madde zoru gibi, ahlâk kanunlarının ruh zoru da, her iki âlemi aynı zamanda içine alan ihtiyacın yüksek kavramında erir ve bu iki ihtiyacın birleşmesinden gerçek hürriyet doğar. Bu ruhla dolu olarak onlar ideallerinden, eğilimle birlikte, iradenin bütün izlerini silerler, yahut da her ikisini bilinmez bir hâle koyarlar; çünkü her ikisini en içten bir şekilde bağlamasını bilirler. Bir Juno Ludovisi'nin mükemmel çehresinin bize söylediği şey, ne çekicilik, ne de şereftir; her ikisinden hiçbiri değildir, çünkü aynı zamanda her ikisidir. Kadın tanrı, bizim kendisine tapmamızı istemekle, aşkımızı tutuşturur; fakat kendimizi kutsal bir sevimliliğe verdiğimiz zaman da göklere bağlı olan kanaatçilik bizi ürkütür. Bütün şekil kendisinde, kendi içindedir, tamamıyla bitmiş bir mekânın öbür

tarafında müsamahasız ve mukavemetsizmiş gibi; orada kuvvetlerle çarpışan hiçbir kuvvet yoktur, zamanın içine girebileceği hiçbir boşluk yoktur. Bir taraftan mukavemet görmeden duymak ve çekilmek, öte taraftan uzak tutulmakla aynı zamanda, en yüksek istirahat ve hareket durumunda oluruz; bunun için de, akılda bir kavram, dilde de bir kelimesi olmayan harikulâde bir duygu meydana gelir.

Onaltıncı Mektup

Biribirine karşıt iki içtepinin karşılıklı tesirinden ve birbirine karşıt iki prensibin birleşmesinden güzelin meydana geldiğini gördük, o hâlde bunun en yüksek idealini, mümkün en mükemmel birleşmelerinde, gerçek ile şeklin muvazenesinde aramak gerekecektir. Fakat bu muvazene daima, gerçeğin asla erişemeyeceği sadece bir fikir olarak kalır. Gerçekte daima bir unsur bir öteki unsur karşısında üstün olacaktır. Tecrübenin başardığı en yüksek şey de, kâh gerçeğin, kâh şeklin üstün olduğu iki prensip arasında oynayacaktır. Şu hâlde zihinde güzel her zaman için bölünmeyen tek bir şeydir, çünkü ancak muvazene vardır; buna karşı tecrübede güzellik, her zaman için çift birşey olarak kalacaktır; çünkü oyun esnasında ya bu tarafa, yahut da öbür tarafa geçmekle muvazeneyi daima iki tarzda bozacaktır.

Bundan önceki mektuplarımın birinde işaret etmiştim: Şimdiye kadar söylediklerimizden, kaçınılmaz bir şekilde, güzellikten hem gevşeten, hem de geren bir tesir beklenebileceği sonucu çıkmaktadır. Gevşeten tesir, maddeye bağlı içtepiyi olduğu gibi şekil içtepisini de sınırları içinde tutmak için, geren tesir ise, her ikisini nüfuzu altında bulundurmak içindir. Fakat güzelliğin bu her iki tesir tarzının, zihinde birleşmesi, her iki tabiatı aynı şekilde gererek gevşemesi, her iki tabiatı da aynı şekilde gevşeterek germesi gerekir. Bu esasen karşılıklı tesir kavramından, her iki kısmın birbirini aynı zamanda zorlamalarından ve karmakarışık zorlanmalarından çıkmaktadır. Bunun saf verimi ise güzelliktir.

Fakat tecrübe, bize karşılıklı tesirden mükemmel bir misal vermez; aksine o, her zaman az veya çok, üstünlüğün bir noksanlığa, noksanlığın da bir üstünlüğe sebep olduğunu gösterir. O hâlde zihindeki güzellikte, ancak tasavvurda ayrılabilen şey, tecrübedeki güzellikte, esas bakımından ayrıdır. İdeal güzellik, bölünmez ve sade olmasına rağmen birçok hâllerde eritici olmakla beraber enerjik bir vasıf gösterir. Tecrübede bir eritici, bir de enerji güzellik vardır. Bu böyledir; mutlak olanın, zamanın sınırları içine alındığı, aklın fikirleri, insanlıkta gerçekleştirilmesi gerektiği bütün hâllerde de böyle olacaktır. Bu türlü düşünen insan, meziyeti, hakikati, saadeti düşünür; fakat hareket eden insan meziyetler, gösterecek, hakikatler kavrayacak, sadece mesut günlerden zevk alacaktır. Bunları ötekilere indirmek ahlâklar yerine ahlâk, bilgiler yerine bilgi, saadetler yerine saadet koymak, fizik ve ahlâk terbiyesinin işidir; güzelliklerden güzellik yapmak ise estetiğin vazifesidir.

Eritici güzellik, insanı bir nevi yumuşaklık ve sinir gevşekliğinden koruyamadığı gibi, enerjik güzellik de bir nevi vahşilikten ve sertlikten koruyamaz. Enerjik güzelliğin tesiri, ruh, fizik ve ahlâk bakımından germek ve hızını artırmak olduğundan, seviye ve karakterin mukavemeti, çok defa, tesirlere karşı olan duyarlığı azaltır, ince insanlık, ancak kaba tabiatın başına gelmesi gereken bir baskı görür, kaba tabiat da, ancak hür insana verilmesi gereken bir kuvvetten faydalanır; bundan dolayı kuvvet ve bereket devirlerinde, aklın gerçek büyüklüğü, dev gibi ve maceralı olanla; ruh büyüklüğü de acının korkunç görünüşleriyle birlikte bulunur. Bundan dolayı kural ve şekil devirlerinde tabiat çok defa hakim olmaktan çok, kırgın bir hâldedir. Eritici güzelliğin tesiri ise, ruh, ahlâk ve fizik bakımından gevşetmek olduğundan, ihtirasların kuvvetiyle duyguların şiddeti kolaylıkla boğulur ve ancak ihtirasların kaybetmesi gereken kuvveti, karakterin de kaybettiği olur: Bundan dolayı daha incelmiş devirlerde yumuşaklığı çok defa gevşeklikte; nezaketi sathilikte; dürüstlüğü boşlukta; hürriyeti zorbalıkta; kolaylığı hafifmeşreplikte, sükuneti

ağırlıkta aslını değiştirir ve herşeyden önce, en aşağı bir karikatürün en mükemmel insanlığa dayandığı görülür. Şu hâlde, ya madde, yahut da şekil zoru altında bulunan insan için eritici güzellik ihtiyaçtır; çünkü o, ahenk ve inceliği duymaya başlamadan önce büyüklük ve kuvvet ile heyecanlanır. Zevkte müsamaha gösteren insan için enerjik güzellik ihtiyaçtır; çünkü inceleme hâlinde vahşilik hâlinden getirdiği kuvveti sarfetmektedir.

Artık insanların, güzelin tesiri, estetik kültürün şerefi üzerinde verdikleri hükümlerdeki karşıtın aydınlatıldığını ve her birine ayrı ayrı cevap verildiğini sanıyorum. Tecrübede iki türlü güzellik olduğu ve her iki kısmın ayrı ayrı, ancak onun kendine has bir nev'ini ispat etmeye kudreti yettiği, hâlde bütün nev'i üzerinde ısrar ettiği hatırlanılırsa, bu karşıt aydınlatılmış; insanların iki türlü ihtiyacına iki türlü güzellik olduğu da ayırt edilirse, bu karşıt ortadan kaldırılmış olur. O hâlde, her iki kısım da önce güzelliğin hangi nev'ini ve insanlığın hangi şeklini kabul ettiklerini birbirlerine söylemek ve birbirleriyle anlaşmakla haklarını muhafaza etmiş olurlar.

Bundan dolayı, ilerideki araştırmalarımda, yolumu tabiatın insan üzerine yaptığı estetik tesir tayin edecektir; kendimi de güzelliğin tarzlarından nev'i kavramına yükselteceğim. Eritici güzelliğin tesirini, gergin insanda, enerjik güzelliğin tesirini de, gevşek insanda tecrübe edeceğim ve nihayet, güzelliğin birbirine karşıt olan iki tarzını ideal güzelliğin birliğinde kaynaştıracağım. Aynıyla insanlığın birbirine karşıt iki şeklini ideal insanın birliğinde ortadan kaldıracağım.

Onyedinci Mektup

Güzellik fikrini umumiyetle insan tabiatı kavramından geliştirmek bahis mevzuu olduğu müddetçe, onun sınırını ancak doğrudan doğruya insan tabiatında bulunan ve sonluluk kavramından ayrılmayan bir kavramda aramamız gerekir. Gerçekte bir tesadüf eseri olarak malik bulundukları sınırlara bakmadan biz bu tabiat

kavramını bütün ihtiyaçların kaynağı olan akıldan aldık ve böylece insanlığın ideali ile birlikte güzelin ideali de verilmiş oldu.

Fakat şimdi insana muayyen durum içinde, muayyen şartlara tâbi olarak rastlamak için zihin diyarından gerçek alana, yani sadece kendi kavramından değil, dış hâllerden ve hürriyetini bir tesadüf eseri olarak kullanmasından ileri gelen sınırların içine iniyoruz. İnsanda insanlık fikri ne kadar dar olursa olsun, yalnız muhtevası bize, umumiyetle birbirine karşıt iki yoldan uzaklaşabileceğini gösterir. Eğer mükemmeliyeti, madde ve ruh kuvvetlerinin ahenginden ileri geliyorsa, bu mükemmeliyet ancak ya ahenkte, yahut da enerjide bir noksanlıkla bozulur. O hâlde biz daha bunun hakkında tecrübenin delillerini dinlemeden, muhakkak ki sadece akıl ile gerçek, yani sınırlı insanı ayrı ayrı kuvvetlerin tek taraflı çalışmasını, varlığının ahengini bozduğuna, yahut da tabiatının birliğini iç ve dış kuvvetlerinin yeknesak gevşekliğine dayandığına göre, ya gerginlik, yahut da gevşeklik durumunda bulacağız. Birbirine karşıt olan bu iki sınır, ispat edilmesi gerektiği gibi, güzellik ile kaldırılır, bu da gergin insanda ahengi, gevşek insanda da enerjiyi temin eder ve bu tarzda, tabiatına uygun olarak sınırlanmış bir durum mutlak bir duruma getirir, insanı da kendi içinde tamamlanmış bir bütün yapar.

O hâlde güzellik gerçekte, teoride ileri sürdüğümüz kavramı asla inkâr etmemektedir; yalnız onun buradaki hürriyeti, onu doğrudan doğruya insanlık kavramına tatbik edebildiğimiz teoridekinden kıyas kabul etmeyecek derecede azdır. Tecrübenin gösterdiği insanda güzellik bozulmuş ve karşı duran bir madde bulur, bu onun ideal mükemmeliyetinden, kendi şahsından içine kattığı kadar çalar. Bunun için güzellik gerçekte, kendini her yerde asla saf bir nev'i olarak değil ancak hususi ve sınırlı birşey olarak gösterecektir. Gergin ruhlarda ise, hürriyetinden ve çeşitliliğinden, gevşek ruhlarda da canlandırıcı kuvvetinden bir parça kaybedecektir. Fakat onun gerçek karakterini artık daha yakından tanıyan bizleri, bu birbirine karşıt görünüşler şaşırtmayacaktır. Güzellik kavramını ayrı ayrı tecrübelerden tayin etmeye çalı-

şan ve tesiri altında insanın gösterdiği noksanlıklardan onu mesul tutan o bütün tenkit edici kitleden çok uzak olarak biz, kendi noksanlıklarını güzelliğin üzerine yükleyen şahsın sınırlılığı içinde olgunluğa erişmesine mütemadiyen engel olan ve mutlak idealini, görünüşün iki dar şekline indiren insanın kendisi olduğunu biliyoruz.

Eritici güzelliğin gergin bir ruh için, enerjik güzelliğin de gevşek bir ruh için olduğu iddia edilmektedir. Ben bir insana gergin diye, ya duygularının, yahut da kavramlarının zorunda bulunursa derim, iki esas içtepiden herhangi birinin hakimiyetini dışarı atması, kendini bir zorlama, bir şiddet durumuna sokar. Hürriyet ancak her iki tabiatının bir arada tesir etmesindedir. O hâlde yalnız duyguları hakim, yahut da duyuları gergin olan insan şekil ile sükunet buluyor ve hürriyete kavuşuyor. Yalnız kanunların hükmettiği, yahut zihni gergin olan insan, madde ile gevşer ve hürriyete kavuşur. O hâlde eritici güzellik, bu iki ödevi tam anlamıyla yapabilmek için, kendisini iki değişik şekilde gösterecektir. Bir kere sakin şekil olarak vahşi hayatı yatıştıracak ve duygulardan düşüncelere doğru bir yol açacak. Sonra da canlı bir resim olarak soyut şekli, madde kuvvetiyle donatacak, kavramı görünüşe ve kanunu duyguya götürecektir. Bu birinci işi tabiat insanı için, ikincisini de medeniyet insanı için görecektir. Fakat her iki hâlde de, malzemesine tamamıyla serbest olarak hükmetmediğinden aksine kendine ya şekilsiz tabiatı, yahut da tabiata aykırı olan sanatı gösterene bağlı olduğundan, o, her iki hâlde de menşeinin izlerini taşıyacak ve burada daha çok maddeye bağlı hatta orada da daha çok soyut şekle doğru eğilecektir.

Bu iki türlü gerginliği ortadan kaldıracak olan güzelliğin nasıl bir vasıta olabileceği hakkında bir fikir edinmek için, onun menşeini insanın ruhunda araştırmamız gerekecektir. Bunun için de siz, teori alanında biraz daha durmaya karar verin, sonra bunu her zaman için bırakacağız ve o nisbette emin adımlarla tecrübe alanında ilerleyeceğiz.

Onsekizinci Mektup

Maddeye bağlı insan güzellikle şekle ve düşünmeye götürülür. İç âleme bağlı insan ise güzellikle maddeye çevrilir, madde âlemine geri verilir.

Bundan, madde ile şekil, pasiflik ile aktiflik arasında bir durumun bulunduğu ve güzelliğin bizi bu aradaki duruma oturtacağı sonucu çıkar. İnsanların büyük bir kısmı da güzelliğin bu kavramını gerçekten kurarlar, tesiri üzerinde düşünmeye başladıkları andan itibaren kendileri kurarlar, bütün tecrübeler de onları buraya götürür. Fakat öte taraftan böyle bir kavram kadar uygunsuz ve aksini gösteren bir şey yoktur, çünkü madde ile şekil, aktiflik ile pasiflik, duygu ile düşünce arasındaki mesafe sonsuzdur, sonra hiçbir şeyle de verilmez. O hâlde biz aradaki bu karşıtı nasıl gidereceğiz? Güzellik birbirine karşıt iki durumu, duygu ile düşünme durumunu birbirine bağlar, fakat ikisi arasında ortalama birşey yoktur. Biri tecrübe, öteki de doğrudan doğruya akıl ile gerçekleştirilmiştir.

Sonunda, güzellik davasının varacağı asıl nokta da budur. Eğer biz bu meseleyi tatmin edici bir şekilde çözebilirsek estetiğin girdabı içinde bize yol gösterecek olan yolu bulduk demektir.

Fakat burada, bu araştırmada birbirini mutlak surette koruması gereken, birbirine tamamıyla karşıt iki ameliye bahis mevzuudur. Güzellik, birbirine karşıt iki ve asla birleşemeyecek olan iki durumu birbirine bağlıyor, dendi. Biz bu karşıttan hareket edeceğiz; onu temizliği ve titizliği içinde kavrayacak ve tanıtacağız; öyle ki, her iki durum kesin olarak birbirinden ayrılsın; yoksa onları birleştirmiş değil, sadece karıştırmış oluruz. İkinci olarak, bu birbirine karşıt iki durumu güzellik bağlar ve böylece karşıtı ortadan kaldırır, denilmişti. Fakat her iki durum her zaman için birbirine karşıt kalacağından, ancak yok edilmekle birbirlerine bağlanırlar. O hâlde ikinci işimiz, bu bağlılığı mükemmelleştirmek, onu o kadar temiz ve tam bir şekilde

yapmak olacaktır ki, her iki durum bir üçüncü durumda tamamıyla ortadan kalkacak ve bütünde parçalarından hiçbir iz geri kalmayacaktır; yoksa onları birleştirmiş değil, ayırmış oluruz. Felsefe âleminde, güzellik kavramı üzerinde hüküm sürmüş olan ve kısmen daha bugün de hüküm sürmekte olan münakaşalar, araştırmalara ya gereken bir kesinlikle ayırmaya başlamadıklarından, yahut da onları tamamıyla temiz bir surette birleştirmediklerinden ileri gelmektedir. Filozoflar arasında bu konu üzerinde düşünürken körükörüne duygularının direktifliğine bağlananlar, güzelliğin bir kavramına erişemezler, çünkü maddeye bağlı tesirin bütününde teker teker şeyler ayırmazlar. Diğerleri, bilhassa akıllarını kendilerine önder yapanlar güzellik kavramına asla erişemezler, çünkü onun bütününde kısımlardan başka birşey göremezler, ruh ve madde en mükemmel bir tarzda birleştikleri zaman bile daima ayrı kalırlar. Birinciler, duyguda bağlı olanı ayırmak zorunda kalınca, güzelliği dinamik, yani aktif kuvvet olarak kaldırmaktan korkarlar; ötekiler, akılda ayrı ayrı olan şeyleri birleştirmek zorunda kaldıkları zaman güzelliği lojik, yani kavram olarak kaldırmaktan korkarlar. Onlar güzelliği hareket ettiği gibi düşünmek isterler, bunlar da düşünüldüğü gibi hareket ettirmek isterler. O hâlde sınırlı düşünme yetileriyle sonsuz tabiata müsamaha gösterdiklerinden; ikinciler de, sonsuz tabiatı kendi düşünüş kanunlarına göre sınırlandırmak istediklerinden, birinciler güzelliği fazla parçalayıp hızını almaktan korkarlar; ikinciler ise fazla cüretle birleştirerek kavramının kesinliğini parçalamaktan korkarlar. Fakat onlar, pek haklı olarak güzelliğin mahiyetini oturttukları hürriyetin kanunsuzluk değil, kanunlardan ibaret bir ahenk olduğunu, zorbalık değil, en yüksek iç ihtiyaç olduğunu düşünmezler, bunlar da aynı hakla güzellikten istedikleri kat'iliğin, muayyen gerçekleri dışarıda bırakmakta değil hepsini mutlak bir surette içine almakta, yani sınırlandırmakta değil, sonsuzlukta olduğunu düşünmezler. Eğer biz, güzelliğin akıl önünde ayrıldığı iki unsur ile başlarsak, her ikisinin de muvaffak olamadığı

kayalardan sakınmış oluruz, fakat sonra da duyguya tesir ettiği ve her iki durumun tamamıyla kaybolduğu temiz, estetik birliğe yükseliriz.*

Ondokuzuncu Mektup

Esasen insanda, aktif ve pasif olmak üzere gerektirebilmenin ve aynıyla aktif ve pasif olmak üzere gerektirmenin iki türlü durumu vardı. Bu cümlenin aydınlatışı bizi en kısa yoldan gayeye vardıracaktır.

İnsan ruhunun, duyuların tesiriyle gereken bütün şeylerden önce aldığı durum, sınırsız bir gereklendirmedir. Mekânın ve zamanın sonsuzluğu, onun muhayyile kuvvetine, serbest kullanması için verilmiştir; peşin şartlara göre mümkün bu geniş diyarına hiçbir şey konmamış, bunun sonucu olarak hiçbir şey de çıkarılmamış olduğundan gereklendirmeyen, bu duruma da boş bir sonsuzluk denilebilir, fakat bu sonsuz bir boşlukla asla karıştırılmamalıdır.

Şimdi bunun anlamına dokunalım, sayısız mümkün gerektirmelerin içinden ancak tek bir tanesini gerçekleştirelim; onda bir

* Dikkatli bir okuyucu, burada yapılan kıyaslamadan, duygu deliline, düşünceden daha çok değer veren duyumcu estetikçilerin, görüşlerine göre kendilerini kendilerine karşıt olanlarla ölçmedikleri hâlde gerçekte, onlardan çok daha az olarak hakikatten uzaklaştıklarına mim koyar. Tabiat ile ilim arasındaki bu münasabet her yerde vardır. Tabiat (duyarlık) her yerde birleştirir, zekâ her yerde ayırır. Fakat akıl yine her yerde birleştirir. Bundan dolayı insan, felsefe yapmaya başlamadan önce, hakikate, araştırmasını henüz daha bitirmemiş olan filozoftan çok daha yakındır. Bundan dolayı bir felsefe teorisini fazla incelemeden, sonucunun umumi havası, eğer karşı geliyorsa, derhal yanlıştır, denilir. Fakat aynı hakla da, şekil ve metot bakımından umumi havayı kendi tarafına almışsa, ona şüpheli bakılabilir. Sonuncusu ile her yazar, bir felsefe deduktionunu, bazı okuyucuların bekler göründükleri şömine önünde bir hasbihâl tarzında ifade edemediği için teselli bulsun; birincisi ile de, akıl pahasına yeni sistemler kurmak isteyenler susturulsun.

tasavvur meydana getirelim. Salt gerektirmenin önceki durumunda, boş bir yetiden başka olmayan, şimdi hareket eden bir kuvvet olmakta ve bir muhteva almakta, fakat aynı zamanda da hareket eden kuvvet olarak sınırlanmaktadır; çünkü sadece yeti olarak sınırı yoktu. O hâlde gerçek vardır, yalnız sonsuzluk kaybolmuştur. Mekânda bir şahıs tasavvur etmek için sonsuz mekânı sınırlamak; zamanda bir değişiklik tasavvur etmek için de, zamanın bütününü bulmak zorundayız. O hâlde sadece sınırlarla gerçeğe, sadece inkâr etmek (negation) yahut çıkartmakla duruma (position) veya gerçek duruma, sadece serbest tayin edebilmeyi, kesin tayin etmekle varırız.

Eğer içinden çıkarılması gereken birşey olmazsa, zekânın mutlak bir hareketiyle menfîlik müsbet birşeye çekilmezse, birşey ileriye sürmemekle menfî birşey ileriye sürülmüş olursa, sadece yok etmekle birşey gerçekleştirilemediği gibi, salt duyuşla da asla bir şey tasavvur edilemez. Ruhun bu hareketine hüküm vermek, yahut da düşünmek denilir, sonuncu da fikirdir (gedanke).

Mekân için bir yer tayin etmeden önce, bizim için mekân yoktur; fakat mutlak bir mekân olmadan da biz asla bir yer tayin edemeyiz. Zaman için de öyledir. Biz bir ana malik olmadan, bizim için zaman yoktur; fakat sonsuz bir zaman kavramına sahip olmadan da biz asla anın tasavvurunu elde edemeyiz. Biz o hâlde pek tabiî olarak ancak parça ile bütüne, ancak sınır ile sınırsızlığa varırız; fakat aynı zamanda da yalnız bütünle parçayı, yalnız sınırsızlıkla sınırı elde ederiz.

Eğer güzellik için, insanı duygudan düşünceye götürüyor denilirse, bundan hiçbir zaman, sanki güzel ile duyguyu düşünmeden, aktifi pasiften ayıran uçurumun doldurulacağı anlaşılmasın; bu uçurum sonsuzdur ve araya yeni ve bağımsız bir yeti girmeden, tek olandan her zaman için umumi bir şey, bir tesadüf eseri olandan da mutlak bir şey olamaz. Fikir, bu mutlak yetinin doğrudan doğruya bir hareketidir. Gerçi kendisini göstermesi için onu duyuların harekete getirmesi gerekiyor, fakat görünüşte kendini göstermede duyulara o kadar az bağlıdır ki, ancak onlara

karşı koymakla kendini belirtir. Kullandığı bağımsızlık, her yabancı tesiri dışarıda bırakıyor; düşünmekte yardım ettiği nisbette değil (bu çok açık bir karşıt olurdu) yalnız düşünme yetilerine, kendi kanunlarına göre kendini ifade etmesi için hürriyet verdiği nisbette güzellik insanı maddeden şekle, duyulardan kanunlara, sınırlı olan bir varlıktan mutlak bir varlığa götürebilir.

Fakat bu, bağımsız bir yetinin kavramı ile çarpışır gibi görünen düşünce yetilerinin hürriyetini elden alabilir; çünkü dışarıdan üzerinde çalışacak maddeden başka bir şey almayan yeti, ancak, elinden maddesi alınmakla, menfî yoldan çalışmasına engel olunabilir; madde ihtiraslarına da, ruhun hürriyetini müsbet şekilde ezebilecek bir kuvvet verilirse, bu ruhun tabiatını inkâr etmek olur. Gerçi tecrübe, akıl yetilerinin, duygu yetilerinin harekete geçtiği şiddet nisbetinde ezildiğini gösteren birçok misaller veriyor; fakat asıl noksanlığını tesirin kuvvetinden çıkaracak yerde, tesirin bu hakim kuvvetini akıl noksanlığıyla aydınlatmalı; çünkü duygular aklın, kendisini göstermesine serbest olarak bıraktığı nisbette insanlara karşı başka türlü bir kuvvet tasavvur edemezler.

Fakat ben, bu aydınlatışımla bir itiraza uğrayacağımı beklerken, bir başkasına dolandığım görülüyor. Ruhun bağımsızlığını da ancak birliği pahasına kurtarabiliyorum; karşıt değilse, kendiliğinden aynı zamanda hareketsizliğin ve hareketliliğin sebeplerini nasıl alabilir?

Burada, sonsuz değil, sonlu ruhun önümüzde olduğunu hatırlamalıyız. Sonu olan ruh, pasiflikle aktif olan, ancak sınırla mutlaka erişen, madde alabildiği kadar hareket eden ve şekillendiren ruhtur. O hâlde böyle bir ruh şekle, yahut mutlaka bağlı olan bir içtepiyi maddeye yahut sınıra bağlı olan bir içtepi ile birleştirecektir. İkincisiz ne birinci içtepiye malik olabilir, ne de bunu tatmin edebilir. Bir insanda acaba ne dereceye kadar iki muhtelif eğilim bir arada bulunabilir? Bu öyle bir meseledir ki, gerçi bir metafizikçiyi şaşırtabilir, fakat aşkın bir filozofu asla. Böyle bir filozof hiçbir zaman, eşyanın imkânlarını aydınlatmaya çalış-

maz, aksine tecrübenin imkânlarını kavratan bilgileri tesbit etmekle yetinir. Tecrübe, ruhta hiçbir karşıtlık göstermeden, mutlak birlik olmadan mümkün olmadığından, her iki kavramı da tam bir salahiyetle, tecrübenin aynı derecede gereken şartları diye, hiç onların birleşebileceklerini düşünmeden ortaya koyar. Gerçi insanın içinde bulunan bu iki esas içtepiyi hiçbir suretle ruhun kendisini her iki içtepiden ayırınca, onun mutlak birliğine karşıt değildir. Gerçi her iki içtepi bu ruhta vardır ve hareket-tedir, fakat o kendisi ne madde, ne de şekildir, ne duyu, ne de akıldır. Hareketleri akla uyduğu yerde ona kendinden aktif, akla uymadığı yerde de ona pasif derler ve insan ruhunun kendi kendine hareket ettiğinin her zaman düşünülmediği gözükür.

Bu iki esas içtepiden her biri gelişmeye başlar başlamaz, tabiatı gereği kesin olarak tatmin edilmek ister; fakat işte bunun için, her ikisi kaçınılmaz bir hâlde ve başka başka karşıt nesnelere koştuklarından, bu iki türlü ihtiyaç karşılıklı birbirini yok eder, irade de her ikisi arasında tam bir hürriyet yaratır. O hâlde her iki içtepiye karşı kendini bir kuvvet (gerçeğin bir sebebi) olarak gösteren şey iradedir, fakat ikisinden hiçbiri başlı başına bir kuvvet olarak öbürünün karşısına çıkamamaktadır. Kendisinde hiç bir surette eksik olmayan hak için müspet bir teşvik ile zorba adam haksızlık yapmaktan alıkoyulmuyor, zevk için canlı bir teşvikle sert bir karakterin esas kuralları yıktırılamıyor. İnsanın içinde iradeden başka bir kuvvet yoktur, insanı mahveden de ancak budur, ölüm, şuursuzluk iç hürriyeti parçalayabilir.

Dışımızın bir ihtiyacı, durumumuzu, zaman içindeki varlığımızı duyularımızla tayin eder. Bu asla ihtiyari değildir, üzerimize gelir gelmez bizi pasif kılar. Aynıyla, içimizin bir ihtiyacı, duyularımızın teşviki ve yine aynı ihtiyaca karşı koymasıyla şahsiyetimizi uyandırır; çünkü şuur, şart koştuğu iradeye bağlı olamaz. Şahsiyetin belirmesi bizim yararlığımız değil, onun eksikliği de bizim hatamız değildir. Ancak kendisini bilenden akıl, yani mutlak bir kesinlik ve geniş şuur istenilir; bundan önce o insan değildir ve ondan insanlığın hiçbir hareketi beklenilemez. Bir me-

tafizikçi, hür ve bağımsız bir zekaya duyularla çekilen sınırları ne kadar az aydınlatabilirse, bir fizikçi de, sınırlarla şahsiyette yaratılan sonsuzluğu o kadar az kavrayabilir. Ne soyutluk, ne de tecrübe bizi umumi ve gereken kavramların fışkırdığı kaynağa götürür; bu kaynak zaman içindeki ilk görünüşünü müşahade edenden duyular üstündeki başlangıcını da metafizik araştırıcıdan saklar. Fakat şuur vardır, aynı zamanda onun değişmez birliği insan için onunla olmak isteyen herşey için, onun bilmesi ve hareket etmesi için vardır. Hakikat ve hak kavramları, daha duyular çağında kaçamayan, sahteleştirilemeyen ve kavranılmayan bir şekilde kendilerini gösterirler, nereden ve nasıl meydana geldikleri söylenemeden zamanın içinde sonsuz ve tesadüfler içinde gerekli olan fark edilir.

Fakat her ikisi de gerçekleşince, insan duyularıyla muayyen bir varlığın tecrübesini, şuuruyla da mutlak varlığının tecrübesini elde edince, nesneleriyle her iki esas içtepi harekete gelir. Maddeye bağlı içtepi hayatın tecrübesiyle uyanır (ferdin başlangıcıyla), akıl içtepisi ise kanunun tecrübesiyle (şahsın başlangıcıyla) ve ancak şimdi, her ikisinin varlığıyla onun insanlığı kurulur. İnsanlık kuruluncaya kadar da herşey içindeki ihtiyacın kanununa göre hareket eder; fakat şimdi onu tabiatın eli bırakır ve onun kendisinde koyduğu insanlığı iddia etmek kendi işidir. Birbirine karşıt iki esas içtepi onda harekete geçer geçmez, her ikisi de zorluklarını kaybederler, iki zorluğun birbirine karşı kavgası da hürriyetin başlangıcını verir.*

* Hiçbir şekilde yanlış anlaşılmaması için, burada, hürriyetten bahsedildiği zaman, her defasında zekâ bakımından alınan insana ait olan ve ona, ne verilen, ne de alınan hürriyet değil, ancak karışık tabiatı üzerinde kurulan hürriyet kasdedildiğine işaret ederim. İnsanın sadece akıl ile hareket etmesiyle birinci nev'iden bir hürriyet gösterir. Maddenin sınırları içinde makul ve aklın kanunları altında maddeye bağlı olarak hareket etmesiyle de ikinci nev'iden bir hürriyet gösterir. İkincisi çok basit olarak birincinin tabiî bir mümkünü olarak aydınlatılabilir.

Yirminci Mektup

Hürriyete tesir edilemeyeceği, daha onun kavramından anlaşılır; fakat hürriyetin kendisi, insan eseri olmayıp (en geniş anlamda alındığında) tabiatın tesiri olması, tabiî vasıtalarla da teşvik edilebilmesi ve engel olunabilmesi bundan öncekinin gerekli bir sonucudur. Hürriyet ancak, insan olgunlaşınca ve her iki esas içtepi geliştiği zaman başlar. O hâlde henüz daha olgunlaşmamış ve iki içtepisinden biri gelişmemiş olduğu müddetçe onda hürriyet eksik kalacak ve ancak olgunlaştığı zaman hürriyete kavuşacaktır.

Böylece gerçekten, bütün bir nev'ide olduğu gibi, bir insanda da öyle bir an vardır ki, bunda o, henüz daha olgunlaşmamıştır. İçindeki iki içtepiden de sadece biri tamamıyla harekettedir. Biz biliyoruz ki insan şekil ile sona ermesi için saf hayatla başlar, o, şahıstan çok ferttir ve sonsuzluğa erişmek için de sınıflardan hareket eder. O hâlde maddeye bağlı içtepi akıl içtepisinden çok daha önce harekete geçiyor demektir, çünkü duygu şuurdan önce gelir, maddeye bağlı içtepinin bu önceliğinde de biz insanlık hürriyetinin bütün tarih aydınlatışını buluruz.

Çünkü, hayat içtepisinin, şekil içtepisi ona henüz daha karşı koymadığından, tabiat ve ihtiyaç olarak hareket ettiği, insan henüz daha başlamadığından, duyuların bir kuvvet olduğu bir an vardır; çünkü insanın kendisinde iradeden başka bir kuvvet olamaz. Fakat şimdi, insanın geçmesi gereken düşünce durumunda aksine olarak akıl bir kuvvet olmalı, fizik ihtiyacın yerine de mantık, yahut da ahlâk ihtiyacı geçmeli. O hâlde duygunun bu kuvveti, yerine kanun çıkartılmadan yok edilmelidir. Demek oluyor ki, henüz varolmamış bir şey başlamasıyla iş bitmiş olmuyor; önce var olmuş bir şeyin bitmesi gerekiyor. İnsan doğrudan doğruya duygudan düşünceye geçemez; o bir adımını geri atmalıdır; çünkü tayin edilmiş bir şey kaldırılırken yerine ona karşı gelen başka biri geçirilebilir. O, şu hâlde pasif bir hareketi aktif bir hareketle, pasif bir kararı, aktif bir kararla değiştirmek için bir an

bütün kayıtlardan serbest olmalı ve sadece tayin edebilecek bir durum geçirmelidir. Bununla beraber o, muayyen bir tarzda, duyuları üzerine henüz daha hiçbir şey tesir yapmadan bulunduğu tayin edilmemiş menfî bir durumuna geri dönmelidir. Fakat bu durum muhteva bakımından tamamıyla boştur. Şimdi ise aynı derecede tayin edilmemiş ve aynı derecede sınırsız tayin edilmiş durumu mümkün en büyük muhteva ile birleştirmek gerekir; çünkü bu durumdan doğrudan doğruya müsbet bir şey çıkmalıdır. O hâlde duyularla aldığı sınırları o sıkı tutacaktır, çünkü gerçeği kaybetmemelidir. Fakat gerçek aynı zamanda da, sınır demek olduğundan onu kaldırmalıdır, çünkü tayin sınırsız olacaktır. Demek ki, ödev, durumun sınırlarını hem yok etmek, hem de alıkoymak; bu da ancak ona başka bir durum karşı koymakla mümkün olabilir. Bir terazinin kapları, boş oldukları zaman muvazenede dururlar; fakat ikisi aynı ağırlığı taşıdığı zaman da yine dengededirler.

O hâlde ruh, duygudan düşünceye, içinde duyguların ve aklın aynı zamanda harekete geçtikleri ortada bulunan bir ruh hâlinden geçer. Fakat işte bunun için tayin ettirici kuvvetlerini karşılıklı kaldırırlar ve birbirlerine karşı koymakla bir menfîlik meydana getirirler. İçinde ruhun ne fizik, ne de ahlâk bakımından zorlandığı, fakat buna rağmen her iki tarzda da harekette bulundukları orta ruh hâli, serbest bir ruh hâli adını kazanır. Maddeye bağlı olarak tayin edilen duruma fizik, akla uygun olarak tayin edilen duruma da mantık ve ahlâk durumu denilirse, o zaman gerçek ve aktif tayin edici duruma estetik durum demek gerekir.

(Açıklama: Bilgisizlik yüzünden yerinde kullanılmayan bu kelimenin asıl anlamını tanımayan okuyucuları aydınlatmak için şu açıklama yardım etsin: Herhangi bir görünüşte meydana gelebilen herşey için dört türlü ilgi düşünülebilir: Bir şey doğrudan doğruya maddeye bağlı durumumuzla (varlığımızla ve refahımızla) ilgili olabilir: Bu onun fizik yaradılışıdır; yahut o, idrakle ilgili olabilir ve bize bir bilgi verebilir: bu onun lojik yaradılışıdır: yahut da o, irademizle ilgili olabilir ve ona bir seçim nesnesi olarak makul bir varlık diye bakılır: bu onun ahlâk yaradılışıdır. Sonunda o, değişik bütün kuvvetlerimizle, hiçbirisine muay-

yen bir nesne olmadan ilgili olabilir: bu onun estetik yaradılışıdır. Bir insan, bize hizmetiyle hoşumuza gidebilir. Konuşmasıyla bizi düşündürebilir; karakteriyle de bizde saygı uyandırabilir; sonunda, bütün bunlardan ayrı; hakkında hüküm verdiğimiz zaman bir kanun, ve de herhangi bir maksat düşünmeden sadece ona bakmakla ve sadece görünüş tarzıyla hoşumuza gidebilir. İşte bu son şekilde ona estetik bir hüküm vermiş oluruz. Böylece bir sıhhat terbiyesi vardır, bir görüş terbiyesi vardır, itiyat ve âdet terbiyesi, bir zevk ve güzellik terbiyesi vardır. Bu sonuncunun gayesi bütün madde ve ruh kuvvetlerimizi mümkün olduğu kadar ahenkli bir şekilde geliştirmektir. Bu esnada yanıltan zevkle baştan çıkarıldığı ve yanıltıcı bir muhakeme ile bu yanılmaya saplanıldığı, ihtiyariliğin kavramını seve seve estetik kavramıyla aldığı için, burada fazla olarak şuna da işaret etmek isterim (estetik terbiye üzerinde olan bu mektuplar, bu yanılmaları gidermekten başka birşeyle uğraşmadıkları hâlde) estetik durumda ruh gerçi serbest, bütün zorlamalardan son derece serbest hareket eder; fakat hiçbir zaman kanunsuz değildir ve bu estetik hürriyet lojik ihtiyaçtan, düşünmede ve ahlâk ihtiyacından idrak edişte ancak ruhun tâbi olduğu kanunların öne konmamalarıyla ve onlara karşı gelinmediği için, kendilerini ihtiyaç olarak göstermemeleriyle ayrılır.)

Yirmibirinci Mektup

Bundan önceki mektubumun başında işaret ettiğim gibi, tayin edilebilenin ve tayin edilenin iki türlü durumu vardır. Şimdi bu cümleyi aydınlatabilirim.

Ruh, hiç tayin edilmemiş ise tayin edilebilir; fakat o, tamamıyla tayin edilmişse yani tayini sınırlı değilse de tayin edilebilir. Birinci durum sadece tayin edilememezliktir (sınırları yoktur, çünkü gerçeği yoktur) bu ise estetik tayindir (sınırı yoktur, çünkü her türlü gerçeği birleştirir).

Ruh sınırlandığı nispette tayin edilir, fakat o kendisini, kendi mutlak yetkisiyle sınırlandırmakla da tayin edilir. Birinci hâlde duyduğu zaman, ikinci hâlde ise düşündüğü zaman bulunur. O hâlde, tayin bakımından düşünme ne ise, tayin edilebilme bakımından da estetik kanun odur; birinci hâl içten, sonsuz kuvvetle sınırlama, ikincisi ise içten sonsuz dolgunlukla inkârdır.

Duyum ve düşünce birbiriyle nasıl bir noktada birleşiyor ve her iki durumda da ruhu tayin ediyorsa, öyle ki insan başlı başına bir şey ya fert yahut da şahıs oluyor; başka zamanlarda ise birbirinden sonsuzluğa doğru uzaklaşırlar; aynıyla estetik tayin edilebilmede, tayin edilememezlik ile tek bir noktada birleşirler; öyle ki her ikisi de tayin edilmiş her varlığı, bütün noktalarda hiçbir şey ve herşey gibi uzaklaştırırlar, bununla beraber de son derece değişiktirler. O hâlde sonuncusu, noksanlıktan gelen tayin edilememezlik boş bir sonsuzluk olarak tasavvur edildiyse, onun gerçek, karşılıklı olan hür estetik tayine de doldurulmuş bir sonsuzluk diye bakılmalı; bu öyle bir tasavvurdur ki, bundan önceki araştırmaların öğrettikleriyle noktası noktasına uyar.

O hâlde estetik durumda insan, bütün yetilerine bakılmayıp tek, sınırlı yetisinin kusurları dikkate alınırsa sıfırdır. Bunun için, güzeli ve ruhumuzu soktuğu ruh hâline bilgi (erkenntnis) ve duygu (gesinnung) itibariyle bakınmadan tamamıyla farksız ve verimsiz diyenlere hak vermelidir. Onların tamamıyla hakları vardır, çünkü güzellik başlı başına ne akıl, ne de irade için tek bir sonuç vermiştir; onun ne akıl, ne de ahlâk bakımından bir gayesi vardır; o, tek bir hakikat bile bulamaz, tek bir ödevimize bile yardım edemez; bir kelime ile o, hemen hemen karakter yaratmak ve kafa aydınlatmak için beceriksizdir. O hâlde estetik kültür ile bir insanın şahıs kıymeti yahut şerefi, bunun kendisiyle ilgili olabildiği nisbette henüz daha tamamıyla tayin edilmeden kalıyor ve tabiattan ona kendinden ne isterse onu yapmak imkânı verilmiş olmaktan başka bir sonuca varılmış olmuyor. Ona hürriyet olması gerektiği gibi olması için veriliyor.

Fakat işte hususiyle bununla bir şeye varılmış oluyor; çünkü duyarken tabiatın bir taraflı zoru, düşünürken de aklın kesin olarak kanun vermesi ile bu hürriyetin alındığı hatırlanırsa, o zaman biz ona estetik ruh hâlinde geri verilmiş olan yetkiye, hediyelerin en büyüğü, insanlığın bir hediyesi olarak bakmalıyız. Hiç şüphe yok ki, onda bu, insanlık yetisine göre, girebileceği

her muayyen durumdan önce vardır; fakat harekete göre o, bunu girdiği her muayyen durum ile kaybeder ve karşıt bir duruma geçebilmesi için de ona bu her defasında yeniden estetik hayatla geri verilmelidir.*

O hâlde güzelliğe ikinci yaratıcımız demek, yalnız edebî bakımdan değil, felsefe bakımından da doğrudur; çünkü onun, insanlığı bize sadece mümkün kılması ve bunu ne dereceye kadar yapabileceğimizi irademize bırakmasına rağmen asıl yaratıcımız olan ve insanlığa yetiyi veren, fakat bunun kullanılmasını kendi irademize bırakan tabiatla müşterek bir tarafı vardır.

Yirmiikinci Mektup

Böylece ruhun estetik havasına bir bakımdan dikkat ayrı ayrı şeylere ve muayyen tesirlere çevrildiğinde sıfır, diye bakmak gerekirse, bir başka bakımdan da sınırların yokluğuna ve beraberce çalışan kuvvetlerin yekûnuna dikkat verildiğinde en yüksek gerçeğin durumu diye bakılmalıdır. O hâlde estetik duruma bilgi ve ahlâk bakımından en verimli durum, diyenlere, haksızdırlar, denilemez. Onların çok hakları vardır; çünkü insanlığın bütününü kendine kavrayan ruh hâline ister istemez onun her ayrı görüşünü de yetisine göre içine alacaktır. İnsanın tabiatından her türlü sınırı uzaklaştıran bir ruh hâli ister istemez ayrı ay-

* Gerçi muayyen karakterlerin duyumdan düşünmeye ve karar vermeye geçtikleri çabukluk, bu anda ille geçmeleri gereken estetik ruh hâlini hiç farkına vardırmaz. Böyle ruhlar tayin edilemeyen duruma pek fazla tahammül edemezler, sabırsızlanarak bir sonuca varmak isterler. Fakat bunu estetik sınırsızlık içinde bulamazlar. Başkalarında, aksine zevklerini, bütün yetilerinin duygusuna tek bir hareket olarak koyanlarda estetik durum çok daha geniş bir alana ayrılır. Birinciler boşluktan ne kadar korkarlarsa, sonuncular da sınıra o kadar az tahammül ederler. Birinciler teferruata ve ikinci derecedeki işleri, sonuncular ise bu yetileriyle aynı zamanda gerçeği de birleştirerek bütün ve büyük roller için dünyaya gelmişlerdir.

rı görünüşlerden de sınırları uzaklaştıracaktır ve işte bunun içindir ki, bu ruh hâli insanlığın ayrı ayrı hiçbir hareketini tamamıyla korumadığından, her birine hiç fark gözetmeden davranır; o her mümkünün de sebebi olduğundan, ayrı olarak hiçbir şeyi tercih etmez. Öteki mümareselerin hepsi ruha herhangi müstesna bir beceriklilik verirler, fakat buna karşı da, ayrı bir sınır çizerler; ancak estetik olan sınırsız alana götürür. İçine girebileceğimiz başka her durum, bir öncekine işaret eder, çözelmesi için de kendinden sonra gelen birisine ihtiyacı vardır; estetik olan kendi içinde menşeinin ve yaşayışının bütün şartlarını birleştirdiğinden, bir bütündür. Ancak burada biz kendimizi zamandan koparılmış gibi duyuyoruz; insanlığımız da, dış kuvvetlerin tesiriyle hiç kırılmamış gibi bir temizlik ve titizlikle kendini gösterir.

Duyularımızı doğrudan doğruya duygularda okşayan şey, yumuşak ve hareketli ruhumuzu her tesire açar, fakat bizi bunun için aynı derecede daha az gayretli yapar. Düşünce kuvvetlerimizi geren ve soyut kavramlarla davet eden şey, ruhumuzu her türlü mukavemet için kuvvetlendirir, fakat onu aynı derecede sertleştirir ve bizden daha büyük ve bağımsız bir çalışmaya yardım ettiği kadar bir duyarlık alır ve işte bunun için, biri olduğu kadar öteki de sonunda ister istemez yorgunluk verir; çünkü madde uzun müddet şekilverici kuvvette, kuvvet de uzun müddet şekilalıcı maddeye geçemez. Eğer kendimizi gerçek güzelliğin zevkine verdiysek, o zaman biz, pasif ve aktif olan kuvvetlerimizin böyle bir anında, aynı derecede ustayız, kendimizi o kadar kolaylıkla da ciddiyet ile oyuna, sükunet ile harekete, müsamaha ile mukavemete, soyut düşünce ile görüşe veririz.

Kuvvet ve şiddetle bağlı olarak ruhun bu yüksek muvazenesi ve hürriyeti, bize gerçek bir sanat eseri bırakacak olan durumdur. Gerçek estetik değeri gösterecek daha emin bir tecrübe taşı yoktur. Biz bu nev'iden bir zevk aldıktan sonra, herhangi hususi bir duyuş veya hareket ediş tarzına kalkışırsak, bir başkasına karşı da beceriksiz ve kızgın davranırsak, bu bizim bundan sırf estetik bir tesir almadığımızı kuvvetle isbat eder; isterse bu nesne-

den, isterse duyuş tarzımızdan yahut da (her zaman olduğu gibi) her ikisinden ileri gelmiş olsun.

Gerçekte sırf estetik bir tesire rastlanmadığından (çünkü insan asla kuvvetlerin bağlarından kurtulamaz) bir sanat eserinin mükemmel oluşu ancak saf estetik idealine yakın oluşuna bağlıdır. Eserde hangi mertebedeki hürriyete çıkmak istenilirse istenilsin o bizi daima kendine has bir hava içinde ve garip bir yönde bırakacaktır. Hava ne kadar umumi ve ruhumuza, sanatların muayyen bir nev'i ve muayyen bir verimi ile bu yön ne kadar az sınırlanırsa, bu nevi o kadar asil ve böyle bir verim de o kadar mükemmeldir. Bu değişik sanatların eserleri ve değişik sanata benzeyen eserlerle tecrübe edilebilir. Biz güzel bir musikiyi heyecanlı duygularla, güzel bir şiiri canlı bir muhayyile ile, güzel bir resmi ve güzel bir binayı uyanık bir akılla bırakabiliriz; fakat bizi derhal yüksek bir musiki zevkinden kuru bir düşünceye davet eden, yüksek edebî bir zevkten sonra derhal günlük hayatın ölçülü bir işinde kullanan, güzel bir tabloyu ve mimarinin bir eserini seyrettikten sonra muhayyilemizi kızıştıran, duygumuzu aldatan, zamanı iyi seçmiş olamaz. Çünkü en yüksek müzik de maddesiyle hâlâ duyularla gerçek estetik hürriyetin müsaade ettiğinden çok daha büyük bir benzerlik gösterir; çünkü en muvaffak şiirde bir vasıta olarak muhayyilenin zoraki ve bir tesadüf eseri olan oyunundan hâlâ gerçek güzelliğin iç ihtiyacının izin verdiğinden fazla ayrılmaktadır; çünkü en mükemmel tabloda ve belki de bu en fazla olarak kavramının keskinliği ile, ciddi ilme dayanmaktadır; her yükseklikleri derece ile kendilerine has olan bu benzerliklerini kaybederler. Nesnel sınırları kaydırmadan değişik sanatların ruh üzerindeki tesirlerinin biribirine daima daha fazla benzemesi mükemmel olmalarının kaçınılmaz ve tabiî bir sonucudur. Musiki en yüksek derecede asilleştiği zaman şekil olmalı ve eski klâsik sanatın sakin kudretiyle üzerimize tesir etmelidir; klâsik sanatlar en yüksek mükemmelliğine eriştiği zaman, musiki olmalı ve doğrudan doğruya duyularımızın üzerine tesir etmelidir; şiir en mükemmel şekilde geliştiği zaman bize ses sa-

natı gibi tesir etmeli, fakat aynı zamanda da, plastik sanatlar gibi sakin bir açıklıkla etrafımızı çevirmelidir. İşte sanatın mükemmel üslûbu kendisini kendine has olan sınırları, kendine has olan menfaatleri feda etmeden uzaklaştırmasını bildiğinde gösterir; kendisine has olanı da bilgece bir şekilde kullunmakla ona daha umumi bir karakter verilmiş olur.

Sanat nev'inin kendisine has olan karakterinin ve sadece beraberinde getirdiği sınırları değil, onun işlediği kendine has maddelere bağlı olanları da sanatçı işleyerek yenecektir. Gerçekten güzel bir sanat eserinde muhteva hiçbir şeyi yapmamalı, şekil ise herşeyi yapmalıdır; çünkü şekil ile bütün bir insana, hâlbuki muhteva ile sadece tek kuvvetlere tesir edilir. Muhteva ne kadar yüksek ve geniş olursa olsun, ruhun üzerine daima sınırlandırarak tesir yapacaktır. Gerçek estetik ancak hürriyetten beklenilebilir. O hâlde sanatçının sanat büyüsü asıl buradadır; maddeyi şekil ile ortadan kaldırmasındadır. Eğer madde de tesirli ve kandırıcı ise tesiriyle ne kadar ileri atılır, yahut seyirci, doğrudan doğruya maddenin içine girmesini ne kadar çok isterse, kendisini geriye iten ve üzerine hakim olan sanat da o kadar muzaffer sayılır. Seyircinin ve dinleyicinin ruhu tamamıyla hür olmalı ve incinmemelidir. Sanatçının büyülü çevresinden tıpkı yaratıcının ellerinden çıktığı gibi temiz ve olgun bir hâlde çıkmalıdır. En ehemmiyetsiz konu bizi derhal ondan en büyük hürriyete geçmeye hazır bulunduracak bir şekilde işlenmelidir. En ciddi konu, onu en hafif bir oyunla değiştirebilecek; temiz korunacak şekilde işlenmeli. Nesnesi tesir olan sanatlar, meselâ trajedi için bu bir itiraz değildir: Çünkü bir kere muayyen bir gayeye (patetik) hizmet ettiklerinden tamamıyla serbest sanat değildir; sonra da gerçek sanattan anlayan bir kimse, asla bu sınıf eserlerde bile, tesirin en şiddetli fırtınası içinde ruh hürriyetini kurdukları nisbette mükemmel olduklarını inkâr etmeyecektir. İhtirasın güzel bir sanatı vardır; fakat güzel ihtiraslı bir sanat karşıt birşeydir; çünkü güzelin eksik olmayan tesiri ihtirasların hürriyetidir. Güzel, öğretici (didaktik) yahut iyileştirici (ahlâkî) sanat kavramı da daha az

karşıt değildir, çünkü hiçbir şey onun kadar ruhu muayyen bir şekilde eğmek için güzelin kavramıyla çarpışmaz.

Bununla bareber, eğer sadece muhtevası ile bir tesir yaparsa, eserde her zaman bir şekilsizliği ispat etmez; her defasında da hüküm verenin şeklinde bir noksanlığı gösterebilir. O, ya heyecanlı yahut da heyecansızsa, sadece akıl, yahut da sadece duyularla almaya alışmışsa, o zaman en muvaffak bütünde bile sadece kısımlara ve en güzel şekilde yalnız maddeye tutunacaktır. O, yalnız ham maddeyi duyuyorsa, eserden zevk alabilmesi için önce onun estetik durumunu parçalamak ve sanatçının büyük bir sanatla bütünün ahengi içinde kaybettirdiği teferruatı ihtimamla ayırmak zorundadır. Onun bundaki ilgisi ya tamamıyla ahlâk, yahut da fiziktir; ancak olması gerektiği gibi, yani estetik değildir. Bu türlü okuyucular, ciddi ve patetik bir şiirden, bir tanrı vaizinden, yahut da saf ve neşeli bir şiirden mest edici bir içkiden aldıkları zevki alırlar. Bir trajediden, bir epopeden, hatta bir messiad'dan bile yükseltme bekleyecek kadar zevksiz iseler, o zaman onlar, anakreontik yahut da Katull'un bir şarkısına hiç şüphesiz kızacaklardır.

Yirmiüçüncü Mektup

İleri sürdüğüm kuralları sanata ve sanat eserleri üzerinde verilen hükümlere tatbik için koparmış olduğum araştırmalarımın ipliğini yine ele alıyorum.

Demek ki, duyuşun pasif hâlinden düşüncenin aktif hâline, iradeye geçiş, ancak ikisi ortası bir durum olan estetik hürriyetle olur. Bu durum, aslında kanaatlerimiz ve duygularımız üzerinde birşey söylemediği gibi fikir ve ahlâk değerlerimizi de halletmeden bıraktığı hâlde, yine bizi bir kanaate, bir duyguya eriştirecek biricik şarttır. Tek kelime ile; maddeye bağlı insanı makul yapmak için, onu önce estetik yapmaktan başka çare yoktur.

Fakat bu ikisi ortası durum olmadan da olmaz mı? diye bana itiraz edebilirsiniz. Gerçek ve vazife duygusu aslında ve kendili-

ğinden maddeye bağlı bir insanda da bulunamaz mı? Cevap vereyim: Yalnız bulunamaz değil, tayin edici kuvvetlerini onlara borçlu olmaları gerekir. Siz bu fikri değil de, bunun aksini koruyacak olursanız, şimdiye kadarki iddealarına aykırı hareket etmiş olursunuz. Güzelliğin akıl, ve irade için bir sonuç vermediği, onun düşüncenin, ve karar vermenin işine karışmadığı, her ikisine de sadece güç verdiği, fakat bu gücün gerçek kullanışı üzerinde asla birşey gerektirmediği çok açık olarak ispat edilmişti. Bunda bütün yabancı yardımlar kaybolur. Salt akıl, şekli, yani kavram doğrudan doğruya akla ve saf ahlâk şekli, yani kanun, doğrudan doğruya iradeye başvurmak zorunda kalır.

Fakat ısrar ediyorum, salt şekil bunu ancak ruhun estetik havası ile yapabilir; maddeye bağlı insan için de böyle salt bir şekil ancak ruhun estetik havası ile mümkün olabilir. Gerçek gerçekler, eşyanın maddesi gibi dıştan duyulabilecek şeyler değildir. Düşünce yetisi, kendi kendine çalışarak hürriyeti içinde meydana getirir. İşte maddeye bağlı insanda bizim eksik bulduğumuz şey de, bu kendi kendine çalışmak yetisi, bu hürriyettir. Maddeye bağlı insan, madde bakımından tayin edilmiştir. Bu sebepten o artık hür olarak birşey tayin edecek değildir: Yalnız pasif tayin ediciliğini aktif tayin ediciliğiyle değiştirmek isterse, o zaman bu kaybolmuş tayin ediciliğini yine elde etmesi gerekir. Bunu da ancak, pasif tayin ediciliğini bırakmak, yahut da geçmesi gereken aktif tayin ediciliği içine almakla elde eder. Fakat bu pasif tayin ediciliği içine almasıyla elde edilir. Pasif tayin ediciliğini kaybetmekle o aynı zamanda aktif tayin ediciliğini de kaybedecek demektir, çünkü düşüncenin bir vücuda ihtiyacı vardır ve şekil ancak madde ile gerçekleştirilebilir. O hâlde maddeye bağlı insan sonuncusunu kendinde bulunduracak, hem pasif hem de aktif tayin edilecek, yani estetik olmak zorunda kalacaktır.

Demek ki, estetik ruh havası ile akıl kendi kendine duyarlık alanında çalışmaya başlıyor, duyumların gücü kendi sınırları içinde kırılıyor ve maddeye bağlı insan o kadar asilleşiyor ki, ruha bağlı olanın artık sadece hürriyetin kanunlarına göre gelişme-

si kalıyor. Estetik durumdan akıl ve ahlâk durumuna (güzelden gerçeğe ve ödeve) atılan adım, bu sebepten, maddeye bağlı durumdan estetik duruma (kör hayattan şekle) atılacak olan adımdan çok daha kolaydır. İlk adımı insan sırf hürriyeti ile yerine getirebilir, çünkü bu esnada onun vermesi değil, sadece alması; tabiatını genişletmesi değil, sadece onu unsurlara ayırması gerekir. Estetik bakımdan tayin edilmiş olan insan hükümlerine ve hareketlerine, istediği andan itibaren evrensel bir değer verecektir. Kendisinde tamamıyla yani bir yeti açacak olan kaba maddeden güzele atılan adımı tabiat ona kolaylaştırır; aslında kendisine varlığını bildirmiş olan bir eğilime iradesi hiçbir zaman hükmedemez. Estetik insanı, derin görüşlere, büyük duygulara eriştirmek için, ona mühim fırsatlardan başka birşey vermemelidir. Maddeye bağlı insandan bunu elde etmek için, onun önce tabiatını değiştirmeli. Estetik insanı, kahraman ve bilgili yapmak için de çok defa onu yüce bir duruma kaldırmaktan başka birşey gerekmez (bu da doğrudan doğruya irade yetisine tesir eder): Fakat maddeye bağlı insanı önce başka bir göğün altına oturtmak zoru vardır.

Böylece insanı maddeye bağlı hayatta dahi şekle bağlı kılmak ve onu, güzelin alanı eriştiği kadar estetik yapmak, kültürün ödevidir, çünkü ahlâk durumu madde durumundan değil ancak estetik durumdan gelişebilir. Eğer insanın ayrı ayrı hâllerde, hükmünü ve iradesini nev'e hüküm verecek yetisi varsa, her sınırlı varlıktan sınırsız olana geçmek için bir yol bulması gerekiyorsa, her bağlı durumdan hür ve ergin bir şekilde kalkınabilecekse, o zaman onun hiçbir anda sadece fert olmaması ve sadece tabiat kanununa yararlık etmemesine dikkat edilmelidir. Eğer o, tabiatın dar gayelerinden akıl gayelerine yükselmek istiyorsa ve buna yetiyorsa o zaman birincinin içinde sonuncusu üzerinde çalışmalı, onun madde tayin ediciliği ruhun muayyen bir hürriyetine, yani güzelin kanunlarına göre gerçekleştirilmelidir.

İnsan bunu, maddeye olan gayesine aksi bir şekilde hareket etmeden de yapabilir. Tabiatın ondan istediği şeyler, yaptığı şey-

ler, hareketlerinin şekli, tabiatın gayeleriyle gerektirilmiş değildir. Buna karşı, aklın istekleri, gayet sıkı olarak, hareketinin şeklini göz önünde bulundurmaktadır. Demek oluyor ki, ahlâk tayin ediciliği için onun salt ahlâklı olması, mutlak, bağımsız bir çalışma göstermesi ne kadar gerekli ise, madde tayin ediciliği için, salt maddeye bağlı olup olmadığı, kendini mutlak şekilde pasif tutması da o kadar ehemmiyetsizdir. Sonuncuya bakarak, onu sadece bir madde varlığı ve tabiat kuvveti olarak (yani, sadece pasif kaldığı kadar tesir eden bir kuvvet) yahut da mutlak bir kuvvet olarak, akıl varlığı olarak alıp almaması tamamıyla kendi isteğine bırakılmıştır. Kendisine ikisinden hangisi daha fazla şeref vereceği bir mesele teşkil edemez. Ancak ödev duygusuyla tayin etmesi gerektiği yerde maddeye bağlı içtepi ile hareket edildiği zaman bu, kendisini ne kadar alçaltır ve uyandırırsa alelâde bir insanın sadece isteğini tatmin ettiği yerde de, o şeyin kanunu ahengi ve hürriyeti için çırpınmak, onu o kadar şereflendirir ve o kadar asilleştirir. Tek kelime ile; şekil içtepisinin hüküm sürmesi gerektiği yerde, saadet alanında, şekil olabilir ve oyun içtepisine hükmedebilir.

Görülüyor ki, burada da maddeye bağlı hayatın pek fark edilmediği alanda, insan, ahlâk hayatına başlamalı; pasif kalmakta iken, başlı başına çalışmaya, maddeye bağlı sınırları içinde akıl hürriyetine başlamalıdır. Eğilimlerine, iradesinin kanunlarını yüklemelidir. Eğer tabirimi mazur görürseniz, hürriyetin kutsal toprağında, müthiş bir düşman olan madde ile dövüş için, maddenin sınırları içinde maddeye karşı harp ilân etmelidir.

Yüce bir şekilde istemek zorunda kalmamak için daha asil bir şekilde istemesini öğrenmeli. Bunu da, tabiat kanunları değil akıl kanunları da değil, ancak insan iradesi zorlamayan güzelin kanunlarına bağlanan estetik kültür başarır ve dış hayata verdiği şekil ile iç hayatı açar.

(Açıklama: Günlük gerçeğin yüksek ve estetik bir hürriyetle işlenmesi, nerede görülürse görülsün asil bir ruha işaret eder. Asil bir ruh, diye, umumiyetle, sınırlı bir işi, hatta en küçük konuyu işleme tarzıyla sınırsız yapmaya yetisi olan ruha denilir. Asil şekil diye, tabiatı gereği

sadece iş gördüğü hâlde (sadece vasıta olduğu hâlde) bağımsız damgası yapıştırılabilen her şekle denilebilir. Asil bir ruh, yalnız kendini hür görmekle yetinmez, o etrafındakilerini, hatta cansız olanı da hür kılmak ister. Fakat güzellik, görünüşte hürriyetin biricik mümkün ifadesidir. Fakat bu sebepten, hakim bir aklın ifadesi, bir yüzde, bir sanat eserinde vb. asla olmadığı gibi güzel de değildir; çünkü (gayecilikten ayrılmayan) bağlılığı gizleyeceği yerde belirir.

Ahlâk filozofu bize gerçi, insanın asla kendine düşen ödevden fazlasını yapamayacağını öğretir. Bunda da eğer, hareketlerin ahlâk kanununa olan ilişikliğini kasdediyorsa, haklıdır. Fakat sadece bir gayeye ilişiği olan, bu gayenin dışına, maddenin üzerine çıkan hareketlerde (bu da maddeye bağlı bir gayeyi estetik yapmaktan başka birşey demek olamaz) aynı zamanda, ödevin dışına çıkmak demektir; bu da ancak tabiatta kendisini kutsal kılmıştır, diyemez, ancak iradenin kudsî olduğunu söyleyebilir. Ahlâk bakımından değilse bile, estetik bakımdan ödevin sınırlarını aşılabilir. Böyle bir harekete de asil bir hareket denilir. Fakat işte bunun için, asil olanda daima bir fazlalık sezildiğinden, birşeyin yalnız madde değeri olması gerekirken hür bir değeri, şekle ait bir değeri olduğundan, yahut da bulunması gereken iç değeri ile olmasa da olabildiği hâlde, varolan dış değeri birleştirdiğinden, bazı kimseler, estetik fazlalığı ahlâk fazlalığı ile karıştırırlar ve asilliğin görünüşüne aldanarak ahlâkın içine zorakiliği ve olasılığı sokarlar. Hâlbuki asillik, asıl bunlarla yok edilmektedir.

Asil bir hareketten, yüce bir hareketi ayırmak gerekir. Birincisi, ahlâk zorunun dışına çıkar; ikincisi ise, bunu birincisinden daha yüksek tuttuğumuz hâlde bu zorun içindedir. Fakat biz onu nesnesinin (ahlâk kanununun) akıl kavramını değil, öznesinin tecrübe kavramını (insanın iyi niyetini ve kuvvetli iradesi üzerindeki bilgilerimizi) aştığı için yüksek tutarız. Böylece biz aksine, asil bir hareketi, şahsının tabiatını aştığı için değil, çünkü sonunda şahıstan tamamıyla zorlamaksızın taşacaktır, aksine, nesnesinin (maddeye götüren gayenin) üstüne, ruh alanına çıktığı için yüksek tutarız. Orada, şöyle diyelim; nesnenin insanı yenmesine hayret ederiz; burada da insanın nesneye verdiği hamleye hayran kalırız.)

Yirmidördüncü Mektup

Demek ki, insan fert olarak olduğu gibi, tür olarak da, eğer alınyazısının bütün yolunu katetmesi gerekirse, kaçınılmaz mu-

ayyen bir düzen içinde gelişir; bu gelişmede de üç değişik an, yahut da üç merhale kendini gösterir. Gerçi dış eşyanın tesiri, yahut da insanın serbest iradesi altında birer tesadüf eseri olan sebeplerle yaşanılan devirler, uzatılabildiği gibi kısaltılabilir de; fakat hiçbiri üzerinden atlanılamaz; takip ettikleri sıra da, ne tabiat, ne de irade tarafından değiştirilebilir. İnsan, maddeye bağlı durumu içinde tabiat kuvvetinin tesiri altındadır. O, bu kuvveti estetik durumda kendinden uzaklaştırır, ahlâk durumunda ise bu kuvvete hakim olur.

Güzellik, insana serbest zevki vermeden, sakin şekilde vahşi hayatı yatıştırmadan önce, o ne idi? Gayelerinde hep yeknesak, hükümlerini hep değiştiren, kendi kendinin olmadan hodbin, hür olmadan serbest, bir kurala tâbi olmadan köle, bu devirde dünya ona henüz daha nesne değil, sadece alınyazısıdır. Onun için herşeyin ancak kendisine bir varlık temin ettiği nispette varlığı vardır. Onun için ne kendisine bir şey veren, ne de kendisinden bir şey alan vardır. Varlıkların sırasında kendini yapayalnız, herşeyden uzak gördüğü gibi, her görünüş de onun için öyle yalnız ve uzaktır. Varolan herşey, onun için anın kudretiyle vardır. Her değişiklik onun için tamamıyla yeni bir yaratmadır; çünkü içten gelen ihtiyaç ile, değişik şekillerini bir araya toplayan dışın ihtiyacı eksik kalır ve fert geçip gittiği hâlde, kanun dünya sahnesinde kalır. Tabiat sonsuz değişikliğini duyularından beyhude yere geçirir. O, harikulâde zenginliği içinde şikarlarından başka birşey görmez, kudreti ve büyüklüğü içinde düşmanından başka birşey görmez. İhtirasını tatmin için ya o nesnelerin üzerine atılır, yahut da nesneler onun üzerine atılır, yahut da, nesneler onun üzerinde yok edici bir tesir yapar, o da bunları nefretle kendinden iter. Her iki hâlde de, onun madde dünyasına karşı olan münasabeti doğrudan doğruya bir temastır. Her zaman için onun hücumundan korkarak, durmadan emreden bir ihtiyaçtan sızlanarak, gevşeklikten başka hiçbir yerde sükunet bulamaz; teskin olmuş ihtirastan başka da hiçbir yerde sınırlanamaz.

Gerçi onundu güçlü bağrı,
Gücemenlerin ilikleri
Ona mirastı; Tanrı ise
Alnına tunçtan çelenk ördü.
Ağırbaşlılıkla ölçüyü,
Bilgelikle de sabretmeyi
Karanlık, ürkek bakışından
Esirgedi ve ihtirası
Bunun için hep hırs oldu,
Hırsı için de sınır yoktu.

"Iphigenie Tauris'te"

İnsanlık vakarını kendi tanımadığı için, bunu başkalarında da göremez. Vahşi ihtirasından korktuğu için, kendisine benzeyenlerden de korkar. Başkalarını asla kendinde değil, sadece kendini başkalarında görür ve insan toplulukları onu nev'e genişleteceği yerde, gitgide daha dar bir şekilde kendi içine kapatır. Böylece o, bu dar sınırların ağır havasında müsait bir tabiatın, maddenin ağırlığını karanlık duygularından alıncaya, düşünceleri kendisini nesnelerden uzaklaştırıncaya, şuurun akislerinde de sonunda nesneler kendilerini gösterinceye kadar, karanlık hayatın içinde yolunu şaşırır.

Ham tabiatın bu durumu, hiç şüphesiz burada tasvir edildiği gibi ne bir halkta, ne de bir devirde gösterilebilir. Bu sadece bir fikirdir; ama öyle bir fikirdir ki, her bir zevki tamamıyla tecrübe edilir. İnsan hiçbir zaman tamamıyla kurtulamamıştır. En kaba şahıslarda bile şuur hürriyetinden bir parça birşey vardır. Nitekim en aydınlarda da karanlık tabiat durumunu hatırlatan anlar eksik değildir. Bir kere en yüksek olan ile en alçak olanı tabiatında birleştirmek insanlara has bir şeydir. Eğer şerefi, birinin diğerinden tamamıyla ayrılmasına bağlı ise, saadeti de aradaki bu farkın hünerli bir şekilde kandırılmasına bağlıdır. O hâlde şerefini, saadetiyle müsavi kılacak olan kültür, bu iki prensibin içten birbiriyle karışırken son derece temiz kalmasına dikkat etmelidir.

Bunun için insanda akıl görünür görünmez, insanlığı başlamaz. İnsanlık daha sonraki hürriyetinin eseridir. Akıl bununla maddeye olan bağlılığını gidermeye çalışır; bu öyle bir olaydır ki, ehemmiyeti ve etrafı kaplama bakımından bana henüz daha yeter olarak gelişmiş görünmez. Biliyoruz, akıl kendini insanda mutlakı (kendine dayananı ve gerekli olanı) istemekle gösterir. Bu istek, maddeye bağlı hayatının hiçbir durumunda tatmin edilemeyeceği için, onu, maddeyi tamamıyla bırakıp belli olan bir gerçekten fikre yükseltmek için zorlar. Fakat bu isteğin asıl anlamı, onu zamanın sınırlarından ayırıp maddeye bağlı hayattan ideal bir hayata yükseltmek olduğu hâlde, yine de (maddeye hakim bir devirde hemen hiç kaçınılmayan) yanlış bir işaretle, maddeye bağlı hayata denebilir, insanı bağlardan kurtaracak yerde onu en dehşetli bir köleliğe atabilir.

Sonunda da bu böyledir. İnsan muhayyile kuvvetinin kanatları üzerine, içine sadece hayvanlığın kapandığı hâlin dar sınırlarını ileriye, sınırsız bir geleceğe uçmak için bırakır. Fakat baş döndürücü muhayyilesinin önünde sonsuzluk açılınca kalbi henüz daha teferruatta yaşamaktan vaz geçmemiş, ana hizmetten ayrılmamıştır. Hayvanlığının ortasında onu mutlaka olan içtepisi yakalar. Bu durumun ağır havası içinde de bütün gayretleri, sadece maddeye ve zamana bağlı olana sarf edildiğinden ve sadece kendi şahsı için sarf edildiğinden, o, bu istekle sadece şahsını ondan ayıracak yerde, onu sonsuzluğa doğru genişletmeye, şekil yerine, bitmek tükenmek bilmeyen maddeye, değişmez olanın yerine, daima değişene ve zamana bağlı olan varlığı mutlak bir surette temine çalışacaktır. Düşüncesine ve hareketlerine tatbik edilerek, onu gerçeğe ve ahlâka götürecek bu içtepisi, şimdi duyu ve duyguları bakımından sonsuz bir istekte, mutlak bir ihtiyaçtan başka hiçbir şey meydana getiremez. O hâlde, ruh diyarında topladığı ilk meyveler keder ve korku olacaktır. Her ikisi de duygunun değil, aklın tesiridir. Fakat neşesinde yanılan ve hükümlerini doğrudan doğruya maddeye tatbik eden bir akıl. Bu ağacın meyveleri, mutlak bir saadet sisteminin meyveleridir. On-

lar konu olarak ister bugünü, ister bütün hayatı yahut da onu daha fazla şereflendirmeyecek olan bütün ölmezliği alsınlar. Varlığın ve refahın sınırsız bir devamı, sadece varlığın ve refahın uğruna, sadece ihtirasın bir idealidir. Bununla beraber, sadece mutlaka doğru çırpınan bir hayvanlığın isteğiyle kaldırılabilecek olan bir istektir. O hâlde, insan, aklın bu türlü ifadesiyle insanlığı için bir şey kazanmadan, ancak bir hayvanda olan dar sınırları parçalar. Esasen onun bir hayvandan üstünlüğü, sınırsız uzağı elde etmeye çalışırken, onda yine hâlden başka birşey aramadığı hâlde, hâli kaybetmesidir. Hâlbuki bu da pek gıpta edilecek birşey değildir.

Fakat akıl, konusunda yanılmaz ve sorgusunda şaşırmazsa bile, duygular daha uzun müddet yanlış cevap vereceklerdir. İnsan aklını kullanmaya ve etraftaki görünüşleri sebep ve gayelerine göre bağlanmaya başlar başlamaz, akıl kavramına uygun olarak mutlak bir sebep ister. Böyle birşeyi sade isteyebilmek için bile, insan duygularının dışına çıkmış olması gerekir; fakat işte kaçanı geri çevirmek için bu isteği kullanır. İşte bu nokta onun madde dünyasını tamamıyla bırakıp zihin dünyasına yükselmesi gerektiği nokta olabilir. Çünkü akıl, daima mutlak olanda kalır ve sonuna erişemeden hep sorar. Fakat burada bahis mevzuu olan insan, henüz daha böyle bir soyutlamaya kudreti olmadığından, kendi maddeye bağlı bilgi çevresinde bulunmadığını ve henüz daha bunun dışında, saf akılda aramadığını bunun altında, duygu çevresinde de arayacak ve sözde bulacaktır, gerçi duygu dünyası ona kendi sebebi olan ve kendine kanun veren hiçbir şey göstermez; fakat ona, hiçbir sebep bilmeyen ve hiçbir kanunu saymayan birşey gösterir. O hâlde, o, soran aklı, hiçbir son ve iç sebeple teskin edemediğinden, onu hiç olmazsa sebepsiz, kavramıyla susturur ve maddenin kör ihtiyacında durur; çünkü akıl yüce ihtiyacını henüz daha kavrayamaz. Duygular kendi menfaatlerinden başka bir gaye tanımadıklarından ve kör tesadüften başka hiçbir sebeple harekete getirilmediklerini duyduklarından o, bunlara hareketlerini tayin ettirir ve dünyayı bunlara idare ettirir.

Hatta insanda mukaddes olan ahlâk kanunu da, ilk defa olarak duygularda göründükleri zaman, bu yanlışlıklardan kurtulamaz. O, sadece yasak ettiği ve kendi hodbinliğinin menfaatine söylediği için, ona, hodbinliği yabancı birşey ve aklın sesini gerçek kendisi olarak görmeye erişmedikçe bayağı gelecektir. O hâlde sadece kendisine verdiği sonsuz hürriyeti değil, sonuncunun bağlarını duymaktadır. Kanun koyanın vakarını içinde duymadan sadece zorbalığı ve esaretin baygın itirazlarını duyuyor. Tecrübede maddeye bağlı içtepi, ahlâk içtepisinden önce geldiğinden o ihtiyacın kanununa zamanda bir başlangıç, müspet bir kaynak verir; bütün yanılmaların en fenasından değişmez ölmez olanı, içinde geçecek olanın bir alâmeti yapar. O, hak ve haksızlık kavramlarına kendiliklerinden ve her zaman için değerleri olanlar değil, irade ile tatbik edilecek tüzükler gibi bakmaya çalışır. O, tabiat olanlarını birer birer aydınlatırken, nasıl tabiatın dışına çıkıyor ve ancak kendi iç kanunluğunda bulunabilecek olanı onun dışında arıyorsa, aynıyla ahlâk olayları için de aklın dışına çıkıyor ve bu yolda bir tanrı aradığından insanlığını yok ediyor. İnsanlık pahasına elde edilen bir din, bu türlü bir şeceresye lâyık görülürse hayret edilmez. Ölmezlikten gelmeyen kanunlar, kesin ve her zaman için bağlamazsa hayret edilmez. Bunun bir kudsi varlıkla değil, sadece kuvvetli bir varlıkla ilgisi vardır. O hâlde, onu tanrıya taptıran ruh, kendini, kendi değeriyle yükselten saygı değil, kendini alçaltan korkudur.

İnsanı, kaderinin idealinden ayıran bu çeşitli şaşırmaların hepsi aynı zamanda olamazsa da, düşüncesizlikten yanılmaya, iradesizlikten bozuk iradeye geçebilmesi için birçok merhaleleri atlaması gerekir. Hepsi de, maddeye bağlı durumun birer neticesidir; çünkü hepsinde hayat içtepisi, şekil içtepisine hakimdir. Eğer insanın aklı, henüz daha hiçbir şey söylemeyip maddesi de ona daha kör bir ihtiyaçla hakimse, yahut da akıl henüz daha yeter derecede duygulardan temizlenmemiş, ahlâka bağlı olan, maddeye bağlı olana iş görmekte ise, o zaman her iki hâlde de, içinde hakim olan tek prensip, maddeye bağlı prensiptir,

insan da eğilimlerine göre maddeye bağlı bir varlıktır. Yalnız şu farkla ki, birinci hâlde akılsız, ikinci hâlde ise, akıllı bir hayvandır. Fakat o, hiçbiri olmamalı, ancak insan olmalıdır. Ona yalnız tabiat değil, yalnız akıl da hakim olmalıdır. Her ikisi tamamıyla birbirinden ayrı olarak, fakat yine birbirleriyle anlaşarak hüküm sürmelidir.

Yirmibeşinci Mektup

İnsan maddeye bağlı ilk durumunda, dünyadaki maddelerin tesirlerini yalnız pasif olarak içine alır, sadece duyarsa, bu dünya ile tamamıyla bir sayılır. Böylece kendisi bir dünya olduğundan, onun için henüz daha başka bir dünya yoktur. Ancak estetik durumunda, dünyayı kendinden ayırır, onu tetkike koyulursa, şahsı ondan ayrılır ve ona bir dünya görünür, çünkü o, bununla artık bir olmaktan vazgeçmiştir.*

Düşünme, insanın etrafını çeviren kainata olan ilk serbest münasebetidir. İhtiras, konusunu yakaladı mı, düşünce, kendininkini uzaklaştırır ve onu ihtirastan kaçırmakla, kendi gerçek ve kaybetmeyecek malı yapar. Salt duyu durumunda insana kuvvetlerini dağıtmadan hakim olan tabiatın zoru, düşünce duru-

* Bir kere daha bu iki devrin, zihinde kaçınılmaz bir hâlde ayrılması gerektiğini, fakat tecrübede az veya çok birbirine karıştığını hatırlatmak isterim. İnsanın sanki sadece bu maddeye bağlı durumunda kendini bulduğu ve ondan kendini tamamıyla ayırdığı bir zaman varmış gibi de düşünmemelidir. İnsan maddeyi görür görmez zaten artık sadece maddeye bağlı durumda değildir ve maddeyi görmekte devam ettiği müddetçe de, o maddeye bağlı durumdan kaçamaz; çünkü duyduğu nisbette görebilir. O hâlde yirmi dördüncü mektubun başında ayırdığım bu üç an, bütün göz önünde tutulursa, bütün insanlık için olduğu gibi, tek insanın tam gelişmesi için de ayrı ayrı üç devridir. Fakat bu devirler, bir nesneyi duyarken de kendilerini gösterirler. Bir kelime ile, bunlar duyularımızla elde edeceğimiz her bilgi için gereken şartlardır.

munda onu bırakır, duyular da bir an için sulh olur, daima değişmekte olan zaman bile, şuur dağınık ışıklarını toplarken durur ve sonsuzluğun bir tablosu, bir şekil gelip geçici olan temelin üzerinde kendini gösterir. İnsanın içinde ışık parlar parlamaz dışı da artık karanlık değildir; içi huzur bulur bulmaz, yeryüzündeki fırtına da yatışır ve tabiatın çarpışan kuvvetleri kalan sınırlar arasında sükunet bulur. Bundan dolayı, en eski şiir, insanın içindeki bu büyük hadiseden, yeryüzündeki büyük inkılaplardan bahseder gibi konuşmalarına ve zamanın kanunları üzerine galebe çalan fikirleri Saturnus'un diyarına bir son veren Zeus'in heykeli ile temsil etmelerine hayret edilmez.

Tabiatı sadece duyduğu müddetçe onun kölesi bulunduğu durumdan tabiatı üzerinde düşünmeye başlar başlamaz, onun kanun kurucusu olur. İnsana önce kuvvet olarak hakim olan tabiat şimdi nesne olarak onun hüküm verici gözü önündedir. Nesne insana hakim olmaz; çünkü nesne olabilmek için insanın hükmü altına girmesi gerekir. İnsan maddeye şekil verdiği derecede ve ona bu şekli verdiği müddetçe maddenin tesiri altında kalmaz; çünkü hiçbir şey bir ruhu, elinden hürriyeti almakla incittiği kadar incitmez. İnsan şekilsiz olana şekil vermekle de zaten kendi hürriyetini ispat etmiş olmuyor mu? Yalnız kütlenin ağır ve şekilsiz hüküm sürdüğü ve belirsiz sınırların arasında karanlık şekillerin sallandığı yerde korkulur. İnsan, tabiatın korkularına şekil verdiği ve onları kendi nesnesi yapabildiği zaman derhal onların bu korkularına hakim olur. Tabiata karşı kendi bağımsızlığını görünüş olarak almaya başlar başlamaz, tabiata karşı kuvvet olarak da şerefini ortaya koyar ve asil bir hürriyetle tanrıların karşısına dikilir, demektir. Tanrılar, çocukluğunu korkutmuş olan birer hayaletten ibaret olan cesetlerini silkerler ve onun tasavvurunu temsil ederek birdenbire karşısına kendi kopyası diye çıkarak onu hayrete düşürürler. Av hayvanının vahşi kuvvetiyle dünyaya hükmeden doğu memleketlerin dev tanrısı, Yunanlıların hayalinde insanlığın sevimli hatları içine girer, amansızların diyarı yıkılır, sonsuz şekil, sonsuz kuvveti yener.

Fakat ben sadece, maddeye bağlı dünyadan, ruhların dünyasına bir geçit ararken, muhayyile kuvvetinin serbest akışı beni sonuncusunun ortasına götürmüş oluyor. Aradığımız güzellik, işte aramızda kaldı ve biz salt hayattan doğrudan doğruya salt şekle ve salt nesneye geçmekle onu atlamış olduk. Böyle bir atlama insanın tabiatında yoktur ve onunla müsavi adım atabilmek için yine duyu dünyasına dönmek zorunda kalacağız.

Güzellik, hiç şüphe yok ki, serbest düşüncenin eseridir. Biz bununla zihin dünyasına gireriz. Fakat şuna da işaret etmek gerekir; hakikati bilmekte olduğu gibi duyuların dünyasını bırakmadan gireriz. Bu doğrudan doğruya maddeye bağlı ve bir tesadüf eseri olan herşeyden ayırmanın sonucudur; içinde şahsın hiçbir sınırı geri kalmaması gereken, salt nesnedir; içine acı karışmadan kendi bağımsız hareketidir. Gerçi en yüksek soyutluktan da duyulara geri giden bir yol vardır; çünkü akıl iç duyuları harekete getirir ve akıl ile ahlâk birliği, duyuların birbirlerine uydukları bir duyguya karışır. Fakat biz bilgilere hayran kaldığımız zaman, gayet açık olarak kendi tasavvurumuzu, kendi duyularımızdan ayırır ve bu sonuncusuna pekâlâ onsuz da olabilecek, onsuz da bilgi durmayacak ve gerçek, gerçek olarak kalacağından, bu sonuncuya tesadüf eseri bir şey diye bakarız. Duyularda bir ihtiras uyandırmayan, hiçbir duyu olması bile o, ne ise o kalacak ve tanrı kavramında biz gerçeği bırakacak, bütün duyarlığa orada son verdireceğiz. Fakat duyular kudretine olan bu münasebeti güzel tasavvurundan ayırmayı istemek çok beyhude bir teşebbüs olur; çünkü biz, birini ötekinin tesiri olarak düşünemediğimizden, her ikisini de aynı zamanda ve karşılıklı olarak tesir ve sebep olarak görmek zorundayız. Bilgilerden duyduğumuz zevk içinde biz hiç yorulmadan, aktif durumdan pasif duruma olan geçidi fark edebiliriz ve gayet açık olarak ikincisi meydana geldiği zaman, birincisinin geçmiş olduğunu anlarız. Buna karşı güzellikten duyduğumuz zevkten, birbiri arkasından gelen bir aktif ile bir pasif ayrılamaz ve düşünce burada duygu ile o tarzda erir ki, doğrudan

doğruya şekli duyuyor sanırız. O hâlde güzellik, bizim için bir konudur, madem ki, onu duymak için düşünmek gerekir; fakat o, aynı zamanda da şahsımızın bir durumudur, çünkü onu tasavvur edebilmemiz için duygu şarttır. Demek ki biz onu üzerinde düşündüğümüz için o, bir şekildir, onu duyduğumuz için de aynı zamanda hayattır. Bir kelime ile o, hem durumumuz, hem de hareketimizdir.

Ve işte o, bunların her ikisi birden olduğundan, bize pasifliğin aktifliği, maddenin şekli, sınırlılığın sonsuzluğu imkânsız kalmadığına bununla beraber, insanın ihtiyacı olan maddeye bağlılığıyla, ahlâk hürriyeti asla kaldırılmayacağına kuvvetli bir delildir. O, bunu ispat eder, ben de ilâve olarak bunu bize ancak o, ispat edebilir, demek zorundayım: çünkü orada gerçekten alınan zevkte, yahut akıl birliğinde, duyunun düşünce ile bir olması şart olmadığından, bir tesadüf eseri olarak ondan sonra geldiğinden bize, sadece makul bir tabiattan sonra duyulara bağlı bir tabiatın gelebileceğini, aksine, ikisi birden bulunmayacağını karşılıklı birbirine tesir edemeyeceği, mutlak ve ihtiyaç yüzünden birbiriyle birleşmesi gerekmediğini ispat edebilir. Bu sonuçtan daha çok düşünüldüğü müddetçe duyguyu, duyulduğu müddetçe de düşünceyi atmakla her iki tabiatın birleşemeyecekleri çıkarılmalıdır. Nitekim, inceleyiciler de gerçekten insanlıkta salt aklın gerçekleştirilmesi için bu gerçekleştirme verilmiştir, demekten daha iyi bir ispat bilmemektedir. Fakat güzelin zevkinde, yahut estetik birlikte, maddenin şekil ile gerçek bir birleşme ve yine ayrılma olduğundan, bu da pasiflik ile aktiflik arasında meydana geldiğinden, her iki tabiatın birleşmesi de sonsuzluğun sonluluktaki tatbiki ve en yüksek insanlığın mümkün oluşu ile ispat edilmiş olur.

O hâlde, duyulara olan bağlılıktan ahlâk hürriyetine bir geçit bulmakta şaşırmamız gerekiyor, mademki güzellikle ahlâk, hürriyet ile duyulara olan bağlılık arada bulunabiliyor, insanın kendisini ruh olarak göstermesi için de maddeden kaçmak zorunda değildir. Fakat insan duyularıyla olan münasebetinde gü-

zellik kuralının öğrettiği gibi tamamıyla serbest, hürriyet kavramının kendiliğinden getirdiği mutlak ve duyuların üstünde bir şey ise, o zaman artık buna nasıl erişeceği, sınırlardan kendini mutlaka nasıl yükselteceği, düşüncelerinde ve isteklerinde duyularına nasıl karşı koyacağı bahis mevzuu olamaz; çünkü bunlar güzellikle yapılmıştır. Bir kelime ile, onun güzellikten yetisine göre esasen güzellikte bulunan hakikate nasıl geçeceği değil ancak alelâde bir gerçekten estetik gerçeğe, salt hayat duyularından güzellik duyularına nasıl yol bulacağı bahis mevzuu olabilir.

Yirmialtıncı Mektup

Bundan önceki mektubumda gösterdiğim gibi, mademki ancak ruhun estetik hâli hürriyeti meydana getiriyor, o hâlde onun bu hâlden doğmadığını, bu sebepten de kaynağının ahlâk olamayacağını görmek güç değildir. Hürriyet her hâlde tabiatın bir hediyesi olacaktır; ancak tesadüflerin zevki maddeye bağlı durumun bağlarını çözebilir, vahşi olanı güzelliğe götürebilir.

Hasis tabiatın insanı hiç dinlendirmediği, müsrif tabiatın da onu asla öz olarak çalıştırmadığı kör duyuların ihtiyaç duymadığı, şiddetli arzuların da tatmin edilemediği yerde güzelliğin tohumu kolaylıkla gelişemeyecektir. İnsanın, mağarada oturanlar gibi bir mağarada saklandığı, her zaman yalnız kaldığı ve insanlığı asla kendinin dışında bulmadığı, göçebe hâlinde büyük ordu kitleleri içinde dolaştığı, her zaman sadece bir sayı ifade ettiği ve insanlığı asla içinde duymadığı yerde güzellik gelişmez. Ancak, kulübesinde sessiz sedasız, kendi ile başbaşa olduğu, dışarıya çıkar çıkmaz da her nesil ile konuştuğu zaman onun sevimli goncası açılır. Hafif bir eserin her hafif temasın duyularını uyandırdığı ve bol maddeyi kuvvetli bir sıcaklıkla ruhlandırdığı kör kütlenin diyarı cansız âlemde yıkıldığı ve muzaffer şeklin en aşağı tabiatları bile asilleştirdiği yerde neşeli münasebetlerde ve mukaddes mıntıkada, yalnız çalışmanın zevke ve zevkin çalışmaya götürdüğü,

hayatın kendisinden, mukaddes düzenin kaynadığı ve düzenin kanundan sadece hayatın geliştiği yerde gerçeğin tahayyül kuvvetinin daima kaçtığı ve buna rağmen tabiatın sadeliğinden asla şaşırmadığı yerde yalnız burada duyular ve ruh, alıcı ve şekilverici bir kuvvet, güzelliğin ruhu, insanlığın şartı olan mesut bir şekilde ve müsavi ölçüde gelişir.*

Bir vahşinin insanlık alanına girdiğini bildiren olay, nasıl bir olaydır? Tarihe bakıldığı zaman da, hayvanlık durumunun köleliğinden gelen her kavmin şeceresi için de bu böyledir: Görünüşten sevinç duyulur, süs ve oyun ile sevilir.

Son derece akılsızlık ve son derece akıl, gerçeği arayıp görünüşe karşı da duygusuz olduklarından birbirine benzerler. Ancak duyularda bir nesne bulunursa akılsızlık rahatını kaçırır, akıl da kavramalarını tecrübe olaylarına çevirirse rahatını bulur. Bir kelime ile, aptallık gerçeğin üzerine yükselemez, akıl da gerçeğin altında kalamaz. İlki muhayyile kuvvetinin noksanlığından ileri geliyorsa, ikinci muhayyile kuvvetinin mutlak hakimiyetinden ileri gelmektedir. O hâlde gerçeğe ve gerçeğe bağlılığa olan ihtiyaç sadece noksanlığın bir sonucu olduğu nisbette gerçeğe olan kayıtsızlık ve görünüşe bağlılık insanlığın gerçek genişlemesine ve kültüre kesin bir adımdır. Bu herşeyden önce bir dış hürriyeti gösterir, çünkü ihtiyaç emrettiği ve ısrar ettiği müddetçe, muhayyile kuvveti, kuvvetli bağlarla gerçeğe bağlanmıştır. Ancak, ihtiyaç sükunet bulduğu zaman, onun bağımsız kudretini geliştirir. Fakat bu bir iç hürriyeti de meydana getirir, çünkü bize, bir dış maddesinden ayrı olarak, kendiliğinden harekete geçen bir kuvvet gösterir ve üzerine hücum eden maddeyi kendinden uzaklaştıracak kadar yeter derecede enerjisi vardır. Eşyanın ger-

* Bu konu hakkında, Herder'in "*İnsanlık Tarihinin Felsefesi Üzerine Fikirler*" adlı eserinin onüçüncü bölümünde, Yunan ruh terbiyesini teşvik eden sebepler üzerinde dediklerini okuyunuz.

çeği kendi (eşyaların) eseridir. Eşyanın görünüşü de insanın eseridir. Görünüşle beslenen ruh artık aldığından değil, yaptığından zevk alır.*

Güzellik üzerinden gerçeği tanımak üzere iki duyu ile donatarak insanı gerçekten görünüşe yükselten tabiatın kendisidir. İşte göz ve kulağı rahatsız eden madde duyulardan atılmıştır. Hayvanlık duyularında doğrudan doğruya duyduğumuz nesne de bizden uzaklaşmaktadır. Gözle gördüğümüz şey, duyduğumuz şeyden başkadır; çünkü akıl, ışığının üzerinden nesnelere sıçrar. Zihnin nesnesi, çektiğimiz bir ihtiyaçtır. Gözün ve kulağın nesnesi ise meydana getirdiğimiz bir şekildir. İnsan vahşi olduğu müddetçe sadece duygu organlarıyla zevk alır. Çünkü bu devirde ona sadece görünüş duyuları iş görür. Vahşi olan, ya görmeye kadar yükselmez, yahut da sadece görmekle tatmin olmaz. O, gözle zevk duymaya başlar başlamaz, görmek de onun için başlı başına bir değer alır almaz, estetik bakımından serbest olur, oyun içtepisi de gelişmeye başlar.

Fakat görünüşten hoşlanan oyun içtepisi harekete geçer geçmez arkasından görünüşü başlı başına bir şey gibi işleyen taklit

* Burada bahis mevzuu olan görünüşün, estetik görünüş olduğu kendiliğinden anlaşılır. Gerçek ve hakikat ile daima karıştırılan akıldan değil, gerçekten ve hakikatten ayıran görünüş. Bu görünüş kendisine daha iyi birşey diye bakıldığında değil, sırf görünüş olduğu için sevilir. Sonuncusu yalan olacağından ancak birincisi oyundur. Birinci nev'i görünüşe, yani gerçeğe bir değer vermek, hakikati asla incitmez; çünkü ancak hakikatin gerçeğin yerine geçmek tehlikesi vardır. Nitekim hakikati incitmek için de biricik tarz budur. Görünüşten nefret etmek, mahiyetleri görünüş olan bütün güzel sanatlardan nefret etmek demektir. Bununla beraber aklın ara sıra gerçeğe olan gayretini tahammülsüzlüğe kadar götürdüğü ve güzel görünüşün bütün sanatı hakkında sadece görünüş olduğu için menfi bir hüküm verdiği olmuştur: fakat bunu akıl ancak, yukarıda söylenilen uygunluk hatırına geldiği zaman yapar. Güzel görünüşün gereken sınırları üzerinde ayrıca konuşmak fırsatını bir kere daha gözleyeceğim.

edici şekil verme içtepisi gelir. İnsan bir kere, görünüşü gerçekten, şekli vücuttan ayıracak dereceye geldi mi, oyun da şekil vermeden ayrılabilir; çünkü o bunu zaten, görünüşü gerçekten ve şekli vücuttan ayırmakla yapmıştır. Demek ki, umumiyetle taklit edici sanat yetisi, şekil yetisiyle birlikte verilmiş oluyor; şekle olan istek burada üzerinde durmam gerekmeyen başka bir yetiye dayanmaktadır. Estetik sanat içtepisinin ne kadar erken veya ne kadar geç gelişmesi gerektiği sadece insanın, salt görünüş üzerinde durmaya kudreti olduğu sevginin derecesine bağlıdır.

Bütün gerçek varlıklar tabiattan yabancı bir kuvvet olarak geldiğinden, bütün görünüşler de aslında, tasavvur edebilen bir şahıs olarak insanda kendilerini gösterdiklerinden o, görünüşü, üzerinden geri aldığı ve bununla kendi kanun kurmaya kalkıştığı zaman sadece mutlak mülke olan hakkını kullanmış olur. Büyük bir serbestlikle o, tabiatın ayırdığını herhangi bir şekilde bir arada düşünür düşünmez bir araya getirir, tabiatın bağladığını aklında parçalar parçalamaz, birbirinden ayırmış olur. Burada ona kendi kanunundan başka hiçbir şey kutsal gelmemeli: Onun için tek şart, kendi alanını eşyanın varlığından yahut tabiatın alanından ayıran sınırı tanımaktır.

Bu hüküm sürme hakkını insan görünüşün sanatında tatbik eder. O burada benim ile senin olanı ne kadar keskin olarak birbirinden ayırır, şekli özünden ne kadar büyük bir ihtimamla sıyırır ve her birine ne kadar çok hürriyet verirse, o nispette yalnız güzelliğin alanını genişletmez, aynı zamanda da, hakikatin sınırlarını korur; çünkü insan gerçekten görünüşü, aynı zamanda gerçeği görünüşten kurtarmadan temizleyemez.

Fakat insan bu üstün hakkı umumiyetle görünüşün dünyasında, muhayyilenin maddesiz diyarında, sadece teoride vicdanlı hareket ederek görünüşe bir varlık verdiği, tecrübede de bu varlığı vermekten vazgeçtiği müddetçe elde etmektedir. Bundan şairin kendi tarzına göre idealine bir varlık vermek istediğini, bununla da muayyen bir varlığı gaye edindiği zaman sınırları aştığı-

nı görüyorsunuz; çünkü o her ikisini birden, ancak ya şairlik hakkını aşarak idealden tecrübe alanına dalmak ve salt imkân ile gerçek varlığı tayin etmeye çalışmak, yahut da şairlik hakkından vazgeçerek tecrübeyi idealin alanına uzatmak ve imkânı gerçeğin şartlarıyla sınırlandırmakla meydana getirebilir.

Yalnız dürüst olduğu (gerçeğe ait olan bütün isteklerinin tamamıyla vazgeçtiği) ve serbest (gerçeğin her türlü yardımından uzak) olduğu müddetçe görünüş estetiktir. Fakat sahteleşir sahteleşmez ve gerçeği taklide kalkışır kalkışmaz, kirlenir kirlenmez ve gerçeğe bir tesir yapmak için ihtiyacı olur olmaz maddeye bağlı gayelere yarayan aşağı bir âletten başka birşey değildir ve ruhun hürriyetini asla ispat edemez. Bundan başka üzerinde güzel görünüşü bulduğumuz nesnenin gerçeksiz olması gerekmez, yeter ki, hükmümüz bu gerçeği dikkate almasın, çünkü dikkate alınca estetik olamaz. Yaşayan güzel bir kadın hiç şüphe yok ki, bir tablodaki güzel bir kadın kadar, belki de ondan bir parça daha fazla hoşumuza gider. Fakat yaşayan kadının resmedilen kadından daha fazla hoşumuza gitmesi (burada sanatı sınırlandırmak istemiyorum) artık başlı başına bir görünüş olarak, saf estetik bir duygu olarak hoşa gitmediğindendir. Yaşayan kadında sade görünüş olarak, gerçek olanda ise sadece fikir olarak hoşa gitmesi gerekir. Fakat bunun için de, yaşayanda saf görünüşü duymak için de, görünüşte hayatın yokluğunu sezmek için olduğundan çok daha fazla, son derece de yüksek estetik bir kültür ister.

Fert olarak hangi insanda, kitle olarak da hangi halkta açık ve bağımsız görünüş, ruh ve zevk, bunlara benzerse her türlü mükemmel oluş orada da vardır, denilebilir orada idealin gerçek hayatı idare ettiği, şerefin mülkiyeti, fikrin zevki, ölmezlik rüyasının varlığı yendiği görülür. Orada umumi rey biricik verimli reydir; bir zeytin dalı da bir erguvan elbiseden daha fazla rağbet görür. Sahte ve cılız görünüşten ancak yetisizlik ve fenalık yardım bekler, insanlar ayrı ayrı olduğu gibi "gerçeğe görünüş yahut da

(estetik) görünüşe gerçek ile yardım eden kavimler hâlinde her iki şey birbiriyle seve seve birleşir. Aynı zamanda ahlâk bakımından da değersizliklerini ve estetik yetisizliklerini gösterirler."*

Zamanın bazı maddeye bağlı tenkitçilerinden dünyada sağlımlığın kaybolduğunu ve görünüş uğruna mahiyetin ihmal edildiğini işitmek kadar insana yabancı gelen birşey yoktur. Kendimi bu tenkitler karşısında, asrı müdafaa için asla selahiyetli bulmadığım hâlde bu haşin tenkitçilerin şikâyetlerinin böyle genişçe yayılmasından asrı yalnız sahte değil, aynı zamanda da doğru görüş bakımından da kirletmiş oluyorlar. Hatta pek seyrek olarak güzelliğin lehine söyledikleri şeyler de bağımsız görünüşten çok cılız görünüşe dayanmaktadırlar. Onlar yalnız hakikati saklayan, gerçeğin yerine geçmeye kalkışan aldatıcı makyaja değil, aynı zamanda bir boşluğu dolduran, zavallılığı dolduran faydalı, bayağı gerçeği asilleştiren ideal bir görünüşe de hücum ediyorlar. Âdetlerinin sahteliği haklı olarak, onların, onun kuvveti hakikat duygusunu incitmiyor; yalnız bu sahteliğe nezaketi de katmalarına yazık oluyor. Dış parıltılarının gerçek değerleri bu kadar çok kararması hoşlarına gitmiyor, fakat değerlerinden de görünüş istenmesine ve iç muhtevanın hoşa giden şekilden ayrılmasına kızıyorlar. Onlar bundan önceki zamanların, samimiyetini, özlülü-

* O hâlde "ahlâk dünyasında ne dereceye kadar görünüş olmalıdır?" sorusuna cevap, kısa olduğu kadar da topludur: Estetik görünüş olduğu nispette, yani ne gerçeğin yerine geçmesini isteyecek, ne de gerçeği kendi yerine getirtecek. Estetik görünüş, örf ve âdetlerin hakikati için asla tehlikeli olamaz, başka türlü olan yerde de, görünüşün estetik olmadığı kolaylıkla kendini gösterir. Yalnız, meselâ bir yabancı, iyi bir insan topluluğunda, umumi bir şekil nezaketi kendine bir sevgi alâmeti diye alır. İnkisara uğrayınca da, bu sahtelikten şikâyet eder. Fakat en ahmak olan bile iyi bir insan topluluğu içinde, nazik olmak için sahteliğe başvuracak ve hoşa gitmek için kompliman yapacaktır. Birincisinde henüz daha bağımsız bir görünüş için zihniyet eksiktir. Bundan dolayı o buna sadece hakikatle anlam verecektir. İkincisinde ise gerçek eksiktir ve o, bunu görünüş ile tamamlamak isteyecektir.

ğünü ve sağlamlığını arıyorlar; aynı zamanda da ilk âdetlerin sertliklerini, kabalıklarını, eski şekillerin ağırlığını ve o zamanki Gotiğ'in bolluğunun yine canlanmasını istiyorlar. Onlar bu tarz hükümleriyle insanlık için bir şeref olmayan, maddenin kendisine rağbet gösteriyorlar. Maddeye ancak şekil almaya ve zihin diyarını kavramaya kabiliyetli olduğu nisbette değer vermelidirler. O hâlde asrın zevki bu türlü hükümlere kulak asmayacaktır; yeter ki, kendini daha iyi tenkitçiler önünde müdafaa edebilsin. Yanlışımız, estetik görünüşe bir değer verdiğimiz için değil, (biz bunu henüz daha yeter derecede yapmıyoruz) henüz daha salt görünüşe varmadığımız, varlığı henüz daha yeter derecede görünüşten ayırmadığımız ve bu sebepten her iki sınırı her zaman için emniyet altına almadığımız için güzelin ahlâklı bir tenkitçisi bizi tenkit edebilir. Biz bu tenkidi, canlı tabiatın güzelliğinden, onu elde etmek istemeden zevk alamadığımız, taklit eden sanatın güzelliğine bir gaye sormadan hayran kalmadığımız muhayyilemize henüz daha öz, mutlak bir kanun veremediğimiz ve eserlerine gösterdiğimiz saygı ile mevkilerine işaret ettiğimiz müddetçe hak ederiz.

Yirmiyedinci Mektup

Bundan önceki mektubumda ileriye sürdüğüm estetik görünüşün yüksek kavramı umumileşse de gerçek ve hakikat için korkmayınız. Esasen insan bu kavramı fena kullanacak kadar cahil olduğu müddetçe umumileşmeyecektir. Umumileşirse ancak onu hiçbir zaman fena kullandırmayacak olan bir kültürün tesiriyle umumileşecektir. Bağınsız bir görünüşün peşinden koşmak için insanın, gerçeğe bağlatacak olan kudretten çok daha fazla soyut bir kudrete, çok daha fazla bir kalp hürriyetine ve çok daha fazla irade enerjisine ihtiyaç vardır. O, bu görünüşe erişmek istiyorsa, gerçeğin üzerinden geçmelidir. O hâlde, idealin yolundan yürümek için, gerçeğin ve hakikatin yolunu atlatmakla çok yanlış hareket edilmiş oluyor. Demek ki, burada alındığı gibi, görü-

nüşle gerçek için yapacak birşeyimiz yok; fakat gerçekten de görünüş için o derece korkulur. Maddeye bağlı olarak insan, görünüşü uzun müddet, ona ideal sanat için de duyuş tarzında tamamıyla bir inkılap geçirmeyen insan, kendini ideale giden yol üzerinde bile bulamaz. O hâlde salt görünüşün, menfaat gözetmeden, hür olarak değerlendirildiğinin izlerini keşfedersek, bu insanın tabiatında da böyle bir inkılap olmuş ve onda insanlık başlamıştır, diyebiliriz. Fakat bu tür izleri, varlığını güzelleştirmek için yaptığı ilk kaba tecrübelerde de bulabilirsiniz; hatta bunu maddeye bağlı muhtevasının bozulmak tehlikesine rağmen yapar. Esasen maddeye şekli tercih etmeye, görünüşte de (fakat onu bunun için de kabul edecektir) gerçeğe kıymaya başladı mı, hayvanlık çevresi açılmış demektir; insan da o zaman kendisini sonsuz bir yol üzerinde bulur.

Tabiatın verdiğiyle ihtiyacın istediği kadarla tatmin olmayarak insan bolluk ister. Baştan gerçi ihtirasın sınırlarını örtmek, bugünün ihtiyacından ötesi için de zevki temin etmek için maddenin bol olmasını ister. Fakat çok sürmeden şekil içtepisini de tatmin etmek ihtiyacını duyar ve zevki her türlü ihtiyacın dışına genişletmek için maddenin üzerinde de bir bolluk, estetik bir ilâve ister. Sadece, ileride kullanmak üzere malzeme toplamakla ve tasavvur ederken, her birinden peşin zevk almakla gerçi anı aşmış oluyor, fakat zamanı aşmadan onu aşmış oluyor; insan, belki daha çok zevk alıyor, fakat bu zevki başka türlü almıyor. Zevkine aynı zamanda şekli de çekerse, ihtiraslarını tatmin eden nesnelerin şekline de dikkat ederse ancak zamanı o zaman aşmış ve zevkini sadece genişlik ve derece bakımından değil, tarz bakımından da asilleştirmiş olur.

Gerçi tabiat, akılsız olana da ihtiyaçtan fazlasını vermiş ve karanlık, hayvanca hayatına bir parça hürriyet ışığı serpmiştir. Aslanı açlık kemirmezse, vahşi bir hayvan da onu çarpışmaya teşvik etmezse, boş duran kuvvetleri kendi kendine bir nesne yaratır. Dehşetli kükremesiyle o çölü çınlatır, gayesiz hareketleriyle,

bol kuvvet tatmin edilir. Böcekler neşeli bir hayat sürerek güneşin ışığında uçuşurlar. Kuşların ahenkli ötüşlerindeki bağırış da hiç şüphe yok ki, ihtirasın bir bağırışı değildir. Bu hareketlerdeki hürriyet inkâr edilemez; fakat umumiyetle ihtiyacın bir hürriyeti değil, sadece muayyen bir ihtiyacın, bir dış ihtiyacın hürriyetidir. Eğer hayvanı bir noksanlık harekete getiriyorsa, o hayvan çalışır; fakat kuvveti bol olduğu için hareket ediyor, hayatı zengin olduğu için harekete geçiyorsa o hayvan oynar. Cansız tabiatta bile bu türlü lüks kuvvetler bol şartlar altında kendilerini gösterirler. Buna da bu madde anlamında pekâlâ oyun denilebilir. Ağaç, büyümeden kuruyan sonsuz filizler verir, sonra da ihtiyacı olduğundan, nev'inin de kullanabileceğinden çok daha fazla kök, dal, yaprak ve gıda organları salar. Onun bu bolluk içinde kullanmadan ve tatmadan yine madde dünyasına geri verdiklerini, hayat neşeli hareketleriyle israf edebilir. Böylece tabiat daha madde diyarında sınırsız olandan bir başlangıç vermektedir ve daha burada bağlarını kısmen kaldırmış oluyor. Nitekim sonra şekil alanında da tamamıyla yok ediyor. İhtiyacın, yahut da gerçek maddenin zorundan estetik oyuna geçebilmek için yolunu bolluk, yahut da maddenin oyunu üzerinden alır ve güzelin yüksek hürriyetinde her bir gayenin üzerine çıkmadan, o, bu bağınsızlığa, hiç olmazsa uzaktan, gayesi ve vasıtası kendisi olan hür hareketleriyle yaklaşır.

Vücuttaki organlar gibi, muhayyilenin de hür hareketleri ve madde ile oyunları vardır. Oyun esnasında şekle hiç ilgi göstermeden sadece kendi öz kuvvetine ve bağınsızlığına sevinir. Bu hayal oyunlarına şekil bakımından henüz daha hiçbir şey karışmadığı müddetçe bütün çekiciliği, zorlanmadan bir sürü tablolar meydana getirmesinden ileri geldiği hâlde, bu ancak, insanlarda olabilmesine rağmen sadece hayvan gibi yaşayanların hayatına aittir. Henüz daha içinde bağınsız, şekilverici bir kuvvet meydana getirmeden, sadece hürriyetini her türlü dış madde zorundan kurtardığını ispat eder.

(Açıklama: Umumi hayatta, rağbette olan oyunların ekserisi, ya tamamıyla fikirleri hür bir şekilde sıralayan duyguya dayanır, yahut da en kuvvetli çekicilikleri fikirden gelir. Fakat bu, oyunların yüksek bir karakterini göstermediği gibi, en tembel ruhlar bile kendilerini bu hür tablo seline seve seve bırakırlar, muhayyilenin bağımsızlığı hiç olmazsa dış tesirlerden, yaratıcı yetisinin menfi bir şartıdır. Ancak kendini gerçekten kurtardığı zaman şekil verici kuvvet ideal olana yükselir ve muhayyile, verimli niteliği içinde kendi kanunlarına göre hareket etmeden önce, yaratacağı esnada kendini yabancı kanunlardan kurtarmış olur. Hiç şüphe yok ki, salt kanunsuzluktan bağımsız bir iç kanunluğa varmak için daha çok büyük bir adım atılmalıdır. Tamamıyla yeni bir kuvvet olan fikirlerin kudreti de burada oyuna karışacaktır. Fakat bu kuvvet, artık daha kolaylıkla gelişebilir, çünkü duyular ona karşı koymazlar ve muayyen olmayan, hiç olmazsa aksi taraftan sonsuzluğa dayanır.)

Henüz daha tamamıyla madde nevinden olan ve sadece tabiat kanunlarıyla aydınlatılan fikirlerin bu hür oyunundan sonunda muhayyile hür bir şekil deneyerek estetik oyuna atlar. Buna bir atlayış demeli, çünkü burada büsbütün yeni bir kuvvet harekete gelmektedir, bir kere kanun verici ruh, kör bir içtepinin hareketine karışır, muhayyilenin keyfi hareketini, onun değişmez, parçalanmaz birliğine tâbi kılar; bağımsızlığını değişene, sonsuzluğunu da maddeye verir. Fakat ham tabiat henüz daha kuvvetli olduğu ve durmadan değişiklikten değişikliğe koşmaktan başka bir kanun tanımadığı müddetçe, değişik istekleriyle ihtiyaçlara, durmayan ile durana yetersizliğiyle yücel sadeliğe karşı koyacaktır. O hâlde ilk denemelerinde estetik oyun içtepisi henüz daha görünmeyecektir. Mademki maddeye bağlı olan inatçı mizacı ve vahşi ihtirası ile durmadan araya girmektedir. O, idealin yüksek ihtiyacını ferdin ihtiyacı ile karıştırır ve ölmez bir iradenin güzel şekilde temsilini, geçici bir isteğin kirli izleriyle lekeler.

İşte bunun içindir ki biz, kaba zevkin yeniden hayrette bırakıcı olandan, renkliden, maceralı ve garip, kuvvetli ve vahşi olan-

dan hoşlandığını, fakat sadelik ve sükunetin önünden hiçbir şeyden kaçmadığı gibi kaçtığını da görürüz. Kaba zevk kaba şekiller meydana getirir; çabuk ve dik geçitleri, bol şekilleri, bağıran karşıtları, bağıran ışıkları, patetik bir şarkıyı sever. Bu devirde onun için güzel ancak, onu heyecana getiren, ona madde veren şeydir, fakat kendine maddeye karşı koymak için heyecan verir, şekillendirmeyi mümkün kılmak için madde verir. Aksi olunca onun için güzel değildir. Demek ki, hükümlerinin şekliyle garip bir değişiklik olmuştur. O bu nesneleri, ona tesir ettiği için değil, onu harekete getirdiği için arar. Onun, bir ihtiyacını karşıladığı için değil, henüz daha hafif bir şekilde olmakla beraber, içinde bir kanunu tatmin ettiği için hoşuna gider.

Fakat çok sürmeden insan artık bu şeylerin hoşuna gitmesiyle tatmin olamaz. O, artık kendisi hoşa gitmek ister. Baştan gerçi sadece onun olan şeylerle, fakat sonra kendi oluşuyla hoşa gitmek ister. Onun olduğu, onun yarattığı şeyler artık köleliğin izlerini, gayesinin ürkek şeklini üzerilerinde taşımalıdırlar. Yararlığın yanında, mademki bir yararlık vardır, nesne aynı zamanda, onu düşünen aydın aklı, onu yapan sevgili eli, onu seçen ve ortaya koyan neşeli ve hür ruhu da aksettirmelidir. Şimdi artık eski Cermenli, kendisine daha parlak pöstekiler, daha mükemmel dallar, bardak yerine de kullanacağı daha ince boynuzlar arar; Kalendonyalı da bayramları için en güzel kavkaaları ayırır. Silâhlar bile artık yalnız korku verecek değil, hoşa gidecek âletler olacaktır. Sanatla yapılmış müdafaa techizatı da, kılıcın çınlayan kesici yerinden daha az dikkati çekmek istemez. İhtiyaç olanın içine ne estetik bir zenginlik getirmekle memnun olmayarak sonunda hür oyun içtepisi kendini tamamıyla ihtiyacın bağlarından kurtarır ve güzel, başlı başına gayretinin bir nesnesi olur. Güzel kendini süsler. Hür havası; ihtiyaçlarının içine alınır, çok sürmeden de gerekli olmayan sevinçlerinin en büyük kısmını kaplar.

Şekil, insana önce dıştan, evi, ev eşyası, elbiseleri ile yavaş yavaş yaklaşmaya başlar, fakat sonunda ona hakim olur; baş-

tan sadece dıştan fakat sonraları içten de insanı değiştirir. Sevincin kuralsız bir sıçrayışı, oyunu olur. Şekilsiz hareketler çekici, ahenkli hareket dilini yaratır; duyguların karışık sesleri gelişir, tempoya uymaya başlarlar ve şarkı oluverirler. Truva ordusu harb alanına avaz avaz bağırarak, turna kuşu sürüleri gibi hücum ediyorsa, aynı alana Yunan ordusu daha sakin ve daha asil adımlarla çıkar. Truvalılarda sadece gür kuvvetlerin küstahlığını, Yunanlılarda da şeklin zaferini, kanunun asil haşmetini görürüz.

Şimdi ise nesilleri birbirine daha güzel bir ihtiyaç bağlamaktadır. Kalplerin birliği, ihtirasın keyfine göre değişen bağlarla bağladığı bağı korumaktadır. Sakinleşmiş göz, karanlık bağlarından kurtulan şekli kavrar; ruha ruh katar; hevesin ısrarlı değişmesiyle eğilimde geniş bir değişiklik olur. İhtiras sevgiye genişler ve yükselir; insanlık da onun nesnesinde gelişir. Maddeye karşı duyulan alçak menfaat, iradesi asil bir zafer kazanmak için küçümsenir. Hoşa gitmek ihtiyacı, kuvvetli olanı zevkin yüksek mahkemesinden geçirir. Heves çalınabilir, fakat sevgi bir vergi olmalıdır. Bu yüksek mükafatı insan madde ile değil, ancak şekil ile elde edebilir. O duyguya kuvvet olarak dokunmayacak, akla da görünüş olarak karşı durmayacaktır. Hürriyetin hoşuna gitmek istediği için hürriyet verecektir. Güzellik, tabiatın çarpışmasını, en sade, en temiz misal ile her zaman nesillerin karşıt olmasında çözdüğü gibi, onun da hiç olmazsa gayesi budur, insan topluluğunun karışık bütününde halletmeye ve orada erkek kuvveti ile kadın yumuşaklığı arasındaki serbest bağın örneğine göre bütün yumuşak ve şiddetli olanı ahlâk dünyasında barıştırmaya çalışacaktır. Şimdi zayıf kudsi olmakta, dizginleri tutulmamış kuvvet de şerefsiz kalmaktadır. Tabiatın haksızlığı şövalye âdetlerinin büyüklüğü ile iyileştirilmez. Kuvvetin korkutmaması gerektiği yerde, utancın sevimli kırmızılığı silâhları indirmekte, gözyaşları hiçbir kanın silmeyeceği intikamı boğmaktadır. Nefret bile şerefin ince sesini dinler, yenenin kılıcı silâhlarını bırakmış olan düş-

manı korur ve başka zamanlar sadece ölümü karşılayan korkulu sahil, yabancıya misafir seven bir ocak tüttürür.

Estetik şekil içtepisi, müthiş kuvvetler ve mukaddes kanunlar diyarının ortasında hiç belli ettirmeden üçüncü bir diyar, neşeli oyun ve görünüş diyarını kurar. Bunun içinde insan münasebetlerinin bütün bağlarını çözer ve onu madde bakımından olduğu gibi ahlâk bakımından da zorbalık denen şeyden kurtarır.

Eğer dinamik hak devletinde insan insanla kuvvet olarak karşılaşır ve onun tesirini azaltırsa eğer etik ödev devletinde kanunun haşmetiyle insanın karşısına dikilir ve onun iradesini bağlarsa, o zaman ona iyi insan topluluğunun çevresinde, estetik devlette sadece şekil olarak görünebilir. Sadece serbest oyunun nesnesi olarak karşısına dikilebilir. Bu devletin esas prensibi, hürriyet ile hürriyet vermekti. Burada ne fert kitle ile, ne de kitle fertle çarpışır. Birisi gevşek davrandığı için öbürü kuvvetli olamaz. Burada yenilmişler değil, sadece yenenler bulunmalıdır.

Dinamik devlet insan topluluklarını ancak, tabiatla yatıştırmak suretiyle mümkün kılabilir. Estetik devlet onu ancak (ahlâk bakımından) ferdin iradesini, umumun iradesine tâbi kılmakla gerekli yapabilir. Yalnız estetik devlet onu gerçekleştirebilir, çünkü bütün iradesini ferdin tabiatından geçirir. Eğer ihtiyaç, insanı insan topluluğuna gerektiriyor, akıl da ona sosyal esaslar veriyorsa, o zaman güzellik ona başlı başına sosyal bir karakter verebilir. İnsan topluluklarına ancak zevk ahenk verir; çünkü bir kere fertlerde ahenk yaratmıştır. Tasavvurun bütün diğer şekilleri insanları birbirinden ayırır, çünkü kendilerini ayırarak varlıklarının ya madde, yahut da ruh tarafına dayanırlar, yalnız güzel tasavvur insanı bir bütün yapar; çünkü bunun için, onun her iki tabiatının birbirine uyması gerekir. Öteki bildirme şekillerin hepsi, insan topluluklarını birbirinden ayırır; çünkü kendilerini ayırarak azalarının ya hususi duygularına, yahut da hususi becerikliğine, yani insanları birbirinden ayıran şeylere dayanırlar. Ancak güzel bildiriler insan topluluklarını birleştirir; çünkü o hepsinde

müşterek olana dayanır. Duyularımızın sevinçlerinden biz ancak fert olarak, içimizde bulunan nev'i iştirak etmeden zevk alırız. O hâlde maddeye bağlı sevinçlerimizi umuma genişletemeyiz, çünkü şahsımızı umumileştiremeyiz. Bilginin sevinçlerini biz ancak nev'i olarak ve ferdin her izini ihtimamla hükmümüzden uzaklaştırmakla duyarız. Demek oluyor ki, akıl sevincimizi de umumileştiremeyiz; çünkü şahsımızın izlerini başkalarının hükümlerinden, kendi hükümlerimizden olduğu gibi uzaklaştırmayız. Biz güzelden hem fert, hem de nevi, yani nev'in mümessili olarak zevk alırız. Madde bakımından iyi olan ancak bir ayırmayı şart kılan eğilime dayandığı için insanı mesut eder. Bu insanı bir taraflı da mesut edebilir. Çünkü şahsının burada bir payı yoktur. Mutlak iyi ancak, umumiyetle peşin şart koşulmayan şartlar altında insanı mesut eder, çünkü hakikat ancak feragatin mükafatıdır ve salt iradeye ancak temiz bir kalp inanır. Güzellik başlı başına bütün dünyayı mesut eder, her varlık, onun büyüsünü aldığı müddetçe kendi sınırlarını unutur.

Zevk hüküm sürdüğü, güzel görünüşün diyarı yayıldığı müddetçe hiçbir tercihe, başlı başına hiçbir hakimiyete tahammül edilemez. Bu diyar, yukarıya, aklın mutlak ihtiyacıyla hakim olduğu ve maddenin kalktığı yere kadar uzanır. Aşağıya da, tabiat içtepisinin gür ihtiyaçla hüküm sürdüğü ve şeklin henüz daha başlamadığı yere kadar uzanır. Evet hatta bu dış sınırlarda kanun, bir kudretin elinden alındığı yerde zevk bu kudreti elinden bırakmaz. Arkadaş istemeyen ihtiras, hırsından vazgeçmek zorundadır. Başka zamanlar sadece duyuları çeken hoş şey, çekicilik ağını ruhların üzerine atmak zorundadır. İhtiyacın ciddi sesi, ödev, yalnız mukavemetin hakkından geldiğini tenkit eden şeklini değiştirecek, istekli tabiatı asil bir itimatla sayacaktır. Zevki ilmin büyüsünden, bilgiyi müşterek duyuların açık göğünden çıkarır, okul malını da bütün insan toplulukların müşterek malı yapar. Alanında en kuvvetli deha bile onun büyüklüğüne kendisini verecek ve itimatla çocuk zihniyetine, aşağıya inecektir.

Kuvvet kendisini iyiliğin kadın tanrılarıyla bağlatacak ve inatçı arslan bir aşk tanrısının dizginlerine itaat edecektir. Bunun için o, çıplak şekliyle hür ruhların şerefini kıran madde ihtiyacının üzerine yumuşak kanatlarını gerer ve madde ile olan şerefsizlendirici akrabalığımızı saklar. Onunla kanatlanarak, yerde sürünen para canlısı sanat bile tozdan havalanır, asasıyla dokunur dokunmaz cansızlardan olduğu gibi, canlılardan da zincirleri koparır. Estetik devlette herşey kullanılan bir âlet bile, en asil bir şey gibi aynı burjuva hakkına maliktir. Sabırlı kitleyi gayeleri önünde kuvvetle eğen akıl, burada onun isteğini sormak zorundadır. O hâlde burada, estetik görünüşün diyarında hayran olan mahiyetine göre de gerçekleştirildiğini görmek isteyen müsavatın ideali yerine getirilmiş olur. Eğer güzel ahengin, tahtın yanında en önce ve en mükemmel bir şekilde olgunlaştığı doğru ise, o zaman burada da iyiliği seven kaderin, insanı sadece bir ideal dünyaya götürmek için gerçekte çok defa sınırlandırıyor gibi göstermesini anlamalıdır.

ESTETİK ÜZERİNE

schiller

Her sanatçının öncelemek istediği, nesneye bağlı bir amacı vardır. Bir heykeltraş varlığın kaçıp giden görüntüsünü üç boyut içinde dondurmak, devinimlerin düzensizliğini bir biçeme getirmek için çabalar. Bir müzik-sever ruhsal çoşkuyu kımıldatmak peşindedir. Bunu yaparken doğanın senfonilerini gönül kulağıyla dinler. Zira doğa hiçbir zaman sessiz değildir. Sususu bile hep aynı notaları mırıldanır. Edebiyatçı dünyayı en içteki arzu-suna göre yeniden şekillendirir. Fakat hiçbir sanatçı -gerçeği yadsısa da - gerçeksiz edemez.

6 00T

kaknüs

ISBN 975-6963-59-X

